

---

Удружење Срба из Хрватске  
Београд



Станковић Миле

**Л И К А**  
**КОЈЕ ВИШЕ НЕМА**  
(Ми се нас моремо само сјећати)

Друго издање

Београд, 2009.



---

Недуго након што је ова књижица 1998. одштампана, јавио ми се угледни професор са Филолошког факултета из Новог Сада Павле Илић са подебелом ковертом. Шта год да је писало, заслуживало је пажњу. Чуо сам за професора али га никад нисам видео. Кад сам отворио коверту и почео читати тих 12 чудних страница, видео сам да је све то критички осврт на ту моју књижицу. Био сам фасциниран нијансама које је препознавао у сваком погледу и количином осећања и разумевања који је показао за душу и несрећу тог народа.

Хвала му на сјајном ишчитавању, зато текст желим да објавим у целини. Ко га прескочи погрешите.

Хвала Вам добри мој професоре и земљаче. За десет година ни једна реч није избледила, напротив стоји као стена, баш као онај Петар кога сте често спомињали. Сада кад припремам друго издање исте књижице и нову као наставак, ево добре прилике да прву на леп начин освежим.



---

КЊИГА О ЛИЦИ КОЈЕ ВИШЕ НЕМА  
ИЛИ ПОВЕСТ О УДЕСУ ЈЕДНЕ КРАЈИНЕ

Српске земље се често зову крајине, а посебно је таквих крајина много тамо где живе /или су донедавно живели/ Срби које данас називамо западним. То што су увек чиниле крајине /а никада покрајине/, говори да су их комадали да им нису дали да буду целине, а звали су их Босанска Крајина, Книнска Крајина, Личка Крајина, или су их и без крајине остављали, па их називали само Лика, Кордун, Банија, Западна Славонија и тако редом све до граница са суседним државама. Ово је књига о једној од тих крајина, о Лици, о њеном удесу, а у њему се може препознати удес и свих других споменутих и неспоменутих западних српских крајина.

Миле Станковић, писац књиге **Лика које више нема**, говори о удесу своје крајине као о кобном крају једне драме која је за такав крај дуго припремана. Зато су и предигре за тај удес добиле у књизи више места него сам чин удеса. Због тога и све што се збива у овој књизи тече у две временске равни: у прошлости, у којој се припрема овакав по Лику кобан чин, и у садашњости, у којој се тај чин и дешава.

И једно и друго време и све што се у њима збива теку у књизи као ближа и даља сећања на оно што се у Крајини збило. Међутим, та сећања нису овде дата као ауторови лични доживљаји и сведочења. У књизи су то сећања Петра Р.М., о коме се прича у трећем лицу, те он постаје главни јунак ове повести, а аутор тиме избегава лични тон мемоарске прозе преузевши на себе улогу скривеног приповедача, Петар Р.М. казује и оно што живи у његовој имагинацији и оно што је лично видео а често и фотографисао. Стога се у књизи преплиће оно што је фиктивно и оно што је фактографско – документарно. Такво казивање тражило је и литерарни и публицистички стил, што отежава жанровско разврставање

---

ове књиге. У књизи, међутим, преовлађује литерарна компонента и она је носећи елемент у њеној организацији, те њену основу чини епско прозно казивање. Својом композицијском разуђеношћу, ово казивање превазилази потенцијале приповетке, а не досеже границе романа, те ће, чини се, најмање погрешити онај књижевни теоретичар који ово Станковићево дело разврстава у средњу прозну епску форму, у повест, сачињену од низа разноврсних краћих прозних форми.

Од прозе која представља ауторово сећање или мемоаре, ово Станковићево дело поред казивања у трећем лицу одваја још једна форма казивања која није посебно својствена мемоарској прози: овде су бројни, мање или више развијени дијалози. Њих води Петар Р.М. са својим земљацима или их они поред њих воде међусобно. Често се у дијалогу казује догађај кога се Петар Р.М. сећа. О грађењу дијалога, увек пуних изворнога народнога духа, препознаје се рука вична драмском дијалогу, рука њиховога творца, професионалног глумца Миле Станковића.

Оно што је у овој повести збивања садашње смештено је у годину 1995. То је кобна година за личке Србе: те године, почетком месеца августа, протерани су из своје крајине. Да из Београда, о Петровдану те године, крене још једном у свој родни крај, Петра Р.М. подстиче низ сигнала који наговештавају несрећу у његовој крајини. На првом месту, ту је књига о Јасеновцу „црних корица“, добијена „неколико дана“ пред полазак. Поводом те књиге, јављају се у глави Петра Р.М. иста она размишљања која се чују у разговору његових земљака избеглица на последњим страницама ове повести: бојазан да се „никада неће осветлити до краја стравична судбина прекодринских Срба“. Таква бојазан се код њега, у Београду, јавља у вези са Јасеновцем, а код њих, у Рачи, у вези са изгоном из Крајине.

Почетак и крај ове повести тиме су спојени у лук. Тога спајања почетка и краја у овој књизи има још: мноштво елемената тематско – мотивске структуре ове повести у тој је функцији. У тој функцији је и грмљавина на Светога Саву, која још од Савиндана опседа Петра Р.М. и говори му да посети родни крај. А прво питање које су му земљаци изгнаници упутили на Рачи било је:



---

– О Петре, ... Ели оно на Петровдан грмило или није?

– Није. Али ест на Светога Саву.

– Грмљавина на Светога Петра у њиховом крају је значила да ће родити „лешници“, али ако је грмило на Светога Саву, то им је казивало да те лешнике неће имати ко да бере. У то су се и овога пута уверили.

Прича о борби бикова, са дубоким алегоријским значењем, јавља се такође и на почетку и на крају ове повести. Све то необичавање предмета и појава у овом казивању и начин вођења тока радње у овој књизи сведочи о њеној литерарности и одваја је од прозе какву читамо у штивима која представљају сећања односно мемоарски тип прозе.

Боравећи десетак дана у родној Крајини пред њен пад, Петар Р.М. у сусрету са људима и при обиласку познатих му места и објеката оживљава успомене на бројне догодовштине о којима је у детињству слушао или које је лично доживео било као сведок, било као непосредни учесник. При поласку из родног краја, фотографисао је посебно му драге предмете и објекте, слутећи да ће то бити последње што носи из свог завичаја. Он га и напушта да би само дванаест дана касније „крнула за њим најтужнија и најнесрећнија колона од кад је Крајине попут стотинама километара дугачке змије“, која се „провлачи кроз Босну према Србији“. Жао му је што је отишао пре те колоне мада зна да његово присуство у њој не би нимало изменило њену судбину.

Збивања којима је Петар Р.М. сведок добила су тако само улогу фона у овој повести. У првом плану су приче које је Петар Р.М. у родном крају слушао и оно чега се присећао из доба свог детињства и дечаштва.

Све посебне приче, које најчешће имају обележја анегдота из личног живота, независне су једна од друге и редају се мозаички у целину ове повести. Оне немају посебне насловени поглавља, већ теку у континуитету, сходно наиласку Петра Р.М. на места и објекте који га на то подсећају или на људе који му то казују. Таквих двадесетак појединачних прича, у чијој основи су често легенде, митови и предања, у јединствену целину повезује њихова функција: све оне својим алегоријама, параболома, алузијама и симболиком наговештавају кобни удес Крајине. Због те

---

јединствене функције оне и теку у континуитету, казују се у једном даху. Но оне само привидно личе на шале у којима се Петрови земљаци ведро смеју најчешће на сопствени рачун. Својим дубинским значењским слојем оне изазивају смех кроз сузе.

Већ прва прича у овој књизи крије у себи дубоку симболику. То је она прича о Петру, који је у овај крај дошао негде од Приједора да, са своја два друга за новац коси. Петар је изразито физички слабији и далеко лошије коси од своја два друга, али они нипошто неће да уговарају посао без њега нити му умањују награду за лошију косидбу. Убрзо су и сви људи из села увидели зашто: на све шале, а понекад и грубе, на рачун његове косидбе, „Петар би с времена на време одговарао али га нико није могао чути, јер му је глас био тих и немоћан, па се његово „оће, оће“ губило на метар – два од њега, као да је говорио себи, а не читавом селу. И никад се није љутио. Зато није чудо што је постао миљеник села и што су сви причали о њему. Његов паћенички лик у очима села добија ореол блаженства. Томе је допринело и сазнање да га је „некакав манити усташа“, кад Петар није имао „ни пет година“, јурио ножем да га закоље, али му је „умакао у најближи густиш“. Он је умакао, али „оно друго све покрано“, те је Петра отхранила нека полутетка. Тиме Петров ореол блаженства расте и постаје све ближи, у његовој судбини препознају себе. Препознају се у његовој великодушности и способности да прашта. Оженио се од оних који су му све у кући поклали: „И кад се удавала за ме, њезини љути, а ја ништа. Шта ћу, допала ми се. А и ја њој.“

Колико се Петар, тај чудни косац од Приједора, урезао у њихову свест као образац људскости, највише говори чињеница што су сви младићи у селу, поред свога правога имена, добили и име Петар и тако се међусобно дозивали. Петар Р.М. је само један од њих. Није ли стога прича о Петру прича о свима њима и немају ли овде и онај Петар, дошљак у село, и сви који након тога добише његово име, са својим страдањима и праштањима и својом самосвојношћу, свога далекога духовнога праоца у оном Петру за кога Исус Христос рече да је стена и да ће на њему цркву саградити.

---

Све приче у овој повести које следе након ове о Петру, иако то није лако видљиво, генеришу се из ове основне матичне приче. У то нас уверава већ прва прича која за њом следи: то је легенда о Језеру (Плитвицама). То језеро настало је тако што је Бог казнио људе који су некад живели у Дугом Селу због њихове безбожности. Он их је раселио, „али се не зна куд је ко погодио јер су сви помуњасали и расули се на све четири стране свијета“, а да се ту више не би враћали, долина у којој је било Дуго Село потопљена је водом, „вода се заседри и тако постадоше језера“. Легенда каже да су становници Дугог Села били Грци и да је иза њих остала црква, „која по причању још и дан дањи стоји на дну језера Козјака, а веле да се може и видјети кад је вријеме лијепо и површина језера мирна, па се некад за српско – православне Велике неђеље чуло како звона звоне“. Колико је ова легенда у функцији припремања читаоца за онај кобни крај ове повести, Петар Р.М. то готово изричито и каже. Легенда га је узнемирила, а посебно онај њен део „о безбожности људи и њиховом нестанку“ и „ружна мисао да би се нешто слично могло поновити“.

Да је Петар Р.М. имао разлога да се плаши безбожности која је завладала међу његовом земљама православне вере, уверава нас нова параболична прича која ускоро следи и уско кореспондира са легендом о Језеру. То је она прича о односу његових земљака према својој цркви у селу. У току Другог светског рата, „усташе, Хрвати из комшилука, четири су пута упадале у село, клале, пљачкале и палиле, па је у тим дивљањима страдала и црква, само не тако темељито као у већини случајева“. Али су сада, у спремности да праштају, Петрови земљаци превазишли и сам свој узор у томе: оног чудног косца Петра од Приједора. Јер, „милицајци и официри“, „Срби привржени југословенству, православци с намером да се ослободите некакве вјере, доводили су Хрвате којима ни на крај памети није падало југословенство а још мање да забораве католичку цркву, у двориште српске православне цркве у српско село, да из забаве пуцају на голубове“.

И крст са те цркве је пао. Не зна се кад јер „ником није значио ништа, па је заваљен у корову дуго остао да самује“. Петар Р.М му је, тада студент, за време једног летњег одмора колико толико повратио изглед.

---

Није ли све ово Петра Р.М. могло подсетити на легенду о Језеру и судбину безбожних Грка из некадашњег Дугог Села? Не асоцира ли и она прича о Илији који сече грану на којој стоји на ону његову браћу што су уиме југословенства шенлучила по зидинама своје цркве са онима „којима ни на крај памети није падало југословенство“?

Да се његовоме селу, па и његовој Крајини, примиче несрећа закључује Петар Р.М. и по томе што је на „оном мистериозном месту на падини која се пење према Обљају“ нема змије шарке „више од три метра дугачке“, коју „никад нико није видео целу, већ наводно само реп или део тела“ али су је ипак многи могли прецизно описати, тврдећи да је „мудрија од човека“ и „старија од села“ и да га „она заправо чува од свих зала овога света, па ће села бити док је и змије“. Нема више змије чуварице на своме стражарскоме месту, па су долазећем злу у село врата широм отворена.

Како ово село и да опстане кад се његови житељи према свом целату односе и безазленије од онога Петра од Приједора? То потврђује и она прича о вуку и овну. Запристао ован за својим целатом вуком и узалуд га газда, отац Петра Р.М. који му ово и прича, зове к себи. Ован срља као омађијан, право у смрт.

У газдином коментару понашања свога овна даје се и кључ за одгонетање ове алегорије: „Нијесам ја љут на вука, враг и природа, немаш ти ту шта, ман на ону рогату бену, засука роге од метера и иде за својим крвником када га је родио. Ки оније нашије тридесет и два, што су четрдесет прве за тројицом пјаније усташа отишли у Јадовно за сва времена.“ Та безазленост крајишких Срба и веровање да им неће нико ништа „кад нијесу ништа криви“, а ако им и учини зло, треба му одмах опростити, – стереотип је у њиховом понашању кога се не могу ослободити. У томе у целости личе на онога Петра од Приједора.

Понека је у овој књизи предходна прича увод у следећу причу. Таква је и она прича о кобилици Љуби и коњу Праму. Прича о њиховој тврдоглавости са својим амблемским значењем, предходи причи о тврдоглавости Раце и Иљана, њихових власника. Нигде се тако јасно не оцртава менталитет овога света као у овој анегдоти: два пута силазе Рацо

---

и Иљан са запрежних кола јер не могу да се нагоде који из кола треба да се попне на пласт и сено са пласта баца вилама на кола (за шта треба мање вештина), а који да остане на колима и деђе сено у „воз“ (за шта треба више вештине). Али љутње нема: оба пута, заморени препирком, компањони одлазе у хладовину да попуше по цигарету и ту мирно разговарају о другим стварима као да спора међу њима нема. Њихово спорење на колима пуно је хумора, а највише га има у оном тренутку када компањони, не могавши се договорити ни трећи пут, празних кола крећу у село, не полажући никоме рачуна зашто су им кола празна.

Колико се сваки од компањона чврсто држи свога става, види се по томе што су након ручка поново кренули по сено и овога пута га довели у село, али се никада није могла сазнати истина о томе ко је од њих био „на возу“ и обављао стручније, а ко на пласту и обављао споредније послове. Сваки је изјављивао да је баш он био „на возу“.

Пишчев коментар да су се Раде и Илија „смешкали сваки за себе знајући да чине глупост“, али да „им је обојици истовремено пријала доследност и тврдоглавост попут двају овнова на брвну“ – открива смисао оваквог њиховог понашања: „Буди такав какав си и то што си!“ То је оно гесло које су његови земљаци један другоме довикивали након одласка Петра од Приједора, а придржавали су га се и пре његовог доласка.

Колико су целати по селу Петра Р.М. дивљали, сведоче спомен плоче на сеоској школи. Ту су три плоче, две су од белог мермера и смештене су улево од улазних врата у школу, а трећа од црног мермера, посвећена је Првој женској партизанској чети и са десне је стране“. (Као да је знао да више ни плоче неће на миру остати, Петар Р.М. је имена са њих пописао при поласку из Крајине.)

Али у тој истој школи, деца која су преживела клање или су рођена одмах након њега, не могу да набаве теке (свеске) за писање првих слова него им их родитељи праве од цакова у којима су у село довозили цемент за довршење школе.

Тека има, само код њих. Узбудљива је стога прича о групи дечака која се усудила да оде у село „преко брда“, „код њих“, јер тамо има свега па

---

мора бити и тека. Али куда ће тамо, тамо су „некакве усташе“, а њих су се, из прича старијих, „бојали као живе ватре“. У оправданост те бојазни уверили су се и при одласку у село „преко брда“ и при повратку из њега. А тека и свега осталог тамо су нашли у изобиљу. Целат има, а жртва, иако је из рата изашла као победник, нема. Али њихова реакција је и на ово у духу Петра од Приједора: „Ништа“.

Судбину Петра од Приједора деле они и онда кад након на брзину савладаних ћириличних слова „спектакуларно прелазе на латиницу“, јер их учитељ убеђује како су му рекли „тамо где треба“ да су то „лепша и боља слова“, па се и сами „после тако убедљивог објашњења“, радују „том бољитку“, мада нису, сеће се Петар Р.М., „баш најбоље разумели где је тај бољитак“.

Све, тако, ове приче упућују на закључак да земљацима Петра Р.М. (свима који су судбине Петра од Приједора) нема дугог станка у њиховој Крајини. Петар Р.М. је то знао још по оним сигналимa који су га из Београда довели у родни крај, али му сада да је несрећа непосредно ту најављују и гавранови, те птице злослутнице, којих „можда није било више него предходних година, али су их сви примећивали. Нарочито жене“. И још један сигнал је у вези са овим. Петрови земљаци, „са до сада невиђеним поштовањем“, загледају остатке своје цркве, и то сви до једног“. Знао је Петар Р. М. да му је то „последње виђење овог и оваквог села“.

Рекосмо да све приче из ове књиге казују да се Србима у Крајини спрема коб, али ваља међу њима издвојити ону у том погледу најсугестивнију. То је она прича о борби бикова. Вешто грађена на алегорији она представља књижевну слику којом аутор ове књиге досеже врхове свог списатељског мајсторства.

То је чудна борба и чудни су бикови – бодачи. Она се понавља и увек је пред очима људи у одсутним тренутцима њиховог трајања у Крајини. Слика те борбе најпре се указала Петру Р.М. кад је био мали и он се, приликом последњег боравка у крајини, бацивши још једном поглед „кроз прозор у поље“ сетио и те „необичне слике“, угледане некад кроз тај исти прозор.

---

Малишану се та слика указала оних година по завршетку Другог светског рата. У снежном пољу („била је отприлике половина јануара, негде између Божића и Светог Јована, око подне“) мали Петар Р.М. је видео како се примичу једна према другој две колоне говеда. Иду према истом појилу, „званом Широко“. Оне имају своје бикове предводнике: Рудоњу и Шароњу. „Рика једног бика изазивала је рику другог“ и до судара је морало доћи. И убрзо „два брда меса, уз жесток судар глава, укрстила су рогове“. Овде сељачке задевице на рачун бикова и њихових газда само својим почетком подсећају на ону добро знану слику о борби бикова из Кочићеве прозе, јер су, кад су се „два брда меса“ наругушено примакла једно другом „сељаци престали са причом“. И кад је изгледало да ниједно од та „два брда меса“ неће попустити, „Рудоња се изненада подвукао, бацио шареног на некакав грочић, који се од снега дотле није ни видео, докацио га још једном преко ребара и то је био крај борбе“.

У овој алегоричној слици неки посебно битни семиотички знаци упућују на изузетност околности у којима се води борба која се малишану „кроз прозор“ указала: време те борбе пада између највећих светаца у години, Божића и Светог Јована, место на коме се борба води је снежно поље, напред њега је појило, а „зове се Широко“, чиме се потенцира животодавност појила, актери борбе носе имена Рудоња (бик црвене боје) и Шароња (на ком су наизменично црна и бела „поља“, попут шаховске табле). У овој борби победио је Рудоња.

Петар Р.М. каже да се та иста слика указала његовим земљацима „седамдесетих година“, али он „тада није био у селу“, те се о тој борби и победи у њој ништа више и не говори, али алузија на седамдесете године јасно казује на коју се борбу овде мисли.

Та „необична слика“ не ишчезава из свести Петрових земљака јер знају да су и Рудоња и Шароња негде у животу и да ће међу њима окршаја још неминовно бити. Рудоња се након победе дуго „по снежном пољу“ вртео у круг да је мали Петар размишљао „како помоћи слуђеној животињи“. Најзад се изгубио, „али је било трагова да је остао жив“. А Шароња, иако је у борби поражен, „сваког дана долази на појило“, прижељкујући нови

---

обрачун. У том чекању, он доживљава крупан преображај: „израсли су му очњаци као у дивље свиње, наред чела трећи рог, очи избуљавиле, а повремено му пена иде на уста“. Такву ругобу од бика нико није хтео да купи, већ „власник некаквог светског циркуса“, рачунајући „да ће на наказној животињи зарадити огромне паре“.

Управо трансформишући Шароњу у некакво митско чудовиште, Станковић је досегао највиши степен литерарности у овој књизи. То чудовиште појавило се о Петровдан 1995. поново на бојном пољу код појила. Петру Р.М. његови изгнани земљаци, при сусрету у Рачи казују: „Знаш ли да су, кад смо нас неколка најкашњи напуштали село, усред поља сашла два бика“. На њихово чуђење, Петар њихове бикове започиње да описује до танчина, поготово преображеног Шароњу, јер зна да су то они исти који су му се указали кад је био мали. Али сада, обавештавају га они, „побједи Шароња“. И сад се он ено врти у круг „ка да је бенаст и да је потпуно побјеснио ки каква дивија животиња“. Алузије су овде понекад врло директне: „А није побједио што је јачи, ман што му је црљени пуштио. И нестале црљеног ка да у земљу пропаде, или оде на небеса, куда ли?“.

Зашто је „црљени пуштио“, о томе Петар Р.М. и његови земљаци само нагађају, али им је јасно да је то негде мимо њих „сриктано“ и да зато „јаднијог рата“ од овога нико њихов „није водио“, да је ово за њих била „тешка спрдачина а не рат“. Знају и то да су завичај оставили на радост и весеље онима „преко брда“, који „више воле да нас нема, него ли да њи има“ и којима је „слађа наша несрећа, ман њева срећа“.

А они, са својом судбином Петра од Приједора, стигли до Раче. Многи не знају ни где су, ни куда даље и зашто даље, па би најрадије „у Дунав, ако је то близо“, али им се чини да је боља варијанта продужити „право до Сибира“. „Да се заледимо и да нас нестане за сва времена.“ Тако би они своју несрећу пронели од најзападније тачке православља до његовог крајњег истока. Нека бар тамо вечити лед сачува траг о њима.

У својој срби и греву, раскућени и прогнани, они за свој удес окривљују све своје вође и државнике, бивше и актуелне, не правећи међу



---

њима разлике, око чега би се данас, гледало са различитих страначких и идеолошких позиција, а још увек и са недовољне временске дистанце, тешко постигла општа сагласност. Ојађени бескућник и прогнаник нити хоће нити може да прави разлику међу њима, убеђен је да су својим деловањем сви допринели да за њим заувек остане стравично пушта, та посна и врлетна, а магично привлачна његова Лика.

Таквом својом концепцијом, књига **Лика које више нема** представља и ретко занимљиво литерарно штиво и потресан документ о удесу једне крајине, једног посве особеног дела српског православног света. Њеној литерарној равни припада првенствено оно што су доживљаји Петра Р.М. и што он носи у својим емоцијама и имагинацији, а документарној оно што су записи о страдању света Личке Крајине, не само у његовом последњем удесу него и у удесима којима је овај најновоји само њихов крајњи резултат. Тој страни овде припадају наведене године и догађаји, спомен–плоче и спискови изгинулих и покланих, избегличке колоне, места и имена људи у чијем деловању Крајишници виде узрок свог удеса. Но то фактографско–документарно, препознатљиво и по публицистичком стилу којим је писао како је то већ речено, само је фон за оно што је овде литерарно и што овој књизи даје белетристичка обележја, по чему је она повест.

У колективном животном искуству људи овога краја, сачуваном у легендама, митовима, предањима, у анегдотама из њиховог свакодневног живота, а казаном у алегоријама, параболама, симболима и алузијама, ваља видети вреднију грађу за изучавање српскохрватских односа и положаја Срба у Хрватској него у фактографији не само датој у овој књизи већ и оној која се чува у државним архивама. Том својом страном ова књига подстиче на крају читаоца да се пита: Зашто је борба између Рудоње и Шароње вечна, зашто се увек понавља? Какви унутрашњи пориви их на то гоне, а какве спољне силе их на то нагоне? Какве су то зле ћуди преобразиле Шароњу у монструозну ругобу, у митску неман? Треба ли Петар од Приједора да на махниту срџбу својих целата увек одговара: „а ја ништа“? Хоће ли неко у завичају Петра Р.М. подићи нови

---

меморијални музеј, овога пута посвећен његовом последњем удесу? Да им траг не остане у сибирском леду, већ у њиховом стаменом личком камену, у стени. Можда, јер они су сви Петар, а Петар је исто што и стена.

А Миле Станковић је овом књигом исклесао том удесу споменик користећи задивљујуће тачно изворни језик свога завичаја као најподеснији материјал за његову грађу.

1998.  
Илић

Павле

---

Хиљаду деветсто деведесета.  
Београд.

У рукама Петра Р. М. књига. Добијена пре неколико дана. Црних је корица. О Јасеновцу је. Још један камичак у мозаику стравичне судбине прекодринских Срба. Судбине, која се вероватно никада неће расветлити до краја, али нека смо и за мрву ближе истини, ма каква она била, значиће и Богу и људима. Да се, како кажу, не понови.

Може ли се то место споменути у било ком контексту, а да се заобиђе несхватљиво зло које се ту одиграло у току Другог светског рата? Зашто је књига тако малена? Отвара је невољно јер зна да неће дознати ништа лепо. Починје да чита. И веома брзо престаје. Осетио је мучнину, зажмурио, и као у каквом кошмарном сну, бацивши књигу на под, с болном гримасом на лицу изговорио једва чујно: „Нееее”. Одмах му је било јасно и зашто је црна и зашто је тако малена.

Колика количина зла у само неколико реченица. Ужасно. Болно. Заstraшујуће. Несхватљиво. Шокира. Кад се ни читати не може, како ли је тек писати о томе, како препричавати да се не заборави – говорио је себи Петар Р.М. слеђена лица. Дакле, и то је могуће.

А о Јасеновцу се мало говори, и много крије. Годинама се шушка и ко крије, и како, и зашто. Није баш јасно зашто и како, али да се крије и ко крије, опште је познато. Експерти за то питање упорно понављају да се никада и никако, за све време Другог светског рата, није могао

---

ослободити, па је тако највећа фабрика смрти на просторима јужне Европе „произвела” у континуитету невероватну количину људских лешева. Фабрика је „ремекдело” Независне Државе Хрватске. Лешеве су углавном прекодрински Срби. Многи Брозови заслепљени интернационалци то и даље сматрају саставним делом рата – јер Боже мој – у рату се свашта дешавало, па зашто не би и то. Не напухавајте то питање, могло се често чути. Чује се и сада. Ипак, наивном Петру Р. М. и даље је остала нејасна и недокучива потреба за таквим и толиким злом.

ДА ЛИ ЈЕ ТО БИО ПОЧЕТАК КРАЈА ТОГ ДЕЛА СРПСКОГ НАРОДА?

Гледао је у једну тачку присећајући се оне језиве слике из књижице: ...Измрцварене мајке у некаквим ћелијама одвојене су од своје нејаке деце . Већ данима мучене, између осталог и глађу, плачу, гребу, јече, моле, исцрпене и обезумљене падају. Усташе нешто експериментишу. Посебно бирани Хрвати. Школовани. Озбиљни. Намера им је да те јадне жене доведу до стања канибализма. Са несхватљивом страшћу прате. Из сата у сат, из дана у дан све ужаснији призори повећавају њихов занос. Врхунац експеримента: дају им децу и посматрају како ти јадни остаци мајки једу своју децу. Потпуни успех. Невероватно. По ужасу – мада се не зна шта је ужасније из широке лепезе њиховог мучења – ово превазилази сва досадашња скромна сазнања Петра Р. М.. Теми се више није могао враћати, па никад није ни дознао шта још пише у књижици. Отишла је у друге руке. Да је, ко може, прочита као опомену шта све човек (и то се тако зове) може учинити човеку.

Да би потиснуо малопређашњу ружну слику, ставио је испред себе карту Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. У доњем левом углу писало је: поликонусна пројекција, а у десном углу издање Војногеографског института. Од пластике је. Није ни толико стара, али је прилично изобличена. Због небриге је завршила крај прозора, па се вероватно због летњих жега и зимских хладноћа тако искривила. А ни материјал није трајнијег квалитета, па на доста места изгледа као да је некаквом киселином нагризена. Ипак, за оно за шта је Петру Р. М. карта

---

потребна, била је употребљива. Долазе некаква чудна времена, нико не зна каква, али брину. Ни путовања више нису сигурна. Прича се и пише о претресању, малтретирању и саслушавању путника Срба, а зна се из искуства шта следи иза тога, јер је Павелићев успавани дух почео да се буди. Ипак, треба се надати да ће четврта војна сила Европе, после скоро пола века вежбања борбе против спољњег и унутрашњег непријатеља, урадити свој део посла. У опасности је држава.

Али како доћи у своје село и код својих? Ако се не буде могло Аутопутем братство – јединство, остаје варијанта кроз Босну. Нашао је на карти и Бијељину и Брчко и Бањалуку и Петровац и..., али како да пристане на ту комбинацију. А удаљеност велика. Сваким даном све већа. Поглед му обиграва око Коренице, варошице у Лици. Титове. У Хрватској. Идући погледом по Малој Капели западно од Коренице, пронашао је висораван с малом котлином, где је смештено село у коме се родио.

Ни на овој му карти имена нема. Мало људи, нема се шта ни уписати – са жаљењем је кроза зубе процедио оно цинизма што га има у себи. Нема ни имена других села. Крај карте је брошурица коју је 1931. издало Удружење „Крајина” из Загреба, штампана у Задружној штампарији у Бериславићевој улици број 10, такође у Загребу. Притиснути осећањем да их је држава запоставила и због све безобзирније хрватске политике и Римокатоличке цркве, група Срба се окупља да би заштитила минималне националне, културнопросветне, економске и друге интересе у такозваним северозападним покрајинама Краљевине. Иако у том делу тадашње државе чине огромну већину, створено је осећање као да у Крајини Срба и нема, као да их никад није ни било. Садашњи покушаји доктора Јована Рашковића наведоше Петра Р. М. на помисао да се нешто слично кува сада после педесет година. Тада занесен победом и ослобођењем, па уједињењем, Београд се уљуљкао, опростио и заборавио, подешавајући свој став и своје држање тако да се нико од сабраће не увреди. Зов Крајишника према Србији полако се претвара у ћутање и потиштеност. Поново се догађаји из прошлости преплетоше са садашњим, па се упита

---

како ли ће Београд реаговати овог пута, после педесет година? Ситуација је готово иста. Није могао да докучи тако сложен одговор јер су околности нешто другачије, па се поново врати у време пред Други светски рат.

У тој занесености Београда остало је готово заборављено 25 крајишких срезова с убедљиво већинским српским становништвом. Попис из те 1931. године потврђује ту бројност у све три бановине. И у Првој Савској, и у Трећој Врбаској и у Другој Приморској. Кад се саберу срезови: Грачац, Доњи Лапац, Удбина, Кореница, Госпић, Оточац, Огулин, Слуњ, Војнић, Вргин Мост, Глина, Петриња, Костајница, Бенковац, Книн, Бихаћ, Босанска Крупа, Босански Петровац, Босанско Грахово, Босански Нови, Босанска Дубица, Цазин, Двор, Кључ и Сански Мост, Крајина има преко 62 одсто Срба, док остатак чине Хрвати, муслимани и тзв. остали. Ако се томе додају Срби у ванкрајинским деловима само северозападне Краљевине, где их је било у испотполовичном па и половичном проценту, а негде и већина (не рачунајући, дакле, све прекодринске Србе), онда је још јасније да су Срби заиста имали разлога за узбуну и да је нешто требало чинити за толики народ. Да подсетимо, та места су: Окучани, Нова Градишка, Новска, Пакрац, Дарувар, Слатина, Вировитица, Грубишно Поље, Гарешница, Кутина, Чазма, Бјеловар, Копривница, Крижевци, Лудбрег, Карловац, Сисак, Славонска Пожега, Врбовско, Сушак, Бриње, Перушић и Загреб. Данашњи покушаји Јована Рашковића и њему слични паметни српски политичари ипак наговештавају напредак – упоредио је Петар Р. М. још једном период уочи оног рата са садашњим временом.

За десет година, до почетка Другог светског рата, број Срба се због великог наталитета увећавао, а самим тим и проценат. Колико им је трагична судбина од тада до данас, јасно је сваком истинољубивом човеку с ових простора. Петру Р. М. је кроз главу још једном прошла мисао о могућем броју Срба у Крајини после демографске експлозије с почетка двадесетог века.

– Да нас ко не чује – е, да није било те Независне и тије чуда од комуниста – шапутали су неки од преживелих након пада Хитлера.

---

Српски живаљ сиромашан и запуштен, с кућама препуним деце, у заједницама и са по двадесеторо душа, претио је тих далеких година да се за извесно време по бројности приближи Хрватима римокатолицима на читавом прекодринском простору.

– Лонаца и дјеце никеда није дости – шалиле су се крајишке мајке.

– Тадај је била Краљевина, а саде је ова Титина република, али куда нестане толки српски народ – питале су се исте те преживеле мајке после Другог светског рата – Под трулом Краљевином, а и прво те јадне Краљевине, било нас је по многим селима и до десет пута више.

Опасност од бројног приближавања Срба Хрватима елегантно је отклонио баш тај Други светски рат, а пре свега клеронацистичка Независна Држава Хрватска. Вечити вишак Срба Павелићеви несташни кољачи, дотадашња браћа Хрвати, на крају рата свели су, на за њих, ипак подношљиву меру. Јасеновац и многи други Јасеновци остали су претрпани српским (и не само српским) костима, а села десеткована.

– Нешто су и Немци побили, свој данак узео је и тифус, а ни комунисти нису шкртарили – слушао је Петар Р. М. од старих сада већ опште место те новије историје. После рата долазећи у Лику, а тако је било свуда по Крајини, Брозови идеолошки следбеници често су с говорница иронично понављали вођину фразу:

– Драги Личани; драги земљаци; другарице и другови – или како су већ називали тај ничији народ – поносни смо на вас што сте страдали у тако огромном броју. Поносни су. Невероватно.

Тако су ти добри ратници, привилеговани аустроугарски бранитељи (граничари) од турских најезди, слободољубиви непокорници Римској цркви и њеном унијаћењу (мада је огроман број временом покрштен), кршни горштаци, сточари, вредни домаћини, добре комшије – на својој вековној земљи те хиљаду деветсто четрдесет и пете сурово претворени, како рече песник, у остатак покланог народа. И као остатак, ушли у последњи чин своје недовршене драме. Да би им се за сваки случај број још мало смањио, југословенски комунистички врх добрано прошаран усташким симпатизерима, додатно је спровео и колонизацију. Тако

---

осакаћени, знали су да им се не пише добро, али је некакве чудесне енергије и наде у свој тој измаглици ипак било.

А онда нови рат. Хиљаду деветсто деведесет и прва. Па хиљаду деветсто деведесет и друга. До тада једна војска, југословенска, баш као и у претходном рату, поделила се на две и ново зло се почело ширити. Они што су „радили” у Јасеновцу, и они из Јожиних комуниста (и не само комуниста), муњевито су се сјединили под усташку капу, што им није представљало никакав проблем, и српски титоисти, који Јасеновац никако и никад „нису” могли ослободити у оном рату (уз разне полутитоисте), нађоше се тако још једном на старом задатку, с намером да га после педесет година доврше. Једни с провереном Павелићевом идеологијом о уништењу свега што је српско, да би тако створили државу само хрватског народа и учврстили власт, а други с комунистичком идеологијом, без јасног односа према српском питању, али с наглашеним смислом за очување власти. Ако би нешто на националном плану и ушибарили, не би сметало, али им није било претерано битно. Наравно, уз подршку иностраних спонзора, пре свих бечко–бонских србољубаца, па америчких каубоја, а потом гомиле разних пришипетљи и хијена, како то обично бива кад се осети мирис смрти. Јер, кажу, на реду је некакав нови светски поредак, па да све иде по плану. Нада Срба Крајишника у какав–такав опстанак замењена је стрепњом и страхом до незнања. Разапети између (хрватском народу углавном прихватљиве) усташке бригае и болесне комунистичке љубави званичног Београда, сумануто раде, гомилају стоку, под командом београдских официрчића, хушкача, квазистратега и локалних подрепаша, иду на положаје незнајући зашто све то раде, на чудан начин гину, враћају се с освојених положаја, ћуте, трпе што каква примирја, наливају се алкохолом и чекају некакво решење. Наравно, сем оних који су с парама и неком информацијом више отишли у Србију без намере да се врате. Док непријатељска брига расте, љубав Београда се попут снега топи, да би хиљаду деветсто деведесет и пете потпуно nestала. Вапај обичог човека за истином и правдом заорио се до неба. А онда је завладала стравична тишина.



---

За тих неколико година Петар Р. М., немоћан да било шта озбиљније уради, одлази у своје село кад год може, доноси који килограм кафе, нешто цигарета, понеку свећу, квасац за хлеб и још неку ситницу, разговара с људима верујући да ће им тако патњу ублажити, а страх бар за тренутак потиснути. Гоњен слутњом да се у завичају може догодити нешто слично као и хиљаду деветсто четрдесет и прве, пред Петровдан хиљаду деветсто деведесет пете одлази, обилази своје, разговара с људима, фотографише село, ливаде и пашњаке куда је много пута прошао, обилази гробље, школу, извор и сваки кутак који му је нешто значео откако се сећа и себе и села. За тих петнаестак дана, колико му је требало да са својима доврши косидбене радове, присећа се и покушава да забележи понешто од догађаја из раног детињства, са зимских и летњих распуста, када је с вршњацима оживљавао село. И још понечег, чега се у том кошмарном стању присетио. Бележио је, али невољно, јер му је све личило на растанак. И колико год покушавао побећи од политике, коју није ни волео ни разумео, она га је стизала у готово свакој мисли и злослутно се завлачила у сан. Сви ти, у суштини мали догађаји са призвуком трауматичне и ружне прошлости наговештавали су мутну будућност. А баш тих неколико последњих месеци замутило се као никад. Са страхом од најгорег одлази у Београд, изговарајући реченицу којом је узнемирио и себе и своје:

– Бојим се да ми је ово последње виђење овог и ваког села.

Примицао се дванаести дан месеца јула лета господњег 1995. године, али овог пута некако другачије од досадашњих. Непријатељска војска се већ дуже време башкарила око Грахова. Немешање водећих Срба са босанске и книнске стана у те догађаје збуњивало је обичног човека. Однос Београд–Пале–Книн одавно је мутан, у ваздуху су се осећали неповољни догађаји за народ у Крајини. Видовдан је прошао без погибија, па се страховало да Петровдан носи нешто нежељено, јер је непријатељ научио да баш на такве датуме баци што ружнију сенку. Уместо радосно, црквени празници, почев од плитвичког Ускрса хиљаду деветсто деведесет и прве године дочекивани су у грчу и постајали мора. Поруке ухваћене преко радио–везе опомињале су „да би нечија мајка могла црну вуну прести”.

---

– Зло је било и у ономе рату, па се завршило – ваљда ће и ово. Само, каде и како? – забринуто је питао старац у селу Трнавац, осамнаестак километара западно од Коренице. Његово село слави 14. октобар, Покров пресвете Богородице.

– То је, ранко мој, некако далеко у ова времена. Лагано. Нека најпрво прође Петровдан ка ваља. Ће је Илиндан, ће је Госпојина, ће је Преображење? Како се ово некако улуњило, до Покрова ти је цијела вјечност. Само кад би нам за који дан св. Петар ћио рећи оћемо ли у рај или мимо њ. Неки враг се кува. Чујем ја, млада горе св. Перо, брате мој, с кључима по цијелу ноћ и дан, ал изгледа да ни он не зна ће би кога пуштио. У паклу претрпано, а за рај немаш кога. Све се, брате, избаталило, није нег за говњиву грану, па ожежи.

Одавно се верује: ако на Петровдан грми, те године лешника неће бити, осушиће се и онако малени и зелени отпасти. Остаће само понеки да се нађе „за сјеме”. Ако уз грмљавину буде и кише, па још потраје „добра неђељицу”, маса младог, тек покошеног сена, а и оног на по сувог, ако не пропадне сасвим, бар ће добрано поцрнети. Рачуна се: ако буде сена и лешника, биће и свега осталог. Па и среће. Иако је време кад се на Бога баца каменом ко хоће и кад хоће, нико се не љути, јер се одавно успостављен однос према небеским силама још увек одржавао. Кад година понесе, био би то дар од Свевишњег, кад подбаци, била би то опомена да су нешто погрешили, па нека свако са собом види шта би то могло бити. Било је и оних који су покушавали да докуче шта се то светом Пери горе догађа, питали се како ли је расположен. Приписивали би му своје особине, па би бивао и весео и тужан, и љут и пијан, успешан и неуспешан, баш као и они доле.

– Жив чоек греша, па што не би и он. Ако је мало попио, па му се д извинеш припишало, и осушиће – коментарисали би обезбожени младићи тек покисло сено. Ако би пак тај дан прошао ведар и „брез” громова, био би то приличан ћар. Косидба би трајала десетак дана краће, а деца па и одрасли, уживали би цео септембар берући лешнике. Тада би говорили да је свети Петар баш права људина и да види како су они, „да не меру

---

бити бољи, да је морда горе ћапио какву снашу, па јој објашњава нешто у вези с црквом, а њих части сунчаним временом”, итд, итд... Тако им се Свети мешао у живот сваке године, свака је била другачија, нека мање, нека више, али биле су занимљиве.

Шест стотина километара од села, Петар Р. М. загледан у небо, закључио је да ће у његовој Лици, ако буде као изнад Београда, лешника ипак бити. Ако и те хиљаду деветсто деведесет и пете на Петровдан не буде грмљавине, она леска у сунчаном и заклонитом Амбару, за коју зна откад памти, родиће боље од осталих, прва ће дозорити, плодови ће, као и увек, бити крупни, дугуљаст и без црва. Кад год би као дечак набрао тих лешника, сви би га питали: „Ће и нађе прије, па још толке?”. То је, наравно, остајала тајна. Знати за руњавац, длакави плодић с окусом најсличнијим кивију, крушчицу, јабучицу, дрењину, шипак, трњину, мукињу или неку другу воћку, а да други не знају, било је питање престижа. Сетио се, на цени је био и стубаљ, рупа у деблу дрвета којој се за неко време од лишћа формира дно, па се кад пада киша напуни водом. Вода је киселкаста и блутава, али за летњих жега много значи. Пије се цевчицом од лескове коре кроз мараму или мајицу јер је прљава, а зна у њој бити и покоји црв. Такве тајне одаване су само родитељима, и то не увек.

Ако не буде громова, можда ће и с Крајином бити све у реду – јави му се мисао више налика на жељу него на могућност.

Док се спремао у град да купи течност против златице, уље за моторну пилу и још понеку заосталу ситницу с подужег списка ствари поручених из села, Петар Р. М. је ситуацију у Крајини бистрио са свих страна, али га ниједна није радовала.

Можда је ово психолошки рат с Книном...? Загребу је потребан осећај надмоћи због свог „пућанства” и светске јавности... Само да не буде какве масовне погибије, макар била и та некаква аутономија, вероватно нешто као контра Шиптарима... Неће ваљда свет дозволити нешто слично Ендехизији, мада се Америка много разгоропадила, а о Немачкој посестрими да и не говоримо. Колико нас је само у Јасеновцу, Јадовну...? Западне Славоније више нема. А сви ћуте... Мистериозна тишина око

---

Грахова не обећава добро... Неће ваљда „газда” у Београду дићи руке од толике српске земље? Шта ли значи она парада у Слуњу? Грмело је на Светога Саву, усред зиме кад му време није. Неће ваљати – стрепео је Петар Р. М. док је ишао из Балканске ка Теразијама. Из немоћи је правио штокакве врахбине, гледао у регистарске таблице и прибојавао се трију шестица једне до друге... Купивши и последње ситнице родбини и земљацима, идући лаганим кораком поред Скупштине Југославије, Петар Р. М. се питао да ли је једини у граду с толиким кошмаром у глави.

А можда је то, како неки кажу, одавно распродато – само сад, да се Власи не сете, тај завршни чин треба одиграти што уверљивије, па Срби, крајишки натуршчици, глуме жртве не знајући да су то заиста, а Хрватима улога хелата на основу већ одиграног сасвим добро одговара. Само да се не занесу преко мере. Мада је имао разлога да поверује у причу, ипак је одбијао ту могућност и тешио се да ће, ако има правде, бити на страни крајинског народа.

Било како било, тек приметио је да је испред излога с фото–опремом. Изненада је ушао и за оно пара колико је имао код себе, купио је филмове. Помножио је четири филма с тридесет и шест снимака и добио број од сто четрдесет и четири могуће фотографије. Никад није волео да „слика”, сматрао је то посебним занатом, па га је та потреба прилично збунила.

Чекај, то значи да је и у мојој глави сазрела мисао о катастрофи. Или је то само страх? Нека ми остану бар фотографије. Али, ко ће све „усликати”? Како „усликати” зној и вишевековни труд предака да би се купио педаљ земље, засадила воћка, искрчило камење и створила њива, оградило имање, посејало, покосило, ископао бунар, направила кућа... На који начин „усликати” обичај; идентитет; тајне сусрете с девојком; песму; како „усликати” прадеду који прабабу гађа земљаном шољицом јер му је скувала лошу кафу од јечма, како је причао отац коме је причао његов отац; како...?

После немирног сна као пред сваки пут, таксисте мрзовољног зато што народ нема пара, око седам и двадесет изјутра на станици је угледао аутобус на коме је писало: Нови Сад–Београд–Кореница–Врховине–

---

Шкаре. Било је то сасвим довољно да се орасположи и потисне све ружне мисли од раније. Збуњивало га је то што су путници већином жене и девојке. Тек понеко дете и неколико средовечних људи, сличних Петру Р. М., изгледали су као да су залутали. Из часа у час све се више чуо лички говор: сви су желели да, кад нису физички, макар „диваном” буду што пре у родном крају. Брзо су дошли до нове границе и уверили се како Србин малтретира Србина. Место се зове Рача и симбол је неслоге и несреће већ неколико година.

– Ево видиш, мој земљаче, ми ти ође моремо награисати ки волови у купусу. За неколке штеке цигара и три киле каве, постаћемо тешки ратни профитери. А да ја теби кажем само оно што ја знадем и што сам чуо од људи, такије лопова...

– Ништа ми немој диванити, Бог ти дава. Све видим и дости знадем, немој да се трујемо одма на почетку пута, ајмо о нечем другом. Видере жена. Ево и пун аутобус. Боље, брате, ш њима и о њима, ман о политици. До Лике се три пута моремо и поправдати и помирити.

– Тако и ест, право ти велиш, само мени се све чини да ситуација не ваља, па ти јопе пребаци на жене. Теби је до жена, видим ја, а мене ти, мој побро, жуља оћемо ли опстати ил нестати. Па ти јопе реци: немој о том.

– Ме ш чини да би ми, ако ш право, прије могли нестати, ман опстати.

– Ето видиш. Јебале те жене. Него, ел ти то из главе, ил си што начуо од људи?

– Што из главе, а што од људи. Како гољ окренеш, ја би река да смо на кнап.

– О враже си јаки. Боље да ми ово нијеси река. Нијесам те треба ништа ни питати.

На путу кроз Републику Српску нагомилану тугу у аутобусу разбијао је оптимизам који су унела двојица духовитих и непокорних војника враћајући се с положаја. Ређали су се стравични призори порушених села и градова, сиромаштво, жене у црнини... И вера да ће опстати.

– Само да је међу нами мање лопова, лако би ми с онијем на другој

---

страни. Највише се бојимо своје. Ово ти није било откад је свјета и вјека. Они горе инжињери веле крени – ми кренимо, они веле стани – ми станемо. Онда веле: ајде сад назад, рикверц, побро. Па што нас гониш напред да гинемо ко будале, кад нас враћаш ђе смо и били, јебо те ко ти је то реко да речеш. Јеси ли ти толки идиот, ил је нека виша игранка, па ми то ко фол мало вамо, мало тамо. Ајде бјежи! Погледај бола ово чудо што га зову коридор. Море га добар чоек каменом пребацити, да не кажем препишати због ове неколке госпоје, а ми правимо кобајаги државу и гинемо. Је ли, шта раде ти ваши горе?

– Који наши – ваљда су и ваши?

– Враг ће више знати који су чији, мој народе. Само се ви возајте. Сад ћете на још једну границу између Срба и Срба. Има тога, бола, колко оћеш. Царина на Рачи, царина на Уни, онај тамо, овај вамо, а ти рајо – ко те шиша. Неко се с нами гадно спрда – завршио је љутито средовечни војник и изашао на станици нешто пре Приједора.

– Некако сте, бола, гадно забачени. Ђе је Плашки, ђе је оно доље испод Книна, ђе смо ми, ђе Ерцеговина, а ђе Београд? О Косову да и не говорим. Ко ће све то спасити, чоече?

– Могло се на почетку. Сад кад је Мерикианац против нас, боме, гадно.

– Могло, да је има ко. Или, да је ћио.

– Има је, има. Да је памети.

– А има. Да је има, сад би имали а не немали. Пушти причу. Ово ти је саде чиста распродаја, мој друшкане. Ка за Нову годину. Ал крпићемо се вала, па ком опанци, ком обојци – завршио је коментар и онај други војник, изашао на импровизованој станици и отишао кући остављајући путнике прилично забринутим.

Баш негде из ових крајева у село Петра Р. М. дошли су једног далеког лета косци надничари. Тада је настало и до данашњих дана се сачувало необично дозивање: „О Петрееее!”.

Десетак дечака од петнаест година, већ неколико косидби радећи од зоре до звезде по ливадама изнад села, пубертетским гласовима дозивало

---

се попут њихових очева, дедова, чак и далеких предака, дозивкама из којих су избијали векови: ееееј, ооопаа, ааааа аааа, о ооооп, пиии охо охо, а затим и оним новијим с двоструким значењем и с безобразлуком који су сви толерисали: ајде ајдеееее; обори је обориии; оће ли га оћеее; ки небиии; натегни јој жицу, натегниии; ки немере – само гони... Дозивало се из свег гласа, да жиле на врату искоче, а због шумске јеке све се чуло „ки у чашу”.

Освануо је Петровдан шездесет и пете. Светац је, па ће се људи мало одморити, попричати, што кажу, данути душом. Негде предвече, у село су дошла тројица косаца надничара. Рекоше, између Бањалуке и Приједора. Ништа необично, јер је кошња код њих завршавала раније, а као добри косци били су увек добродошли, па су се сви отимали коме ће пре. Звали су се Никола, Раде и Петар. Већ сутрадан се испоставило да су Ниho и Рајко, како су им тепали, косили „само тако”, док је онај трећи „забасао” међу њих. Петар је био ситан и мршав, имао је неодређен поглед, нешто између туге и бриге, а можда га је мучила и каква болест. Мало је говорио, још мање јео, година је имао – колико се могло оценити – ту негде између тридесет и четрдесет. Младолико лице и ћосава брада вукли су на тридесет, док су очи говориле да је много више живота иза њега. На крхком телу висило је за два броја веће радничко одело, а плава а ла француска капа, мања за број, скупљена од претходних киша, с оним репићем на врху стајала је на глави попут антене, па је Петров лик обећавао све сем доброг косца. Оно кратких реченица које је повремено изговарао, било је духовито и обично би изазивало смех. Саопштавао би их незаинтересовано, онако успут, као да је мислима негде далеко у свом свету, па за тренутак искочи, каже то шта има и опет се врати. За косу је био лош мајстор. Клепање и оштрење одрађивао је као да му је свеједно је ли коса оштра или тупа, па би му се и оно мало снаге расипало брзо и неповратно. Тобалица која му је канапом везана око појаса висила на туру, млатила је амо–тамо, па воде у њој никада није било. Ударајући из све снаге по тешкој пољској трави, воду би проливао по панталонама, па би по цео дан био мокар и „некако запишан, ал страг а не напрво”, како

---

га је описао један из села. Пљуцкао би у сув брус и оштрио кованицу из Мркоњић Града више као успут, а откос иза њега остајао би мален, готово дупло мањи од нормалног. Набрекле жиле на рукама и челу показивале су да се много мучи, али све је то слабашни Пјер, како су га понекад звали ортаци, носио с чудесним достојанством. Покушаји неких сељака да га одстране или да му плате упола цене остали су без успеха захваљујући солидарности и квалитету оне двојице. И заиста, кад би се на крају дана сабрало, увек би било покошено за добра три косца, чиме би обе стране биле задовољне.

Петар, такав какав је, убрзо је почео придобијати симпатије људи из села. Она два компањона и сељаци по цео дан би викали и дозивали Петра, коме је глава једва провиривала из огромне пољске траве. Добацивање: „О Петрашине! Ајде Пејо! Оће ли Перуне! Развуци је Педало! Натегни је Пепина!” – мешало се са смехом, па се зној који је непрестано лио низ нос лакше подносио. А и није се имало куда, јер су тамо, негде у Босанској Крајини, многа ситна деца чекала на корицу хлеба и понеку бомбону. И они дечаци, имитирајући одрасле, такође су дозивали Петра, али су при том мислили једни на друге. И сам смејући се, Петар би с времена на време одговарао на силна дозивања, али га нико није могао чути, јер му је глас био тих и немоћан, па би се његово: „Оће, оће”, губило на метар–два од њега, као да је говорио себи а не читавом селу. И никад се није љутио. Сад већ није могао проћи селом, а да га неко не позове на ракију или кафу. Постао је миљеник села; сви су причали о њему. Тако су дознали да му је у рату побијена цела фамилија. А било их је четрнаесторо. Он је остао сасвим случајно.

– Ја, бола, мали. Нијесам мого имати ни пет година. Некав манти усташа с ножом за мном да ме закоље, а ја шта ћу, управим бјежати, па у најближи густиш. Он за мном, ал срећом, дебо па спор, а мора да је и попио, те ти одустане и тако ти ја останем жив. Два дана сам осто у некаквој лијесци и тресо се ко гранчица. Каква вода, какво јело, бола. Оно друго све поклато... и да вам не причам даље. Веле, Бог тако реко. Да ме уватио, ко би вам саде вако фино косио по овом јебеном пољу?



---

Испио би ракију до дна и нагло отишао. Није волео о томе да прича, а и онима који су га слушали, тема је нажалост била врло блиска, па су добро разумели такав одлазак. Имао је петоро деце, једно другом до увета.

– Није ми жена наша, ал је никако не би мјењо. Нека је бола, јебем ли јој оног и његове, што урадише све ово зло свијета. Оног с оном капицом. А њезини прије пар кољена били ко и ми, па узели вјеру и ко постали Рвати. Знаш како ти то иде код нас – јебо ти нас. И кад се удавала за ме, њезини љути а ја ништа. Шта ћу, допала ми се. А и ја њој. А није ме имо ко ни свјетовати. Одранила ме неква полутетка. Није ни дочекала свадбе. Умрла. А и каква је то била свадба сиротиња обоје. Веле, оде за Влаха. Њој седамнаест, мени деветнаест. Ко те пита, шишај.

Косидба је окончана, симпатични Петар је са своја два земљака и оно зарађених пара отишао у правцу Бањалуке, али за дечаке у селу неке су ствари кренуле другим током. Престали су да се дозивају својим именима и старим дозивкама већ су све заменили једном једином: „О Петреееее”. Разликовали су се само по инцијалима очева и дедова. Тако су сви постали Петрови, па је све до краја августа, кад се морало у „те вражије градове и школе”, село звонило од дозивања и одазивања. Они у селу с правим именом Петар бивали би често збуњени мислећи да неко баш њих зове. Неки старији никако нису знали о коме је реч. Из старачке изгубљености питали би ко је тај Петар, чији је, зашто се не одазива кад га толико зову.

– Ма да није глув? Толко се дерепају, а он ништа, ћаћа га његов увр гузице.

И заиста, немогуће је било разумети о чему се ради кад би се чуло:

– О Петре!

– Шта је Петре?

– Ђе је Петар?

– Отиша је до Петра, али је Петар одмлаца с Петром у Кореницу, па га нећеш наћи.

– Реци Петровима кад се врате, да ћемо се вечерас виђати код Петра, а ја и Петар долазимо одуда.

---

И било ко нови, ко би дошао у село, постављао би слична питања. Није могао да схвати да неко Петра зове: „О Петре”, а онај тамо на другом крају села, да се одазива: „О Петре”. Мир би трајао до зимског распуста, или каквог државног празника спојеног с недељом, па опет испочетка. Тај чудесни Петар, онакав какав је, био им је животињи и бољи од било каквог јунака. Његову искреност, испод туге сакривени оптимизам, отворено показивање својих недостатака, патњу и достојанствено ношење те патње, шалу на свој па и туђи рачун и све остало што су препознали у њему, осећали су као некакву судбину која и њима припада. Препознали су у Петру нешто веома блиско и према њему формирали слику обичног човека.

– Лако је оној двојици, ал ајде ти буди Петар а да останеш свој.

– Буди тако какав си и то што си – знали су филозофирати сећајући се Петра.

Растући и дружећи се по принципима а ла Петар, постали су бољи између себе, и бољи уопште. Кад год би им искрсао какав проблем, увек би се питали како би то решио Петар и шта би рекао. Знали су да нема проблема који се не може решити, или понети на леђима као бреме судбине, дато од Бога. Одлазили су на разне стране света, школовали се, радили разне послове, посртали и дизали се, женили се, жене им рађале мале Петрове и Петринице, како су у шали звали своју децу, али су сваке године долазили у своје село. Неколицини, који су на задовољство родитеља остали на земљи, то је био поприличан догађај. Знано се: сваког јула, баш ту негде око Петровдана, измилели би с разних страна света и опет би почело оно њихово: „О Петре”, оживљавајући сећање на детињство. Косидбу као тежи део посла сви су волели и с великим задовољством обављали. Остале су незаборавне мобе по Цицеру, а нарочито по оним истим пољским њивама куда се пагио њихов узор Петар. Умели су запевати тако, да би сви који су се нашли у пољу, стали и слушали добацујући да наставе, – макар све изгорало. Свакако би отпевали и ону Петрову: „Колико је Приједор поље, дуго широко, још је љепша Приједорчанка, лијепа дјевојка...”. Једном у тих двадесетак дана

---

између Петровдана и Илиндана обавезно би засели, баш с намером да се напију. Обично би то био кишан или тмуран дан, кад би послови стали а ракија и пиво дошли на ред. Док су још при снази, бацили би камена с рамена, а неки би повукли и куке. Галаме и смеха било би до касно у ноћ, а обавезно се уз песму чула и тамбура са својим прозуклим звуком. Сутрадан би се онако мамурни дозивали, опет с дозивком: „О Петре”, али много тише него обично, подсећајући на тихи глас оног Петра и његово: „Оће, оће”.

А онда се онај манити усташа, који је у оном рату јурио оног Петра из околине Бањалуке, после педесет година повамперио, и са штокаквим лудацима, започео нови крвави пир. Да доврши што му је промакло. Врло брзо, један од Петрова под мистериозним околностима као симпатизер озлоглашене Српске демократске странке Јована Рашковића, сахрањен је негде код Ријеке.

Кад је аутобус дошао на фамозну авнојску границу Босне и Херцеговине и Хрватске, била је већ ноћ. Градић Нови. Раније Босански Нови. И заиста, како онај војник рече, још једна царина. На Уни.

– Шушка се да се почела правити конкуренција официрчићима, па зато. Зна се ко смије шверцати – рече старија жена.

– А морда ће ту направити и праву границу, враг зна шта смјерају.

– На нас нико и не рачуна, канда нас и нема – додаде друга. Двор на Уни, Жировац, Глина, Топуско, Вргинмост, Војнић, Слуњ, Крњак... „На Кордуну гроб до гроба” – помену неко песму из оног рата.

– Посље рата се пјевала ријетко, и то ће су само Срби. Да нам се Хрвати не би повриједили пошто је Кордун стравично настрада од усташа. Нами незгодно што су нас поклали. Да им ка не стајемо на ране. Боже госпде, има ли те?!

– Код овије врагова и комуниста, море и тако – додаде тихо жена с унучетом.

Кад је Петар Р. М. онако потиштен и уморан угледао фаровима осветљену таблу на којој је писало: Национални парк Плитвичка језера,

---

насмешлио се и живнуо. На том месту је у последњих петнаестак година, сваки пут кад би долазио с фамилијом, успорио вожњу и увек започео певати ону исту песму, коју је певала група „Дрвосјече” из Босанске Крајине. Само, он би у својој верзији заменио две речи: Петровац Ликом на почетку песме, и на крају песме уместо Петровца убацио би име свог села:

Аој Лико, не би те волио  
да се нисам у теби родио.  
Волим твоје ливаде и њиве  
и све људе што у теби живе.  
И све оно што се зове твоје,  
ој Грнавче, мало село моје.

Плитвице, Мукиња, Језерце,... Присетио се и необичне легенде о настанку језера забележене у другој половини осамнаестог века. Анонимни хроничар разговарајући са старцима Тодором Борићем, Стеваном Бигом, братом му Дмитриром и Петром Грбићем из Љесковца, записао је:

„Било је некад едно село које се пружало од врела Коренице до врела Јасенице, а звало се Дуго Село, јер да је била кућа уз кућу. Бјеше ограђено шумом у којој бјеше дрвета сваке врсте. Иако није зелене горице недостајало, била је и плодна долина обилна баш свачим што је требало чоеку за житак. Село је било послјије врло стијешњено, јер га је не само силна гора притискала као и прије већ се и народа много намножило. Говорили су да су то били Грци. Но, ово Дуго Село не бјеше Богу угодно, постало је безбожно, и зато га је Бог казнио, те се раселило, али се не зна куд је ко погодио јер су сви помуњасали и расули се на све четири стране свијета. Тако је то село остало пусто, па да би му се и траг затрљо, Бог је наредио да гвоздене љесе, машина, кора јошова и овчја вуна зауставе поток који је текао сред те лијепе и плодне долине. Вода се заседри, и тако постадоше језера.

Ти су Грци имали и цркву своју, која по причању још и дан дањи стоји цијела на дну језера Козјака, а веле да се може и видјети кад је вријеме

---

лијепо и површина језера мирна, па се некад за српско–православне Велике неђеље чуло и како звона звоне.”

Онај део легенде о безбожности људи и њиховом нестанку поново га узнемири, али накратко. Близина његових и села потиснула је ружну мисао да би се нешто слично могло поновити.

Борје, а потом коначно хотел „Пљешевица” у Кореници. Возач је окренуо аутобус у правцу Врховина и стао. Струје нема. Да Месец не провирује из облака, био би потпуни мрак. Поздрављање, извлачење пртљага, и коментар некога некоме из даљине:

– Није ти ово Београд, бразеру, ово ти је Кореница.

– Титина – додаде други из мрака.

– А што је негда била? Знаш ти ону о неком Ваји с Рудановца – започе онај први цитирајући речи свога деде и покушавајући да га помало имитира:

– Вели покојни дјед: „Едан пут дођу Турци на Пријебој, отму све благо Вајино и одрену са собом у Пећка брда. Ваје тадај није било код куће, био у војсци против непријатеља. Њему дође глас о том и он измоли кући да види шта се догодило. Нађе ти Вајо – вели – све своје у плачу и јадиковци за благом. Одмах оде у Кореницу и замоли своју браћу и друге људе да му дођу у помоћ, да иду у Пећка брда до спахилука Хасан–бегова, да поврати своје благо. Скупи Вајо ту са својом браћом око четрдесет Кореничана. Сви се спреме за осам дана и понесу доста праха и олова. Одавде ударе на Клокочевицу, па преко Ваганца на Бугар и дођу сретно на Пећка брда. Ноћу. Ту нађу благо и код њега дванаест слугу Хасан–беговије ње га чувају. Пође им за руком свих дванаест повезати, отму им оружје, све благо поћерају са собом, а слуге поведу уза се до турске границе да – вели – не дижу за њима вику и поћеру.

Други дан текар чује Хасан–бег што урадише каури и одмах пошаље своје одметнике да иду на Пријебој, да врате благо, или да га главом наплате. Но Кореничани остану код Ваје равно тридесет дана да га чувају. Кад едном по ноћи ударе ови зулумћари, дочека их Вајо с Кореничанима да им је прошла жеља за благом, јер од турскије хајдука погинуше

---

тројица, а Вајо задобије на нози двије лаке ране. И тако поврати оно своје благо, а оно друго што су ш његовим догнали пораздијелише братски међу собом. Од тадај не смједоше више Турци долазити на Пријебој.”

– То су били мајстори, а не ови саде!

– Ма ваљали би и ови да и има ко повести.

– Не меш ти с овијем озго. Дошли црљени, а Кореница сва црљена. Титина. И шта ти ту мореш?

– Нијесу баш сви црљени, ал јопе не ваља. Лоповлук и проклетиња. Мало и се знаде срамити ки досад. Јебеш чоєка који се не зацрљени кад засере.

Већ сутрадан изјутра, завојитим путем изашао је Петар Р. М. на врх Погледала, прешао Хомољачко поље и нашао се наврх Јасена, места одакле се рачунало да почиње његово село. Још пет минута пешачења требало му је да се нађе у једној од две куће у првом засеоку и да са земљаком попије по чашицу. За добродошлицу. Сразмерно опуштености и задовољству које га је обузимало, све је сигурније говорио личким говором, што је пријало и саговорнику, па се прича одмотавала као клупко.

– Еси видио, зна сам да ћеш доћи. Ти и, море бити Беба. Ови други некако утањили, враг зна. Него, реци ти мени како је?

– Иде некако, није лошо.

– Како оно вамилије? Дјечурлија?

– Живо се и здраво, вала Богу, по зера се и учи и добро. Не ваљају брате ни све петице.

– Ваља враг. Шта све та јадна дјеца уче, не би да је глава ки врећа. Па како још, мислим вако?

– Да ти право речем, могло би се боље. Заборавио народ на сиромашлук, сви танке коже, а да стисло, ест брате прилично.

– Ељде да ест. Ма да. Уби та вражија скупоћа и свако зло. И овај несретни рат и амо и тамо, брате мој. А нако, како је још, друкчије?

– Ја ти кажем, свакако. Да ваља, не би се баш могло рећи. А да море горе, море брате, што ест ест.

---

– Вавје има горо од горога, то никеда не треба заборавити. Него, како би те пита? Мислим, међу нами, ова ситуација и то. Ти знаш да ја њесам ни шпијало, ни лажив, а најмање крадљив, додуше едне прилике сам кра неке кровове, ал то је друго. Што веле господа горе, оће ли ово ваљати?

– Да ти не лажем, богами, вако се слабо прича. А нако, како би ти река, ме ш чини чупаво. Нит се зна шта је тај враг, тај некав „План Зе–4”, нит шта би из тога могло испасти, ни ништа. Нит више ико иком ишта вјерује. Сви нешто петљаре, а војске око ове сретне Крајине све више. Јопе, морда нешто сриктају. Само да не буде зла навелико.

– А газда?

– Би река Његош, мисли.

– Ми смо се, брате, оће гадно притајили. Неква тишина, некав стра завлада, море се мува чути. Сви нешто гледамо у газду а газда мучи. А око њега сви весели.

– И смију се. А што им је нако смјешно, враг зна? Кад и гољ видиш, сви се смију. Показују зубе, ки кад ован оњуши овчији подрепак па дигне горњу губицу, што ли? Натегнуто ки мерички глумци. Морда је то на добро?

– Није налико.

– Да, да. Да макар ико ишта рече, мал ништа. Слушај, да ми ово не баксузирамо?

– Ајде да ми попијемо још по одну, па нек буде како гољ било. Ко нас ишта пита. Има вала досте бољије ствари од рата, ја ти вељо.

– Е, да каквије добрије баба, па ако чоeka већ враг носи, да макар ту не оскудијева.

– Еси лопов, ал свака ти част. Ко те не зна, река би да никад нијеси ни одлазио одолен. А ти већ толке године господин чоек.

– Е, то с тијем господином, изгледа да и није баш успјело, сад си прећера.

– Не, не, не прећеравам ја ни зере. Ти, рећемо, кад доћеш диваниш исто ка ми, а већ си преко тридесет по тијем градовима. Ти ништа не заносиш и свака теби част. Расули сте се, брате, штокуда. Има вас и „на

---

вани”. Онај бре, онај кај, па битешен, па јес, онај вако, онај нако, а ми мало, мало, па припиткујемо: што рече, како оно, како ово.

– Ја кад корацим у Лику, ја се, брате, борим да што гољ морем мање заносим по градски. Некако ми то не иде. Нема смисла, шта ја знадем.

– Ма какав заносиш! Зато ти и еси прави господин, што имаш право а не заносиш. Ја ти вељо.

– Ама, пушти господу, ман свако од нас ко се родио ође, а отиша је неђе у град, по тијем ка тобоже школами, никако кад се врати не би смио диванити ман како се ође дивани. Није то еколошки, мој земљаче, што рекли Црногорци. То је твоје, с тијем си се родио.

– Шта велиш, није...?

– Еколошки, еколошки, а то би ти дошло, ка, није чисто.

– Аха, па добро, кад велиш...

– Разумијеш, кад си ође дивани вако, кад си тамо дивани нако, по господски, књижевно. Мислим на нас што смо живили ође, па отишли тамо.

– Добро, ал реци ти мени онда како, кад и већ спомену, ти Црногорци, из Црне Горе? Дођу у Београд и посље педесет година ни едан не дивани ман нако по њевом. Слушам и ја. Ове што нас вако лијепо воде. Ове горе око овога у Београду. Заносе брате. Заврћу. Какво је сад то? Ел то колошки, како си оно река? Лажем ли ја?

– Не лажеш ти ни зере, свака теби част. Језик ти је вала чудо, мој земљаче. А и они. Него, разумијеш ли ти ишта кад слушаш онај Загреб?

– Да ти право речем, најпрво пришпијам шта веле едни, па шта веле други. И јопе не би сконта ово њево ново, да си свети Илија. Богами, ја би река да га и они слабо разумију. Кад ти оно оде у Загреб?

– Шездесет и прве. И одгули ближе дванаест година. А у Београду ево већ двадесет и двије. Камо среће да нијесам ни одлазио из села. А био сам се вратио посље средње школе. Вељо, бићу чоек сељак, ал не вреди. Неће село ништа ново. Ајмо унапредити ово, село неће, ајмо оно, ви велите врага ће нам. И нако све опусти. Ја ће ћу, ман јопе у град. А град, брате, велики враг. Није за сељака. Некако нијеси ни тамо ни амо.



---

А волио сам село. Волим га и сад. И ако поживим, ниђе старост нећу провести и ниђе ме неће зачепрати ман ође.

– Е да није овога зла и рата, па да се ви с дјецом и саде вратите. Мили Боже, живота. Имаш ш чим, имаш ђе. Милина, чоече. Не патиш се ка оно досад. Вако, ово нас све кукавелъ до кукавелъа, све старо. Не ваља никако.

– Ко ће то више скупити, мој поштени и препоштени чоече, моје људств И моја дико, иде живот својем путем. Разагна нас, брате, исто ка вук кад упане међу овце, па она амо, она тамо. Него, ја би река да је траве дости?

– Та виде је, биће је и врагу. И остаће је, не бој се. Нема ње ко покосити.

– Има, има. Како смо досаде, тако ћемо и овога пута. Само, оће ли се потрошити, то је питање.

– Ајмо још по одну, све је јебало.

– Ајмо брате, кад ти велиш.

Ракија је тражила реч, реч ракију, па је отишло четири – пет чашица као дланом о длан.

---

После три сата хода од Коренице коначно је избио на брдо Драгашево, простор одакле се у село силази, а види се као на длану. Котлина, поље, по ободу поља куће, запуштена црква, у пољу гробље, школа–музеј, њиве, две локве за стоку, мало даље пашњаци, кошанице, пропланци, шума. Надморске висине око седамсто метара. Асфалтни пут завија до школе и ту престаје. Још је можда километар до последње куће, где се може само окренути, па назад. Сео је Петар Р. М. на повећи камен, запалио ротманс, и сад више не журећи нигде, гледао тамо негде погледом којим све гледа а не види ништа. Одавно застаје на том месту. Сваки пут све сетнији. Можда би требало да се радује али не може. Полупусто село с више зидина него кућа опомиње на времена кад је било близу хиљаду људи. Кад ни у по дана и у по ноћи ниси могао поћи у било ком правцу а да некога не сретнеш. А сада ни четрдесеторо. Разлози се углавном знају. Немоћ пред лаганим умирањем села заиста је тужна. Недалеко иза брделка је кућа где се родио пре четрдесет и пет година и када је настала прича о вуку и овну:

– Баш тог дана – причао му је отац – ти се родио, а поче падати сњег. Први те године. Јесен усовна, примиче се, би рећи, гадна зима, а вуци посули ки пљева. Чуваш оно крвопилије, ону главу блага више нег себе. Вавје си на опрезу ал не вриједи. Оедном, канда си га из праћке оправио, и док си трепно оком оде ил јање, ил овца. Пушке немаш, а и да имаш не смијеш пуцати, одма те неко одрука и ево ти враже још и милиције за вратом. А обноћ вију, брате, не меш заспати да си господ Бог. Едни са вр Паноса, други са @ељуваче, трећи амо од Јурувинке, а оно јадније паса лаје и шкомуће око кућа, би река, све врази носе. У нас шест оваца и добар ован. Сиротиња. Касно јутро. Сати није могло бити ни осам. Знаш кад је толки мраз да овце брсте и копају ногама не би ли отргле коју травку. Оно зера сјена што сам им изнио на ториницу појле на вису. Баш нако јаки мраз. Студено. И умирило се, видило се да ће сњежак. Чупам ја сјено у котарини за неке три кравице и неку кљусину, кад кујица: ав, ав, ав, ав. Била малешна и страшива, ал за опазити, не би вјерова. Ав, ав, – ја брже из котарине, па туда горе крај куће бабе Шмајке, кад изнад трапа, не лези

---

враже, вујо ти зграбио овна и вуче. А оне неколке овчице стале и табанају првијем ногама и гледају. Звали га ми Гарин, а и ест био гараст, црно чело ки угарак. Зграбио га за вуну иза врата и вуче узбрдо. Не коље ман вуче. Ниђе капи крви, само вуче. Ни огреба га није. Ја аха, аха. Ма какав, не ајта вујо за моје аха ка ни за лањски снијег. Ован јаки, вуче он низбрдо, ал онај пусти „зељов”, јачи брате, што ест, ест. Вуче он њега исто ки шибицу, нек је узбрдо. Држи кујица, држи кујица, ма каква кујица. Само што ми у нарамак није скочила. Не смије. Малешна. Дође ја некако близо њега. Немам у руку ништа ман онај дренов кључић за чупање сијена. Ја заману а он пушти оног овна, па кад се искези, није брате сведно. Гладан. А онај ован стоји и ни макац. Гледам што не бјежи. Ма шта ћу? Ја брже доље, узмем некву сикирицу из дрвљеника, па узбрдо за онијем овном и вуком. Ја на по стране, вук и ован навр. Одмакли едно педесетак метери. Ја се запува ки зелембаћ и ста. Ал имам што и виђати. Ован жив и здрав иде право за онијем вуком. Иде вук, за вуком Гарин, а за Гарином ја. Шта ћу? Е, сад у мене, велим ти, та сикирица, полетим ја за њима, ал полети и вук а за њим и ован. Суста ја, ал пристижем. Слушава сам да вук некако, врази би га знали како, зачара сретно јање ил овцу ил овна, ки тадај, ал док то јутро не виђе, нијесам мога вјеровати. Шта је њему вук урадио кад нао иде за њим, ја не знам, ал он иде исто ки чоек. Што кажу, ки Срби на клање. Пристижем ја, боме мислим се: Гарине, Гарине, ако те се дочепам, боме ћеш ми на панту изнад огњишта па за под купус, ја ти вељо. Нијесам ја љут на вука, враг и природа, немеш ти ту ништа, ман на ону рогату бену, засука роге од метера и иде за својем крвником ка да га родио. Ки оније нашије тридесет и два, што су четрдесет прве за тројицом пјаније усташа отишли у Јадовно за сва времена. Само да га се дочепам, вељо ја себи. Лећкамо тако нас три. Њима се канда и не жури, а ја додаде, па полети, па полети. Реко, ако саде утече, готов је, ја више не мерем. Ајде, ајде, зера по зера, стигнем и. Скочим ти ја некако свр оног овна и завалим га. И не отимље се пуно. Он је исто ка да се напио ракије, па мореш ш њиме што гољ оћеш. Не опире се смрти, канда му је сведно. Ваљда рачуна да није крив, што ли? А вујо ти отиша десетак метери, ста

---

и гледа. Гледам ја у вука, ован у ме, а вук у нас два. Е, ал сад је Гарин мој, а не његов. Вук лијеп, брате, хаћа га не јеба, дебо, јаки, нако баш онај наш домаћи. Горски. Ја шта ћу, велим ти, у мене сикирица, не бојим се. Јаки и ја, тридесет и една, морем волу реп ишчупати, бацим оног овна преко рамена па кући. Окренем се, а вујо за мном. Станем ја, стане и он. Гледам ја њега, гледа он мене. Ма ош ли у кућу на ракију и каву за мном, све ти врази однијели? Иша је још неколко, а онда, брате мој, дига реп и празна тура отпрашио на другу страну. И док сам ја саша до куће, већ се на другом крају села чуло пикање, пи аха, пи аха, ал касно. Едну закла, а едну накла, па крепала. Па ти сад види. Веле, Срби ишли на клање ки овце. И есу напако за се, горе нег овце. Канда имају нешто овчијо у себи. Вукова је вавје било и вавје ће и и бити. А ти ако ш сачувати овце, ти мораш имати добра пастира, добро пашче, добро бити на опрезу, имати штогоћ побоље од сикирице и јопе не меш бити сигуран да неће. А ако се накоте, па овладају, ил зови упомоћ ако имаш кога, па у ајку, ил бјежи у заклон па сачекај, нема ти друге. Мораш нешто и на мудролију, а не ки наш ован, – право па у уста. И разумијеш, ја пред кућу с овном, а у кући ме чекаш ти. Мали мудроња. Нијесам те још ни видио. Треба сам ти дати вучијо име, ал прво мушко, па ајде, вељо, по дједу. Посље двије цурице дичачић. Дивота. А преко свега и ован жив и здрав. И велим ти, зерицу попушти она студен и поче падати некав ситан и густ снијег, први те године.

Већ следеће зиме судбина је за сва времена малог Петра Р. М. раздвојила од мајке. Сурово, као у најцрњем хорор филму. Две старије сестре живот су наставиле негде далеко код тетака у Београду, у Србији, а Петар Р. М. је после неколико зима добио „другу” мајку а потом и брата. Сад су њих двоје доле код куће, а отац је хиљаду деветсто деведесет и друге године, на три дана пред Илиндан, заклопио очи заувек.

– Је ли могуће да су прошле три године?

Док је Петар Р. М. палио још један ротманс, поглед му се начас зауставио на школи, саграђеној кад су се готово сва деца расула на разне стране, па више није била ни потребна. Служила је свему више него деци,

---

да би најзад била претворена у Меморијални музеј Прве партизанске женске чете основане хиљаду деветсто четрдесет и друге године.

– Една од главније била је Титина сапутница Јованка, па ка веле, ред је и њој направити споменик – шушкало се по селу.

– И треба. Ајме ал је била љепа. И згодна, брате. Ки вила. Нема, то је било ки саливено. Глава ки у глумице. А доље вијон, ја ти рече. И западе оном лопову. Мјесто да то узме наш домаћи чоек, довати је онај шугаљ од метер и по. Видио сам је неколка пута за оног несретног рата. Ау, брате рођени. Не смијеш ти ње ки обични борац ни погледати, а камоли штогоћ рећи. Упрдише лопови. А био би је волио неђе обноћ срести више нег Бога виђети. Ала бокова, ала задњога краја, ала свега – коментарисао је један од кршних бораца много година после рата.

Кромпир, јечам, зоб и врглови, како су називали баште, изгледају лепо. Шума зеленија него икад. Тишину, тишу од и једне до сада, ремети понеки певац подсећајући да је ту негде и човек. На супротној страни села је брдо, а одмах иза, граница. Пету годину с ове стране чувају, а с оне вребају једну те исту земљу. Срби живе на њој и њихова је. Туђа им не треба. Само кад би своју сачували и на њој мирно живели. Досада су некако успевали. Хрвати је сматрају својом територијом и хоће је по сваку цену. И то без Срба. Тог такозваног вековног реметилачког фактора. Наставља се Павелићева политика тамо где је стала. Трећину побити, трећину овамо, трећину онамо, па од трећине опет трећину.

Докле ли ће? Има ли тој мржњи игде краја? Па зар им није доста? Кажу: доселили се, преселили, одселили, раселили, дошли, отишли, зашто, како, хоће, неће, осми век, седамнаести, Немањићи, Турци, Аустроугари, Срби, Хрвати, православци, католици, буне, ратови, покрштавања, врагови, богови, некад стигни, некад утеци, некад горе, некад доле, али село је ту одавно. Ређале су се Петру Р. М. слике из детињства, преклапале са сликама док је живео у Загребу с београдским, оштриле и бледеле, али су најјасније остајале баш оне одавде.

Кажу да је, кад се корен дрвета добро и дубоко ухвати, потребно гадно невреме да га ишчупа. Неко се до земље увија и остане а неко је тврдо, па

---

се поломи. А шта с пресађеним дрветом? Колико се год привикло на нове услове, повијало се или не, сигурно је да пати за парчетом земље где је никло – размишљао је Петар Р. М..

Бацивши догорелу цигарету у страну, приметио је леску накићену малим и зеленим лешницима.

Ако не падне киша и не буде грмљавине, сад за који дан, на Петровдан... дође му она иста мисао и нада да ће и све остало бити како ваља..., али нагло устаде и стварност га понесе низ кошаницу звану Драге, према кући. За десетак минута, сад с другим земљаком, пио је домаћу, опет за добродошлицу. На брзину су претресли куда све ово води, хоће ли нас „ајдуци” или неће, шта рачунају наши озго, шта тата спрема, уз обавезно: виђаћемо се, и коначно после неколико стотина метара, нашао се испред своје куће. По ко зна који пут дирљив сусрет с двориштем, местом првих корака и уопште живота какав је ту живео до хиљаду деветсто шездесет и прве, кад су га одвели код стрица у Загреб. Деце није било више него за четири разреда, а и да се постане „господин чоек”. Осим воза који је први пут видео, струје, огромних зграда, трамваја и стотину разних градских чудеса, остала му је у незаборавном сећању игра „Човјече, не љути се”. Играјући ту новооткривену игру с рођаком истог јутра како је допутовао, требало је да оде по коцкицу која је с терасе пала у траву иза зграде. То му је до те мере било компликовано (отишао је у погрешном правцу, збунио се и постидео), па је већ тог дана пожелео да се врати и више никад не види град.

Застао је на улазу у двориште, удахнуо ваздух и, препознао мирис. Као кад животиња после дугог лутања дође међу своје и у старо утабано легло. Да има реп, сад би попут пса њиме махао, увијао се од радости, трчкарао по дворишту, скакао увис, њушкао по бухацима. Свака биљка, сваки предмет, све што је око запазило, а запазило је готово све, стварало је адреналин у телу Петра Р. М.. Ограда коју је правио покојни отац пре пет година, иста је и на месту. И она жица на лесици је непромењена, дуркауз у који је ударен колац начела је рђа, све је ту. У дворишту, покошеном и чистом, стара камена кућа изгорела у оном рату па обновљена, изгледала је лепше

---

него да је нова. Ту му се родио и прадеда и деда и отац и он. Или му се само чини да је лепша, јер нема нове. Десно је колница. Мирис уља и нафте се на другом месту не би ни осетио, али на тако чистом ваздуху помало смета. Ту је и дрвени коњ за пилање дрва. На њему виле и грабље као поуздан знак да је косидба у току. На клину коњска бронза. Лево дрвљеник с усправљеним главњама, гомилом свеже исцепаних киселкастих дрва и с нешто прислоњених окорака уза зид бајте. А бајта – полумрачни камени кућерак с огњиштем и веригама, зајечарском земљаном пеком црепуљом, трапом за кромпир, посјеком (полом сланине и неколико пршута), млином, кацама за жито, каблицама, прешом за цеђење сира и још неким ситницама – што је старија све је лепша. Мешају се мириси изгорелог дрвета, буђавог трапа, осушеног пршута, сира који се суши, чађи, базе која се цеди, сурутке... Узео је Петар Р. М. комињачу и отворио баху, тек да се подсети те радње и провери има ли ичег новог. Има, лепо израђено ново косиште окачено о греду. Да се нађе ако се пребије једно од два стара. Излазећи из бајте, бацио је поглед према бунару (с искрзаним огрљком деловао је запуштено), пању с пракљачом, јорговану, двама дивљим кестеновима, прелепом четинару, шљивама, цвећу... Некакав унутрашњи рачунар води га у прошлост па враћа назад и показује да је доста времена иза, да се стари. Као да је јуче посађено све то дрвеће, минама ископан бунар од којих се с осталом гологузом децом и сам склањао „мам иза Клашнице”. Врата куће затворена, кључ на ексеру крај врата, ако ко дође, да може у кућу. Нема никаквог страха да ће ући неко ко не треба. Та врста поштења и поверења одавно је успостављена. Знао је Петар Р. М. да су његови ту негде и да ће се брзо појавити. Пред шталом, местом где је пролио много зноја бацајући сено на капак, опет нови мирис. Другачији од оног, а само десет метара даље. Испред врата трина и двадесетогодишњи пањ на ком је често пута седео и пио кафу. Вајган, велика лотра за силазак са зимског сена и пењање на кров, дугачке виле – све је као и претходних година. Дренић, обрезан и густ, прави лепу хладовину, кленићак крај струге... Узео је кључ, отворио врата куће и ушао. На столу топао крув и падела с десетак литара варенике покривена ланеном крпом. И понека мува. Хепни сат на зиду још га једном

---

подсети на разговор с оцем приликом једног од последњих одлазака из села пре него што је умро.

– Би ли понио и зерицу сланине?

– Врага ће ми, стари, имам.

– Ал немаш ваке.

– Ајде одрежи, па колко гољ ти откраси, ја ћу је јакарити.

– Кад мореш оније десетак сирева, што не би и ове бике. А справићу ти и капуле и чешњака, па то ђељајте ки људи. Видићеш, нема ни грипе ни преладе. Слушај, одиде амо.

– Шта је саде?

– Ево имам неквије јebeneije стотину марака.

– Мируј од марака, остави то нека ти се нађе. Море затребати.

– То ми је да онај чоек што је узо кобиљцу. Није има динара, ман вели: „Ево ти сто марака, то ти је боље од динара”. Вељо ја: „Ајде кад немаш, ал ја би волио да си ми да динаре”.

– И есу боље од динара.

– Само ти њи носи. Доста је мени било чeтpи и по године Њемаца.

Док је са својима разговарао о свему и свачему и пио кафу, слатку каква се пије само у том делу света и нигде другде („јер каква је кава ако није ка мед; испашће да шпараш цукар ил да га немаш”), погледао је кроз прозор у поље и сетио се необичне слике. Био је мален и никако није могао да схвати тај проклети круг који се, кажу, некимa указао седамдесетих година, само он тада није био у селу.

Била је отприлике половина јануара, негде између Божића и Светог Јована. Око подне. На подебео слој старог снега падао је већ неколико сати нови. Густо и некако укусо, јер је дувао хладан али подношљив северац. Дланом леве руке мали Петар Р. М. обрисао је пару с прозорског окна, не би ли у пољу угледао нешто ново. Кроз огромне пахуље видео је колону крава, која у лаганом ритму, корак по корак иде према појилу. Из другог засеока, већ напола засутом стазом, али још увек препознатљивом, кретала се на исти начин друга, слична колона. Звуци бронзи и клепака,



---

који се лети савршено јасно чују, оковани неакустиком зиме тог дана, једва добацују. Све је изгледало као и претходних дана, али овог пута ипак мало другачије. У обе колоне био је по један бик.

Рика једног бика изазивала је рику другог. Тишина другачија од осталих, поготово кад пада снег, грубо је нарушена. Снажни гласови животиња пробили су оквире села. Сви су знали шта ће се догодити. Видели су много пута сличну слику, али на снегу нису одавно. Мушкарци су навукли дебеле капуте, руске капе и вунене рукавице, изишли изнад кућа и заузели најбоља места да би посматрали простор око локве. И мали Петар Р. М. знао је да су бикови стари знанци, да су се читавог прошлог лета надјачавали, да нити један није могао да дободу, да су се задњи пут „зграбили” негде пре првог снега, да су их газде кришом зобиле и да се спрема занимљива и неизвесна борба. И он би био с ћаћом напољу да није болестан. Некаква врућина му је већ данима узимала снагу, снови бивали кошмарни, али црвене јабуке које су жене доносиле као лек лагано су га враћале у живот.

Док су се Шароња и Рудоња уз стравичну рику примицали појилу званом Широко, сељаци смештени тако да се међусобно виде, почели су с добацивањем. Тако је Шароња назван Гојком, по газди а Рудоња је био Јован. Мешали су особине бикова и људи, смишљали су жаоке и духовито се подбадали с краја на крај села, све док се животиње једна другој нису примакле на двадесетак метара. По седам стотина килограма живе ваге са сваке стране истовремено је урлало копајући снег ногама и роговима. Размак између њих се смањивао. Краве, које су „залиле” оно пресувог сена, с набреклим стомацима клатиле су се назад у истом ритму, још увек препознајући засуту стазу којом су дошле. Кад су се бикови још примакли један другом, сељаци су престали с причом. Два брда меса, уз жесток судар глава, укрстила су рогове.

Борба је била као што се и рачунало. Нити један није могао да учини онај одлучујући потез. На моменте је изгледало да ће ипак шарени надбости. Не би било ни чудно, јер се причало да је Гојко давао више жита. Но, црвени је све нападе вешто одбио.

---

– Виде ти Гојковића – викали су једни.

– Виде Јованића, ал се не да – добацивали су други мислећи на бикове, а и да себи дају на значају. И кад је свима изгледало да ће одлука пасти други пут, можда негде на пролеће, Рудоња се изненада подвукао, бацио шареног на некакав грочић, који се од снега дотле није ни видео, докачио га још једанпут преко ребара и то је био крај борбе. Бели делови Шароњиног тела стапали су се са снегом, а због оних црно–црвених изгледао је нестварно. Као да је из више делова. Тако је некако и ишчезао с борилишта, али је рика коју је произвео кад је дошао кући упозоравала да би могао да се врати, и то чим ојача. А црвени, оставши сам на борилишту, победоносно је млатио роговима по омаленом кленићу, и риком покушавао да дозове супарника како би га још једном понизио.

С дебелим наслагама снега на раменима и капама, сељаци су се лагано склањали изненађени наглом победом Рудоње и спремни да већ неке од наредних вечери заподену причу о томе. Мали Петар Р. М. на брзину је појео крув удробљен у врућу варенику, поново залепио нос на прозорско окно и наставио да гледа црвеног победника како оштри рогове за нова надметања. Снег је падао и даље, почео је дувати јак и хладан ветар, видело се све лошије. Животиња је коначно кренула кући. Сви су трагови били затрпани. Бик је ходао споро и несигурно. У једном трену, правећи благи лук улево, изгубио је правац и затворио круг. Сигурним кораком наставио је да кружи, убеђен да је сваког часа све ближе месту одакле је и пошао на појило. Малог Петра Р. М. је обузела паника, јер му је кроз главу прошла мисао да би се то могло догодити и човеку. Исконски страх од таквог незнања осетио је тако малешан, видео је да нешто не ваља. Ако тако настави, бик сигурно неће стићи не тамо где је наумио већ нигде. А зима је, има гладних вукова. Ветар се појачавао, видљивост се смањивала, ноћ је била све ближе.

Шта урадити, како помоћи слуђеној животињи – размишљао је дечкић, осећајући истовремено језу и благу вртоглавицу. Кад је зовнуо оца и упитао шта ће се догодити, отац му је мирно одговорио:

– Отчепиће он, а ту је и газда, па нека га потражи.

---

– Али он више ништа не зна – покушао је мали Петар Р. М. док му је срце тукло све јаче.

– Ама, не бој се, доће неко по њ. А да знаш да и не ваља – тешио га је отац. Велико је то гаче. Видиш ли ти њему оније вилашастије рогова? А има неке лоповске очи навр главе, не вде се одолен. Кад те погледа, не знаш оће ли те убости ил ће те оставити. Поглед туп и некав стра у њима. Ником не вјерује. Још на све то она неква црљена пасија длака, изгледа брата ка црни враг. Ели ће угледа купус, ако је зера лошији плот, он провали и уђе и не да се ишћерати док се добро не наје. А ђегда оће и на чоeka, треба ти добар колац да се одбраниш. Чак и на газду. Ка да је луд. А сијено буче, само да направи штету. Да га нема. Брига њега што неће бити за сутра.

– Ти њега, ћаћа, баш не волиш?

– Како ћу га волити, кад нам је љетос сву зоб на њиви у Амбару спрашина, па ником ништа. Оди га јеба ко га створио. Несорта. Зло.

– А еси ли видио, ћаћа, како је надбо Шароњу?

– Преварио га на брзину, смаза више зоби, па зато. Видићеш ти на прољеће. Гад је и онај, још већи, вратиће му истом мјером, рођена су то браћа. Ка да и је едан ћаћа правио.

Мрак је немилосрдно избрисао и последњи трачак светлости. Последње што је дечкић видео било је малаксало тело које се и даље, али све тромије кретало у кругу и полако стапало с тамом. Снег је пред зору престао падати, ветар је престао дувати, а студен стегла да срце пуца. Мали Петар Р. М. пробудио се раније него обично, дошао до оног истог прозора на коме су стајале две црвене јабуке и кажипрстом остругао лед. Поље је било пусто, трагови вукова низ Драгу Дањину водили су преко њива званих Луке, Баре, Царевинка, до круга којим је претходне вечери безнадежно шетао црвени бик. Од круга трагови су водили преко поља кућама Лукића, па горе уза страну, па кроз Драгу Јасенову и даље према Живуљи, Паносу. Свима је изгледало да су га вуци растргали и појели, али је било и знакова да је остао жив. @ив, али озбиљно рањен. На неколико места дубоко у шуми неки од сељака

---

наредних дана наишли су на трагове, али кад би поново дошли, они би се изгубили. Оставши једини бик у селу, Шароња је сваког дана долазио на појило, на месту окршаја с Рудоњом буцао тражећи и риком дозивајући победника да започну нови обрачун. Али осамнаестог дана од борбе догодило му се нешто сасвим необично. Израсли су му очњаци као у дивље свиње, напред чела трећи рог, очи избуљавиле, а повремено му је пена трзала на уста. Било је то велико чудо за све у селу, па се газда Гојко озбиљно забринуо и решио да га прода. Кад га је отерао на пијацу, рекли су му да је много фаличан те да би га требало убити. Али ко зна зашто, некакав чудан трговац из далека купио га је за петину од нормалне цене и одвео у непознатом правцу. Говорили су да је власник некаквог циркуса наказа и да ће на наказној животињи зарадити огромне паре.

Неколико вечери после нестанка и другог бика, у кући малог Петра Р. М. на шпорету се крчкала ракија са шипком, мушкарци су играли таблић картама направљеним од кутије за ципеле а жене су преле и препредале. О биковима су причали да су то „морда какве виле, или некви врази што руководе цијелијем свјетом, ведре и облаче, да се морда Бог заморио, па врази користе прилику и коло играју”. Дечак је и даље осећао благу вртоглавицу од оног круга, ћутао и једва чекао да падне нови снег и прекрије све оне трагове, јер му ништа није било јасно.

Петар Р. М. попио је кафу, подиванио са својима, пресвукао се, обуо цокље и од тог часа био је спреман за косидбене радове. Прилично једноставно. По цео дан се коси трава, сено се суши, преврће, товари и вози кући. Много зноја, али кад се као и за све нађе права мера пријатан и здрав посао.

Ипак, присећао се Петар Р. М., највеће задовољство причињавало му је на крају косидбе девење такозваног зимског сена у котарини. Котарина је простор близу куће у коју су ређали огромне стогове сена. Та, како су их звали зимска сена, слагали би једно поред другог, дотеривали, а на крају их оградиле најчешће плотом од лескових грана. Као некакав

---

хангар за сено, али на отвореном. Слика и прилика целолетошњег труда сваког домаћина. Најпре се отиком у земљи ископа рупа, удари се заострена стожина, добро се учврсти, око ње се наслаже довољно лескових грана да се сено изолује од земље, и та би чудесна работа отпочела. Као физички слабији од оца и брата, део би то зимско сено, а то значи слагао кружно, газио и лагано га сужавајући, пењао се увис. Обично би довозили по петора кола, а посао би трајао до мрака, зависно је ли сено „из стране ил из поља”. То девење и спирално „пењање у небеса” завршило би се на неких осам метара од земље. Последњих стотинак центиметара радио би с посебним миром и без сувишне речи. Сваки покрет више може да изазове пад. Тело је продужетак стожине. Док сено прима, тело мирује, потколенице стежу остатак стожине, покреће само руке, и то врло ограничено. Гледа право, дише дубоко, а ако је пао мрак и пуше бура, још је напетије. На врх те и такве стожине натакнуо би венац—два, исплетен од траве или сена, катуљак, сишао низ канап или дугачку лотру и посао је тада завршен. Малопређашње концентрације нестаје, узбуђење и напетост претварају се у тријумф, а све би то на крају залили чашицом ракије.

Много година касније препознао је то исто стање у једном сасвим другом послу, само се све одиграло пред нешто публике и много светла. Био је то пријемни испит на Академији за позориште, филм, радио и телевизију. Испред комисије која је седела у мраку и упаљених рефлектора, рекао је себи да мора бити миран као кад завршава зимско сено. Дубоко дишући, загледан тамо негде у „проклето Лијевно”, ређао је стихове о старцу Вујадину и „обадва сина”, а онда прешао на Крлежине „Баладе Петрице Керемпуха” с кајкавским дијалектом, да би завршио с некаквим небулозним монологом који никад ни сам није разумео, али је веровао да оставља утисак. Убеђење да то баш тако треба пољуљали су му Брана и Миленко, тандем изузетних професора. Наравно из најбољих намера. И на крају га примили и увели у тај чудесни свет глуме.

Преврћући откосе на њиви званој Рапајуша, окренуо се и не мислећи какав ће бити снимак, шкљоцнуо је апаратом у правцу цркве Покрова

---

пресвете Богородице. Орунула и запуштена старица без игде иког свога, подигнута на брижљиво одабраном брежуљку, вирила је иза двеју липа, засађених пре деведесет и девет година, кад је и сама настала. Нагнут звоник јасно је показивао страну на коју ће се срушити.

Мали Петар Р. М. имао је око шест година кад је с групом вршњака и пуним хеповима каменчића тихо закорачио у хладни и тајанствени простор с намером да растера дивље голубове, и не знајући зашто. Вероватно их је дечја знатижеља вукла тамо где нико не иде. А можда још нешто, њима непознато. Кад би се голубови изнад олтара и скровитих места распришили, настала би галама, скика и вриска. Одјек је био јак и кристално јасан, па су се пискави дечји гласићи далеко чули. Тако су сами себи изгледали необично важни и некако већи од оних доле у селу. Заволео је ту чудесну јеку и тишину и почео често да долази и пева. Нарочито кад би од оца чуо неку нову песму. Понављајући, тражио би мелодију док не би био задовољан, или док га у тој усамљеној игри не би прекинуо позив од куће. Сличан звук враћао му се још једино из бунара, нарочито кад је вода при дну, само се њему, сем крадом, није смело прилазити – „да се не упане и не удави” – како су говорили одрасли. Често се питао како ли би се тек чуло да је један такав бунар насред цркве, па да с ћаћом запева. Он да почне а „стари” да испрати.

Саграђена је на самом крају осамнаестог века, на темељима старе дрвене цркве. Највеће прилоге дала је неколицина печалбара, или како су их још звали „трбувокруваша” из Америке, надмећући се ко је већи газда и ко има више пара. Била је поштована и посећивана до последње службе у пролеће хиљаду деветсто четрдесет и прве, коју је прекинуло дивљање Павелићевих убица из суседних хрватских села. Свештеник Јанко Бјеговић пешице би, или на коњу долазио да крсти децу, венчава младе и ћувегије, да сахрани, а нарочиту пажњу посвећивао би четрнаестом октобру, сеоској слави у част Покрова пресвете Богородице, кратко званој Покров којој су се сви радовали, а нарочито деца. После службе, народ и родбина из других села направили би с домаћинима од села праву кошницу. Куће, „доћеране” за ту прилику, мирисале би на печену јагњетину, домаћи

---

једноставни колач „куглов”, незаобилазне уштипке и остале ђаконије. Из книнске долине долазили би трговци с вином, лозовом ракијом, грождјем, крушкама, јабукама, сушеним смоквама, орасима и бадемима, скрећући пажњу говором нешто другачијим од личког. Деци се куповало воће и покоја играчка, обично „пјевчић”, пиштаљка с ишараном петловом главом. Песма праћена тамбуром, а понекад двојницама и фрулом, чула би се с више места. Момци и девојке би се натпевавали, „ватали у коло”, домунђавали да их не виде родитељи, бацали испитивачке погледе и смејали се. Посебно је било узбудљиво чути древне гусле. С временом су се изгубиле у том делу Крајине. Тако је бркајлија из врлетне Буковице или околине Книна, док би му син продавао вино, својим гуслањем постајао право чудо. Гуслање би јецало над судбином Смиљанић Илије, дивило се јунаштву и достојанству Јанковић Стојана, и некако тихо и неосетно односило сваког ко га слуша кроз векове дубоко у прошлост и потврђивало да су одавно и да нису тиква без корена. Тих, и како су говорили, жаловит гусларев глас чуо би се до најудаљенијих кућа. Сви би у тим тренуцима стали, као кад црквена звона звоне, а Смрт мајке Југовића измамила би и по сузу, која се није крила, јер, имали су рашта и плакати. Одавала се тако почаст трагичном догађају на Косову пољу, спонтано и дискретно, и сигурно није било ниједног Србина који у себи није изговорио: да Бог даде да се не понови. За мушкарце је посебно значајно било бацање камена с рамена. Тако се стицала огромна популарност, али се дешавало и обрнуто: да дојучерашњи апсолутни газда камена буде потучен пред толиким сведоцима. Понекад би то изазивало гужву, па и свађу, јер би изненађење приредио стасали, из војске придошли још неафирмисани младић. Камен, пажљиво одабраног облика и тежине, неко би донео на изабрано место, један од слабијих бацио би први и надметање би почело. С две стране скупило би се све мушко формирајући тако шпалир, из кога би започела добацивања, подбадања, па и грубе шале, зависно ко баца и колико. Врло брзо би се издвојили они најбољи око места добачаја, гледајући да, како су у шали говорили, ко „не пресере”, мислећи при том на преступ. Најбољи хитац сваког појединца бележио би се каменчићем

---

или убадањем штапића у земљу. Кад би бацач погодио тачно у место где је неко већ бацио, обично би се рекло: „у шиш”. Најбољи хитац морао је бити потврђен још једним таквим, а преступ би се поништавао и понављао. Судија је био народ који посматра а врховни судија онај који у случају спора даје коначну реч, неко ко је пре био бацач број један. Најчешће би се завршавало чашћавањем с литар вина, песмом и заказивањем реванша на наредној светковини у неком од оближњих села.

Од хиљаду деветсто четрдесет прве до хиљаду деветсто четрдесет пете, усташе, Хрвати из комшилука, четири су пута упадале у село, клале, плачкале и палиле, па је у тим дивљањима страдала и црква, само не тако темељито као у већини случајева.

– Нешто је и остало, али су остатак Титини побједници докусурили ки прасица масну крпу – рече једном приликом чича, који је цео рат провео „ни амо ни тамо”. Иконостас су разбацали по оближњим ливадама, младе партизанке су од црквених барјака шиле сукње и крст намерно намештале на задњицу, док им је петокрака поносно стајала на челу.

– Шта ће њима Бог, имају они свога бога – гунђао би онај исти чича. С временом је пало звоно, продавано је па враћано, откидано је и одношено све што се могло однети, па су даске с црквеног свода постајале делови ограде за свиње, а комади лименог крова виђали би се на врховима стогова. Седамдесет и неке пао је и крст. Често се могла видети невероватна слика: за време летњих врућина овце би лежале испод олтара, а сапети коњи би наред цркве „истоварали” гомиле измета.

Посебно су несташни били официри и милицајци, највећи ауторитет и врх памети сваког села. Све друг до друга, дошли би у село с пушкама и балонима загорског или шибенског вина да испробају око соколово, па где ће него право у црквено двориште. Док би се пекло јагње, дојучерашњи умиљати пастири вежбали би како ће се обрачунати с унутрашњим, а ако затреба, и спољним непријатељем. Тукли су што сачмом, што куглом по оним јадним остацима звоника,



---

убили понеког голуба, пуцали из пиштоља по крсту и гледали ко ће га коначно „сврнути”, смејали се и мерачили јагњетину. Мали Петар Р. М. с вршњацима све би то гледао из прикрајка дивећи се пре свега буци оружја, које никад нису смели ни да дотакну. Било им је жао голубова, које су, кад би другови отишли, превртали, разгледали им смртне ране, а онда их сахрањивали по рупама полуразорене цркве. Милицајци и официри су, да би све било „како ваља”, често доводили колеге других нација. Сви су били у једној партији, па их је заиста било лепо и видети и чути. Интересантно, Срби привржени југословенству, православци с намером да се ослободе „те некакве вјере”, доводили су Хрвате којима ни на крај памети није падало југословенство, а још мање да забораве католичку цркву, у двориште српске православне цркве, у српско село, да пуцају и дивљају. Додуше, црква је била већ одавно уништена. Наочиглед збуњених и испрепаданих сељака јачали су тако братство и јединство и равноправност међу народима и народностима. Гостопримство није могло бити узвраћено, па пуцњаве по католичким црквама није било. А и зашто би, кад су уместо голубова у црквама били фратри. Кад би с најоданијим партијашима из села појели јагње и попили гемишт, отпевали би песму—две и отишли, а у селу би завладала тишина и нико не би смео ништа причати, као да ништа није ни чуо ни видео.

Кад је крст пао, не зна се, јер ником није значио ништа, па је заваљен у корову дуго остао да самује. Можда би га неко и искористио за нешто, али га је од те намере одвраћао страх да би му се Бог, кога, ето, од ослобођења више и нема, ипак неким чудом могао осветити. Баш покрај њега, мрави су сазидали повелик мравињак, па га једним делом и прекрили. Петру Р. М., тада већ студенту, који је свратио једног лета у цркву да отпеуши своје песме и присети се оног необичног звука, сасвим случајно десило се да га онако блатњава и зарђала примети у оном мравињаку. Док је стајао на врху цркве, био је мален, више налик на какву играчку, али сад, кад га је дотакао, подигао из мравињака, отресао земљу, осетио је праву тежину и величину, а потом

---

и лепоту. Много труда је ковач Сијевало из Коренице те хиљаду осамсто деведесет и шесте уложио и много пута ударио чекићем док није добио жељени изглед. Тај додир са светим предметом показао је прилично обезбоженом Петру Р. М. нови угао размишљања. И колико год му је све то изгледало патетично, почео је да мисли о мртвима. Најпре о својим најближим, па о свим осталим. Помислио је и на своју смрт па на живот, али и на живот после смрти. А присетио се и грехова.

И моји су коњи улазили под онај исти олтар. А често и овце. Држао је крст у рукама и схватио да га не сме спустити назад. Као и огромна већина Срба мало марећи за своју цркву, одједном се постидео, осетио је страхопоштовање и кајање, али и веру да ће се поправити. Присетио се 14. октобра хиљаду деветсто педесет девете, када је тајно крштен у једној сеоској кући. Деда, вративши се из Америке три године пре тог догађаја, никако није могао да схвати „каква је то држава и каква је то система”, па је одлучио да првом приликом, макар и тајно, крсти бар неко од унучади. С групом мање привржених „титанији” дочекао је пароха Димитрија Напрту из огулинске парохије, јереја СПЦ храма Св. Белич. Побед. Георгија, и с много узбуђења обавио жељени обред.

Понео је крст кући бирајући пут да га нико не би видео, како би избегао какав циничан и неодмерен коментар комшија. Прао га је водом и детерхентом добро трљајући рибаћом четком да одстрани свако парче блата, а онда премазао уљем да не рђа и оставио на таван док не смисли нешто боље. Првом приликом кад је свратио у карловачку Саборну цркву обећао је свештенику да ће га донети како би га регистровани, похранили и чекали боље дане. Да га врате где му је и место. Није га однео. Понадао се да та времена нису ни тако далеко, да ће се са све бољим животом тих седамдесетих година почети ражмишљати о обнови и српских богомоља.

Освануо је Петровдан и те хиљаду деветсто деведесет и пете. Свежина летњег јутра, роса као море и чист ваздух, најавили су, кад се магла разиђе, сунчано и топло време. Петар Р. М. је леденом бунарском водом сапрао очи да прогледа, узео фотоапарат, сукнену торбу да

---

намули младог лесковог листа за свиње, зовнуо комшију да пусти своје краве, он пустио своје и све заједно потерао на пашњаке. Сунце је лагано излазило иза Обљаја кад је Петар Р. М. с десетак крава пролазио поред оне несрећне цркве. Прескочио је ограду, ушао, прекрстио се, мирно постајао једно време, прекрстио се још једном на излазу, поново прескочио стару црквену ограду од сувозида и наставио за кравама. Леп дан је обећавао добар род лешника, летине и свега осталог.

Само да не буде какве пуцњаве, и не дај Боже погинулих – помислио је пристижући краве. Неће, јер је небо као огледало. То би могао бити добар знак да ће Крајина ипак опстати.

Ређале су се Ластвине, Обљајац, Љеске Блажића, Стан Маричин, Брдо Лукића, Метла, Штропови, Кладе, Њиве Паковића, Јокиновац, некад њиве и ливаде, сада гмајина с утабаним стазама, куд се свакодневно излази на непрегледне пашњаке. Краве му више нису биле важне. Саме ће, као и сваког другог дана луњати од пропланка до пропланка, па до воде на Локви Ролској и предвече саме поћи у село. Мулећи лесков лист и газећи огромну росну траву по дражицама, мокар од главе до пете, изашао је на пласу уврх Њива Паковића и попут гуштера, завалио се на повелику камену плочу да се осуши. И запалио ротманс. Сунце је прилично одмакло, роса и магла су се лагано губиле, планински ваздух није могао бити „ман таки”. И фантастична тишина. Нигде живе душе. Пет орлова кружило је у широким луковима изнад долине зване Корита и кликћући призивало кишу. Фотоапарат је почео шкљоцати.

Десно је Камењак, легло орлова и змија, већ поприлично обрастао шумом од послератног пожара. Једино се ту, у том крају бивше државе, могао повремено видети орао сличан белоглавом супу. Био би ту по неколико година и нестао како је и дошао. У оном рату су у Камењаку уточиште налазиле многе мајке с децом и немоћни старци, спасавајући тако главе пред налетима усташа. Лево преко Корита простиру се Дражице Јеловчове, место где се често могао видети срндаћ а кадкад и медвед. Због страха од медведа који му је у мислима изгледао као кућа, Петар Р. М. је као дечак то место углавном заобилазио.

---

Мало лево и ниже неколико стотина метара налазе се Велика и Мала Близница. Две долине које сигурно сви памте, јер је из њих, а нарочито из Велике, било теже извући воз сена, него из пакла. По два пара коња у голој води излазила би на Брдо Лукића, где би се дуго одмарала пре него што би наставила пут. А трава коју су звали бича или турутва била је задње класе, па би знојем заливено сено остајало за посљедак, ако би се зима изненада већ у одмаклом пролећу куробецнула и загорчала још који дан. Шездесет и четврте, на потицај Стевана Нинковића (одсељеника, који је из Баната дошао да обиђе никад прежаљени завичај, људе у њему и гробље, препуно од усташа пострадалих рођака, којима је баш тих година полукришом споменик саградио), плуговима и с неколико пари коња, направили су нешто што је личило на пут. С горње стране дигли су по две бразде, па се од тада не памти да је неко превалио воз и пио крв на памук и себи и коњима. Сећа се Петар Р. М. и људи и коња, који су имали таман толико снаге да се довуку до села. Дечаки су били поносни што су несебично помогли селу, а песму и ракију која им је тог августовског поподнева добро загрејала кожун, дуго су памтили. У тој истој Великој Близници, мали Петар Р. М. је једног касног лета (већ се одавно покосило, било је отаве, а изненада је пала лепа киша) заспао испод стога сена заогрнут огромном милицајском кабаницом. Кад се пробудио и направио неколико корака, низ ногу му се свалио огроман поскок, који је ушушкан у хепу кабанице, грејан дечаковим телом, такође спавао. Дечак је у том тренутку у руци имао штап којим га је прикештио уз земљу и могао га је лако убити. То би и учинио, јер откако је проходао, научио је да је поскок непријатељ већи чак и од медведа или вука, али се сетио веровања да се змији која ти поклони живот, мора вратити истом мером. Подигао је штап са змије, убадајући га у земљу очистио трагове отрова које је разјарени поскок оставио, и поклонио живот за живот.

Ено и кошанице зване Колиба, није ред да се и сликом не забележи. Ко зна шта се из овог рата може изродити, боље да остане и фотографија, него ништа – по ко зна који пут прибојавао се у себи Петар Р. М.. Место

---

где се још јасно виде остаци некадашњих станова које су почетком седамнаестог века највероватније саградили насељеници из околине Бунића, било је препуно дивног јасеновог дрвећа. Да су руке дедова и прадедова биле и брижне и вредне, сведоче три јарка на равнијим деловима кошанице, најсигурнији знак да се орало. И то воловима, јер су коњи служили за финије послове, а није их свака кућа ни имала. Чак се изданак понеке старинске шљиве још увек бори за своје место под Сунцем. Колиба је Петру Р. М. још по нечем остала у сећању. Пошто је и сам по њеним дражицама са својима и косио и купио, мада никад није припадала њима, већ су је унајмљивали од стрица Раце, накупило се у њему великог страха због највеће змије која се икад појавила на тим просторима. То мистериозно место на падини која се пење према Обљају увек је заобилазио због више од три метра дугачке шарке која је, кажу, била дебела „ки зимска стожина”. Никада је нико није видео целу, већ наводно само реп или део тела, али то многима није сметало да веома прецизно опишу како је изгледала. И мада је све личило на измишљотину, причали су како је мудрија од човека, како је старија од села и да га она заправо чува од свих зала овога света, па ће села бити док и змије. Баш та мисао нагнала је Петра Р. М. да још тог часа прошета до чудесног места, и ако буде среће, угледа вишевековну аждају. Опрезно се приближавајући, осетио је онај исти страх од пре тридесет година, али и жељу да јој бар једном у животу угледа, ако ништа, оно макар парче репа или неку шару на леђима. Са спремним фото апаратом, дуго обилазећи око громиле о којој му је отац причао, сваког је часа очекивао, као у јефтином америчким филму, скок звири и обавијање око врата – али ништа.

Да није угинула? Да је није ко убио? Нема трагова. Лош знак ако је веровати причама предака да ће бити села док и змије – помислио је. Најлакше му је било да поверује како је она ту негде, само се притајила, јер је сигурно осетила мирис човека, кога се највише плашила. Уосталом, као и сваки живи створ. С том мишљу напустио је Колибу и упутио се ка Брду Лукића. Застао је на месту где је једног јесењег јутра настала

---

прича која и дан–данас засмејава људе из села. И засмејаваће, док их буде.

Сељачка, а нарочито радна, па још задруга (често се изговарало: за друга), за свега неколико година од „оснутка”, коначно се и неповратно распала. Сви су се вратили на своје, али сад на још мање, или ни на шта. Они ретки, који су по цену живота одбили улазак у задругу, доживели су велику сатисфакцију и, мада нису имали готово ништа јер су им „другови” поотимали све, осећали су се некако победнички. Од целе те работе понешто су ушићарили једино „стручњаци” у кожним мантилима и понеки сеоски цинкарош, којих је било у сваком селу више него икад. А страха и сиромаштва и даље колико ти срце жели. Јели су углавном кромпир, а било је понекад паленте, киселог купуса и баче. Меса најмање. Оно што их је претекло од рата и насилне колонизације, кренуло је тако у живот из почетка. Почела су се рађати деца и, мада су умирала од наивних болести због незнања родитеља и удаљености лекара, ипак се број становника села повећавао. И ником се нигде није журило. Сви послови обављани су на време, ратне ране полако је смењивало ново доба, почело се помало и смејати, а они смелији би збијали и шале.

– У мене кобиљца Љуба, у Илије некав Прам. Ваљала би она што је ситна, али што се пунта, била јој је мана над манама. Док је равно, вози не би вјерова. Еси ли доша на зера узбрдице, ако на колима имаш ишта, макар и десет кила, стаје и ни макац. Празна кола оће, ал друкчије ни киле. Мореш је убити, паљти ватру под њом, тући, мореш јој тепати и причати најљепше бајке, ма какав. Права пунтарица. И само понегда, сваке преступне, врази би јој знали зашто, окрене и вози ки луда. И то баш узбрдо.

Тако је годинама, кад би га наговорили, Раде Милегин започињао причу. Нови талас смеха уследио би кад би започео причу из Јојина дола. По ко зна који пут упарио би Љубу и Прама и пошао по дрва.

– Чим је дошла она узбрдица, а она ки по команди. Укопа се ки војник и ни киле. А пун воз дрва, Бог те видио. Прам оће, ал не мере

---

сам. Ајде Љуба, от Љуба, биста Љуба. Не вриједи. Ту ћу ти ја усјећи љесков штап. Па оплети, па ожежи, јопе ништа. На крају сам је од муке уватио зубима за доњу губицу, а она јадница, нако како се устравила, узе и подже ме. Одедном ја видим да јој висим у зубима. Рачунам надоће јој онај моменат, па ће повући. На крају сам мора стоварати она дрва, док нијесам доша на Прамову мјеру, да и сам море извући. А остатак сам, главњу по главњу, на леђима сам јакарио до на вр Дола. Више сам и ја изнио на леђима, неголи Прам на колима. А Љуба ки дама, ни киле. Боме сам упарио, вељо ја себи, имам парипче што свијет није видио. Ал има се, брате, и компањон ш чиме пофалити. А тај Прам, крупна мрцина, љен и вавје јадник мршав, не би га сви врази наранили. Ал што ест, ест, вози боље. Колко море. Какав је гољ, бољи је од Љубе. Кад Љуба не ваља ни зере, мора бити бољи. Гори не мере бити. То је тако, нек је она моја, ја нећу неголи истину. Да не би неквије Цигана, она би мене начисто појла. Крају шала. Таку је не меш чоеку продати, јер је под маном. А Циго те не пита. Продаће је мртву знаш шта је Циго. А ако ш право, није било ни новаца, не меш узети друго. Сиротиња, брате. Убио најпрво рат, па задруга, мучи и дурај, ко те пита.

– Што ест, ест, не лаже, брате, ни драма. Није ваљало ни едно и готово. Ипак је она моја бена био зерицу побољи – надовезао би се Илија на Радину причу. Све што смо радили, ми смо вавје урадили. Упаримо тако нас два то двоје какије такије кљусади и јопе, све се доспјевало. И никеда се ми нијесмо ни свадиле ни, како би река, штогоћ спорјечкали. А ни журили. Љуба низбрдо, Прам узбрдо, помање би товарили, ће загусти зера додамо и нас два и јопе добро.

– А како сте оно ишли по сјено на Брдо Лукића – било је ново питање и увод у највећу смејурију. У том догађају главни јунак није била Љуба већ двојица старих компањона. Прича би у обе верзије била идентична до места где су се ломила копља ко ће бацати са стога сено на кола, које ће „дјети”, тј. равномерно распоређивати како би се успоставила што боља равнотежа. Ни на једном месту није нарочито тешко, али се овај други посао рачунао за нијансу финијим, а онај који га обавља

---

већим мајстором. Али, од тог места увек и у свакој прилици прича се разликовала, зависно ко је од њих двојице прича.

Одавно се и покосило и оврло, чекало се још само оно кромпира, да се привуче нешто дрва и дотера понеко затурено сенце из најудаљенијих кошаница. Девена негде између Петровдана и Илиндана, сенца би чекала ограђена трновом оградом све до септембра, па и до Покрова.

– Дугачка је јесен, неће утећи – говорили би. Једно такво заостало је у Илије на Брду Лукића. Не баш ни тако далеко, како зна бити код других.

– Ест да је малено и готно, ал дугачка је зима, море затребати за оне неколке овчице, преживле од задруге – размишљао је и одлучио да оде до старог компањона Раде.

– Бил ваљало отићи по оно сјенце, о Раца?

– Јер не би ваљало, Иљане. За каде си га рачуна?

– Шта ја знам, ако нијеси у каквом послу, море ли сутра?

– Море брате, ал да подранимо. Пресуво је, боље је за росе.

– Шта ту има, нема га ни пет центи, за колко ћемо ми то.

– Тако и ест.

– Подватај ти Љубу и понеси лагир, ја и Прам те чекамо, за колко ћемо ми то?

– Немамо брез вожње ни сат времена.

Поране тако наредног јутра, среде кола и коње како ваља, па ће лагано на брдо. По равном је углавном вукла Љуба, узбрдицом би ишли пешке да Праму олакшају поприлично гломазна и тешка железна кола – и све у свему – све је обећавало брз и успешан посао. За четрдесетак минута иза њих су остали Кланац Јојин, Зидови, кућа Бабе Хујакове, Крстић, Брдо Бенчиново, Рацина ограда, Кетениште, Путине, Грујинка, Метла. На Брду су лагано одградили онај стог, притерали коње, оджваљали их, бацили пред њих нарамчић оног готног сена, завинтали кола и послвић је могао почети.

– Ајде, пењи се!

– Ће да се пењем?



- 
- На сјено, знаш ђе.
  - Не, не, ја ћу дјети воз, пењи се ти.
  - Не ш брата, ман ја.
  - Ајде, ајде, не бенави се, ман се пењи.
  - Ђе да се пењем?
  - Ђе ти је и мјесто.
  - Мени је мјесто на колима.
  - Није брата, неголи је мени мјесто на колима.
  - Не знаш дјети чоече, што теби?
  - Ја не знам дјети? Деђем боље, што ест, ест.
  - Појма о појму ти немаш, спрам како ја деђем.

У том моменту обојица су се попели на кола, сваки очекујући да ће онај други попустити и продужити на стог. Међутим, прича се наставила на колима исто као и на земљи.

- Ајмо!
  - Ајмо, брата.
  - Пењи се!
  - Пењи се ти!
  - Деђем боље. Ја сам за те мајстор.
  - Ти за ме мајстор? Ни примиришати чоече.
  - Пењи се, изађе Сунце.
  - Ајде не дангуби, већ смо могли бити код куће.
  - Сваки који си садио био је кривоостран и натесер. Едво смо га довели.
  - Мој натесер и кривоостран? Кутија шибица за оно што ти деђеш!
- Сваки трећи ти се преваљива. Више си ме појо с твоијем дјевењем.
- Ево брата, људи у селу, па нек речу.
  - Не меремо саде ићи по људе, што теби? Ти ка да си се буна најо.
- Пењи се!
- Нећу.
  - Нећеш?
  - Нећу.

---

– Нећу ни ја.

Сишли су компањони с кола и без икакве љутње отишли под оближњу леску, сели и запалили по бањалучку зету. Разговарали су о нечему што никакве везе нема с тренутном ситуацијом, смејали се, а кад су цигарете догореле, скочили на ноге лагане, не би ли на брзину „смотали” ону шаку сена и пошли пут села.

– Ајмо на брзину!

– Ајмо брате.

– Пењи се!

– Пењи се ти!

– Есам ли ти река да деђем и боље и љепше.

– Само горе! И док си жив, неш га боље садјети. Не раздјеваш, ман сњушујеш, канда се спрдаш.

– Чоек нешто зна, а нешто не зна.

– Е па, ја сам тај који зна садјети воз.

– Не, не, ти си тај што не зна.

– Слушај, пењи се, моремо вако до подне!

– Моремо ми и до ноћи, ал ја боље деђем и готово.

Без икакве љутње, по други пут су отишли у хладовину оне исте леске, запалили по зету цигарету, и сасвим лежерно отпочели причу шта би било згодно да заједничким снагама ураде већ идуће недеље. Одабрали су да то буде млевење жита у Љесковцу, али да подране јер је придалеко, а и навала је као сваке године у то доба. Сунце је било повисоко, цигарете су догореле, а компањони скочили на ноге лагане.

– За колко ћемо ми то!

– Пењи се!

– Нећу, пењи се ти!

– Нећу.

– Чоече, утуви већ едном да ја боље деђем и крај приче, разумијеш.

– Ти морда неки други поса знадеш боље, ал у дјевање се не пачај, ту сам за те бог и не само бог, ман и божи ћаћа.

– Добро, боже, не мислиш ваљда да идемо празније кола кући?

- 
- Ако треба и празније, ал не мереш садјети ка ја и готово.
  - Е онда ћемо празније, ал ја теби јопе рече да ја боље дејем.
  - Само после мене. Значи празније?
  - Празније.

Зажваљали су коње, одвинтали кола, сваки је сео с једне стране, баш онако како су и пошли од куће, узде је сада узео Раде, јер их је одоздо држао Илија и празна кола су лагано пошла ка селу.

- Идемо ли ми ово кући?
- Мени се чини да идемо.
- Ма да, и ест најпаметније.

Прођоше тако празна кола испод Метле и Грујинке, спустише се низ Путине, дођоше до Кетеништа, а да нити једном ни на крај памети не паде да попусти, па да се врате бар одатле. Стари пастир Чоче Милош, како су га звали, знатижељним погледом покушавао је с Брда Бенчинова разабрати ко би то могао бити одозго. Коње је препознао, по њима и људе, али га је збуњивало што су кола празна. Из тог правца се увек ишло пуних, а не празних кола. – Да није ко из Крбавице, питао се Чоче Милош, али кад су се за који минут кола примакла, испоставило се да су стари компањони.

- Добро јутро људи. Есте ли то вас два?
- Могло би лако бити.
- Не, озбиљно вас питам.
- Видиш да есмо.
- Уставдете зера да вас нешто упитам. Оклен ви празније кола?
- Оклен би, ман озго.
- Видим да нијесте оздо, неголи, што сте празније?
- Што нијесмо пуније.
- Ама, уставдете.
- Други ћемо пут.

Нису ни зауставили а ни одговорили зашто су кола празна. Смешкали су се сваки за себе знајући да чине глупост, али им је истовремено обојици пријала и доследност и тврдоглавост. Попут двају овнова на

---

брвну. Лаганим кораком коњи су се зауставили испред куће. Почели су нови неспоразуми.

- Да нијесте што скршили на колима?
- А што би ми кршили, ми не кршимо.
- Да није, не дај Боже, ко запалио оно сјенце?
- Није. А враг зна бил и горало какво је.
- А који су онда врази од сјена?
- А који? Свакакви врази.
- Па ће вам је сјено, лопови и ајдуци?
- Ено га ће је и било.
- Што га онда не догнаште?
- Лагано, догнаћемо.
- Каде?
- Ево, само да нешто чалабрцнемо.

Појели су сваки по десетак кромпира и по парче за ту прилику с тајног места извучене сланине, попушили по зету цигарету, средили коње и пошли да још једном покушају дотерати оних пет–шест стотина килограма сена.

- Оћемо ли по сјено?
- Што не би?

Поново су прошли крај ионако збуњеног Чоче Милоша, који је овог пута ћутао и широм отворених очију и уста гледао у компањоне не могавши да одгонетне о чему се ради.

– Да им се возика, ишли би у поље, а не млацали по овије гричина. А јопе није налико ни да су полудили – мрмљао је у браду. Врло брзо су се вратили, овог пута с пуним колима и завршили посао „ки два мрка вука”. Један другом није изговорио ниједне ружне речи, нити повисио тон ни за длаку, али је вечита загонетка остало девење воза на Брду Лукића. И један и други много су пута испричали тај догађај, наравно, сваки пут да засмеју, али кад би дошао онај спорни моменат девења, сваки је имао своју верзију, па је занавек остала тајна ко је био тај мајстор што је „дио”, а ко онај обични физикалац, који се пењао на стог.

---

Када би их неко од сабеседника упитао јесу ли се свађали, обојица би одговарала:

– Ма какав свађали, ми смо ти таки и готово.

(Раде је у овом рату умро, а компањона му је после нестанка Крајине ухапсила хрватска војска баш на Брду Лукића близу места где је настала ова прича, али срећом остао је жив и здрав. Кад га је у Београду Радин син упитао да ли би после свега, коначно могао да открије ону тајну с брда, филозофски је одговорио:

– Да ти је отац жив, он би река да је воз дио он, а ја ти јопе вељо да сам ја, па ти види.)

Шкљоцнуо је Петар Р. М. апаратом у правцу Обљаја и Градине, два пропланка са занимљивом прошлошћу, али и мало поузданих података. Једни су причали да су то остаци некакве грчке грађевине у којој су били калуђери, други да је ту некад било турско утврђење, а помињани су и Римљани. У сваком случају, по положају и конфигурацији терена, место погодно за одбрану и с добрим видиком, а ако је тачно да је поље некад било под водом, бољег места за наставбу у близини није ни било. Као дечачић, Петар Р. М. се с вршњацима баш на том месту често играо копача злата и разних других драгоцености, верујући да ће се једног дана обогатити и купити најбољи пар коња с новом накићеном ормом, новим “оварбатијем” колима и новом плетеном канхијом, па кад иде у сватове да буде најбржи.

У даљини је Панос, познат по кулини Будалине Тале, опеваног у јуначким песмама. Самим тим, претпоставља се да је ту негде у одређеном тренутку била и граница између две царевине, а простор садашњег села био је вероватно час под једнима, час под другима. У овом рату близу Паноса из авиона југословенске војске сручио се повелик товар граната и направио праву панику међу мештанима.

– Ваљда су биле предвиђене за неко друго мјесто, ал се план из ко зна којије разлога пошарометио, па онај што гони вијон није зна шта би, ман скреса све туда горе. Ваљда је нас најмање штета, што ли – објашњавао је чича после догађаја. Склањајући се по подрумима,

---

преплашени сељаци причали су како су то вероватно усташки авиони, да је то почетак и да су готови.

– Нијесу усташки, ман ЈНА.

– Кад те ушиша, сведно ели усташки, или ЈНА – додао је чича. Касније се причало да је авион стварно припадао југословенској војсци, али да је пилот био Хрват.

Снимио је затим Корита, некад простор где се орало и косило, а сада пашњак с много необичних долиница и још необичнијих громила. Правилног облика и приближне величине, зарасле громиле израњају из земље. Очигледно су дело људске руке и веома су старе. По некима, громиле су настале крчењем земљишта за оранице, док их други у новије време сматрају гробовима давностосељених Срба, негде у осмом веку, а можда и раније. Мртве су, кажу, по тадашњим обичајима сахрањивали на врху громиле а потом палили.

Лево у даљини види се Трло, стрмо и голо брдо испод кога се у узаној котлини угурало чудесно село Козјан. Чудесно, јер је надалеко познато по својих триста шездесет и пет извора у пролеће и касну јесен, баш колико је и дана у години.

– Има њи и више, само је то тако народ накитио да изгледа ка едан дан – едан извор. Разумијеш – објашњавао је симпатични деведесетдвогодишњи Козјанчанин Миле Хинић, већ четрдесетак година становник Руме. – Ја сам ти ранко мој има едан извор у подруму, и моје су ти краве по највишој студени имале воде на метер и по од логе. Ки госпоје. На вани вије сњежина, би река врази се море, а мени Бог да извор испод сред срецате куће. Па, ти знадеш ону пјесму како је извор вода извирала, свако труње износила, и у труњу златан сандук, у сандуку љепа Мара, па онда брацо мој, љепа Мара проговара ко би је избавио, она би се за њ удала, па оно брем, брем, брем, брем фа рој, па јој, и још колко оћеш... Пјесме о извору су се вавје пјевале. Ту су ти се састајале и виле, и дичаци и цуре, и бјелило се платно, и сваки врази, а кад ижедниш, ако мореш наћи бољи лијек. Иза Камењака су остаци сеоцета Баљкуше.

- 
- Оклен си?
  - Из Баљкуше.
  - Ваљда из Крбавице?
  - Не, неголи баш из најбаљкушкије Баљкуше.
  - Ја сам мисило да је то заселак Крбавице.
  - Ест у књигама у опћини, ал вако није.
  - Ви се, брате, вавје држите некако побашко.
  - Тако нам је Бог одредио горе у оној шуметини, ђе је вук домаће звијере, а лисица пошту носи ако се ко сјети па штогоћ напише.

Често су Баљкушани морали наглашавати ту заправо небитну разлику, али по ономе како су живели и како су се осећали, заиста су били другачији. На хиљаду и нешто метара надморске висине, с мало земље и воде, морало се добро повући да се састави крај с крајем. Земља се куповала далеко од куће, крвавог зноја било је на претек, а прихода мало. Кад су хиљаду деветсто тридесет и неке стручњаци у књиге учртали велики бунар (штерањ) а тридесет и шесте га и направили, живот се битно побољшао. После двеста и двадесетак година од насељавања из Крбавице, то је био најузбудљивији тренутак за све у селу. Огромна камена косина обезбеђивала је уз просечну кишу воде за сву годину. Имали су по шест „студеније” месеци изолације, па су хтели не хтели били осуђени сами на себе и временом развили специфичне односе. Мање су псовали, ретко се свађали, према женама су се односили с више поштовања него у околним селима, изградили изузетан смисао за хумор, а били су посебно добри приповедачи. Није се могло догодити ниједно вече у зимско време, а да се у нечијој кући не скупе жене и мушкарци и да до дуго у ноћ „наматрају”. На темеље већ одавно познатих прича надграђивали би свакодневне догађаје, додајући им понеки детаљ који се и није збио како би прича била лепша и занимљивија. Убацивали би своја имена уместо имена главних јунака, а све то да би засмејали. У свакој генерацији био је понеко ко је умео да певуши уз гусле (касније тамбуру) оне јуначке о Боју на Косову или неком другом месту, љубавне о несрећној љубави тога и те, а понајвише оне о вилама.

---

Као и сва села тог несрећног краја, четрдесет и прва, па потом колонизација и систематска небрига власти, довели су то малено село на руб нестанка, да би се седамдесетих година угасило за сва времена. Последњи, који су за тренутак оживели Баљкушу, била су двојица муслимана из околине Травника. Номади с пет–шест стотина оваца, неколико крава и магаради. За безначајне паре дате општинарима и неким власницима кућа, у доброј мери су пореметили мир у крају. Прилично цинично је изгледало кад би Баљкушани из градова долазили да на неколико сати завире у село где су рођени, а у марамама и димијама ипред њихових полуразорених кућа дочекивале их муслиманке из Травника позивајући их на „кахву”, а потом испраћале. Почетак овог рата одвео је номаде негде према Бихаћу. Наводно су се за све то време тајно састајали с Хрватима. Продавали су им муницију до које су у Травнику својим каналима лако долазили и наоружавали их за рат, кад обични српски сељак није ни сањао о томе. Неколико су пута онима у које су имали поверења и уз ракију, дискретно саопштили како ће рата сигурно бити и како се Хрвати много плаше, јер ће војска сигурно бити на српској страни.

– Код њи ти се поново спрема Павелићева држава, земљаче – рекао је једном приликом онај старији после много ракије.

– Сви су све боље знали од нас. Ова јадна партизанска Лика, ка да је мокром чарапом опичило, па и оно што би требала знати, не зна. Ови лопови по опћинама само гледају своју гузицу – рече једном приликом онај чича који је коментарисао акције југословенске авијације.

Босиљка из Баљкуше, најстарија од четири Дмитрове кћери, жена која је дошла на место мајке малог Петра Р. М. причала је, кад је имао четрнаестак година, само део једне од баљкушких прича:

– Иша Илија сјећи говедима брст. Креше младице, а краве приђу и поју, разумијеш. А то море бити и неко други, не мора бити Илија. Име изабере онај који прича, јер гледа ко причу слуша, да се коме не замјери. Свак је гледа да што боље намотра, да га боље слушају и да боље засмије. Неки су знали боље а неки слабије вангазирати, разумијеш. И велим ти,



---

сијече Илија говедима брст више локве Ролске на нековом буквићу што је био обгорио кад су чобани палили ватру, ал није изгорио, ман се ото и подмладио. Припо се на буквић, ста на огранак, узо некав нахек и сјече ли сјече по оној гранчини на којој стоји. Кад, иде ти озго чоек, оће ли за Трнавац, ил у Тријански, ил у Вровине, ће ли, враг ш њим. Накривио некав шеширићак, обрија се, заклисио, доћера се и иде.

– Помаже Бог, чоече.

– Бог ти помога, побратиме.

– Не знам те, немој да би се ти штогоћ наљутио, ал те морам нешто упитати.

– Питај, брате, како ти мене не би пита. Само немој нешто да не ваља.

– Ајде ти мени реци како то сјечеш ту гранчину. Да ти не би, море бити озго па, па се добро убио?

– Слушај, побратиме, нијеси ти мој бог, па да ти знадеш оћу ли ја пасти ил нећу.

– Нијесам, ал ћеш ти пасти колко си дугачак и широк – одговори онај чоек Илији и оде својем путем.

– А твој ти Илија, како сјека онај огранак испод себе, пресјече, па тов с буквића доље у ону гричину. Пуче, брате, Илија исто ки врећа. Разби се.

– Ајме мајко моја, ајој, ајој, уби се што никеда. Кад се зера поврати и дође к себи, диже се, отресе, па кад виђе да је жив, а он за онијем чоекком. Притиса сретни Илија, па пожури, па гони, па порени, боме, пристиже га. Па кад га пристиже, сад ће га и дозвати.

– О, побратиме, о побро, о брате рођени, причекајде, ако си икеда икога чека.

– Шта је било земљаче, што си се тако обезнанио, да нијеси случајно па?

– Па, и то још како. Ти си мој бог, ти и нико други.

– Ја ти лијепо вељо, а ти велиш да ја нијесам твој бог.

– Ма како ти не би био мој бог, кад све живо знадеш. Неколи, реци ти мени, ки рођеног те брата молим, бил ми зна рећи, кад ћу ја умријети.

---

– Би брате.  
– Каде?  
– Кад три пута прнеш.  
– Како то мислиш?  
– Лако брате. Кад трећи пут од овога земана одјариш, ти ћеш лијепо лећи и умријети.

– Ала, не ваља. Ма ел баш тако?

– Тако и никако друкчије.

Кад, доша ти Илија кући, а Илији, не лези враже, умро ћаћа. Што ће саде, јадан не био. Те амо, те тамо, те отуд, те ондуд, те горе, те доље, у кући ни шаке брашна за карбину. Он за самар, па на неку кобиљцу што је има, па врећу жита на самар, па за Крбавицу. У млин да самеле, разумијеш. Ајде, ајде, кад је доша до Кулиновке, а тако се зове мјесто у шуми, она кобиљца, како је била староковна, оклизне се и пане, па никуд. А Илија шта ће, ман дизати ону јадну кобиљцу. Оп одуд, оп ондуд, подбочи се вако, подувати нако, боме сретник потегне више нег је врсан, отме му се сиромаку и, д извинеш, прне. Дига је додуше кобиљцу, ал д извинеш прно.

– Ала, шта ћу саде, јадан не био. Остало ми је још само два пута и готов сам. Који ме враг нагонио да питам оног лопова кад ћу умријети?

Ајде, оде некако до млина, самеле, ал вавје води рачуна о петљи, да му случајно не попусти. Е, ал сад мученик мора товарити оно брашно на самар. Стиса Иљан и горе и доље, потегни оно брашно, ал хабе, оте се јопе и, д извинеш, још еданпут. Шта ће јадан саде? Остало му је још само едном и готово. Оде за ћаћом. Ништа, ман добро пазити. Кад је доша поново на Кулиновку, на оном истом мјесту, ка да је враг тако ћио, оклизне се кобиљца, пане и јопе ни макац. Ајде јопе дизати кобиљцу, ал саде пазити ки никад до сад, јер више поправке нема. Повуци, потегни, поткопај се, стега, д извинеш, петљу дупло боље неголи прво, оп, отме му се и трећи пут.

---

– Готово, ето ме враже теби на попасак. Чоек је река тако и тако, сад сам – куку мени – мртав.

Лега ти Илија крај оне јадне кобиљце насред пута, преклопио се и сад ти је он ка мртав. Стење она јадна кобиљца а он се распечио, зино и ни макац. Мртав и готово. Није ти прошло неколко, кад дошли Вујићи крмци. Гладни ки мрки вуци. Какви ће бити! Распу оно брашно и поју. Па мрак, однекен враг нанесе вукове, закољу кобиљцу, добро се нају, а онај вртави Илија и даље ни макац. Нит се миче, нит помиче. Што ће кад је умро. Кад сутрадан, ето ти однекле едног другог чоека, па како је нако изненада рупио, чисто скочи, па кад угледа Илију:

– Шта ту лежиш, побратиме?

– Мируј од мене.

– Чујеш ли шта ја тебе питам?

– Видиш ли, бено, да сам умро.

– Шта велиш, умро?

– Умро, и то запосве.

– Тако велиш?

А онај чоек, како је има у себе добар дренов штап, па оплети по Илији. Мјери брате Илију што је икеда мога. Па удри, па удри. Илија најпрво у берјак, а кад му је добро запалио кожун, скочи.

– Дајдере ми тај штап.

– Шта ће теби мој штап – препаде се чоек.

– Треба ми.

– Зашто?

– Ено ми је код куће умро ћаћа, а мене погнало сви црни врази, па како си ти гољ штапом мене, тако ћу и ја ћаћу, морда се и он усправи. Даде чоек Илији штап и оде својем путем, а Илија право кући, па с врата на ћаћу. Па удри, па ожежи по ономе мртвоме мученику. А ови из куће кад то виђаше, закалају викати: „О полудио Илија, о полудио Илија!“ Да цјело село чује. Па га ишћерају. А он ти отолен, па куд ће шта ће, ман ће су људи држали челе. Оде и завуче се у одну празну трњку, а то ти је кућица за челе.

---

– Ваљда ме ође нико неће наћи, макар до сутра.

А баш те ноћи Раде и Будина (а море и ко други, јопе гледаш ко прича причу) пошли красти челе. Ето ти њи двају, притајили се, диване потио да и ко не опази.

– Провајде ову.

– Није лоша.

– А ова?

– Та не ваља. Подигни ову, кврцни ону, па право на ону ђе је Илија.

– Ала, ево праве, ево је пуна ки око. Биће меда, Боже ми опрости, и за засер ако треба. Само ником ни ријечи. Упрте њи два ону трњку и Илију, па ће ка кући да дјеле мед. А Илија, како је у хепу има иглу, извади, па Раду што је био напрво жбоц, д извинеш, увр гузице. Овај поскочи. Који су врази? А Илија јопе жбоц у исто мјесто.

– Раде, шта је теби кад се тако риташ?

– Ала, мој Буде, уредна челца!

– Каква челца?

– Ел да ти не чујеш како зуји? Неголи, зера ми је притешко, ајде да се промјенемо за мјеста, ајде саде ти зера напрво.

Како гољ су промјенили мјеста, а Илија жбоц едном, па жбоц други пут. Кад ти Будини више додја, јер му је Илија добро назадјева тур, увати он ону трњку, па и трњку и Илију прас низ неку Стружњачу. А то била неква стрмокосина, да је јадни Илија већ на по оне брине врцио из трњеке, ка да га је из топа одапело. Едво се сретник оставио на дну неке драге. Ђе ће саде? Оде право, па се завуче у лубину од оне мртве кобиљце, да макар иђе несретник дана дочека. Није пасало неколко, кад ето ти гладна вука. Почо вук јести кобиљцу, па кад се примакло, да не поје и Илију, а твој ти се Илија од силнога стра некако увати вуку за уши, па зајаши свр њега, а вук јопе од стра, па под Илијом право у Крбавицу. И то ђе ће, ман код Марице Петровић. Била сретница сама брез иђе иког. Није имала ништа ман неквије десет овчица, и то брез овна.

– Илија, на чем то јашиш?

---

– Та видиш ли, бено, да је ово ован.

– Ајме, ајдере га пушти међу овце, све ти Бог дава. Ево се јаднице мрчу, а праза није на по дана ода.

Пушти Илија праза – а то заправе вука – међу оне овце, кад око поноћи вели ти Илија баби да не би било лошо да и зера обиђе.

– Ено га лопов све помрка и све леже, само још клепчарицу гона ки бјесан вук. И њу ће за неколко. Кад ујутро отворити врата, вук ђикалац па ван, а овце све и една леже и ниедна ни увом.

– Марица, ево ти слабо синоћ затворила врата, па уша вук и све подавио, а од мог овна нема ни папоњка, свега га лопов смаза. Платиде ти мени мог овна, па да ја бјежим за послом.

– Е неш вала тако, него дери, па теби лој, а мени месо, да спашавамо што се спасити даде.

– Ели тако?

– А да како.

Упрти Илија пуну врећу оног лоја, па ђе ће, право на Раздоље. Кад на Раздољу турски сватови.

– Добар дан.

– Бог вам помога, кићени сватови.

– Шта то носиш?

– Ево пуну врећу цукра.

– Оклен ти толки цукар, чоече?

– Ено, видите ли тамо оно брдо?

– Оно је, веле, та ваша Пљешевица.

– Ест. Све оно што се на вру бјели, то вам је цукар.

– Бил ти нами река како би и ми до такога цукра? Незгодно је млади да иде толки пут.

– Лако. Ви ајте по цукар, а ја ћу вам причувати младу, у сигурнијем је рукама.

– Право ти велиш.

Ови нијесу нег замакли, пожали се снаша да јој ђувегија никако не гиљта, да јој је некако глотан и да не зна шта би и куда би.

---

– Ево теби, кад је тако, моја роба, а лој понеси у ону шуму и остави га, па ти бјежи куд ти драго, а ја ћу обући твоје аљине, па ћу се некако снаћи.

Успут њу Илија и пољуби, а она нако млада, па едво се одљепити. Кад дошли сватови :

– Ће онај лопов што нас превари за цукар, соли се назоба па крепа?

– Утека ајдук – утањи Илија гласом испод оне турске вирање опонашајући младу да га не препознају. Довели Турци младу кући, отишли боже мој, лећи, кад ће ти млада, да мора, д извинеш, ван. Не да ђувегија ван да му не утече, ман ће ти младу, а у ствари Илију, спуштити на неком штричићу кроз капак доље међу козе. Нема Илија више куда, одвеже се, па онај штричић, шта ће, ман завеже јадном јарцу, д извинеш, око кесе, а он одјази љесицу, па бјежи.

На том месту Босилка је стала с причом објашњавајући да тога има за још три дана, „а има и штокаквије безобразлука, па нек вам даље други пут прича неко од Баљкушана”.

Кад је Петар Р. М. као школарац наишао на књигу Рудолфа Ериха Распеа „Пустоловине Барона Минхаузена”, присетио се баљкушких приповедача Лазе, Вајице, Госе, Дмитра, Буде, Милака и других. Распе каже да је запао у дугове, па је, да би се извукао, почео прикупљати приче и измишљати их, док су ови то радили само да се забаве. Причу о вуку и Месецу, такође прерађену и прилагођену њима и њиховом животу, нашао је једног дана прелиставајући јеврејске старе приче.

С фотоапаратом и торбом пуном лесковог листа, изашао је на врх Метле, мале висоравни с много лековитог биља и поветарцем кад га нигде другде нема. Из рупа пречника по неколико метара, сада већ обраслих жбуњем и травом, некад се копала и одвозила мелта, која је помешана с клаком служила за зидање, све док је није потиснуо цемент. Петар Р. М. се присетио како је баш на Метли кад је имао седам година чувао овце. Биле су ошишане раније него обично. Изненада је дунула јака бура а затим почео падати снег. И мада су све имале већ повелике младунце, једна је баш тог часа на свет донела своје. Док је читаво

---

стадо најбрже што је могло побегло кући, она овца, немоћно јагње и дечак су остали. Збуњен, скинуо је са себе капутић, увио јагње и испред овце пошао кући. Све би било у реду да се узбуђена овца с времена на време није у пуном трку враћала на место где га се ојагњила. Тако би дечак с јагњетом трчао за овцом, па све из почетка. Да му је бар пас остао, ипак би лакше. Сваког часа иза сваког жбуна могао је искочити огроман вук и прогутати и јагње и овцу и њега – размишљао је. Схватио је да је најважније да у сваком тренутку овца буде тик уз јагње да га њуши. Али то је могао само идући уназад, па је цео пут до близу куће прешао идући натрашке. Поносан, одлучио је да јагње никад не продају и да не заврши на нечијем ражњу, већ га оставе да порасте и буде велика овца. Ту га је чекао отац, који му је видевши како је спасао јагње, обећао да ће му купити чоколаду или ножић, али да не буде сувише оштар. Изабрао је ово друго, јер је то сваком дечаку било јако важно. Тако су почела прва шарања лескових штапова, прављења звижда, пјевчића, крешталица, свртања свеже лескове коре за трубаљику, резбарења људских и животињских глава. Касније и ножићање, у коме је на крају најзанимљивије било „глодање пичке”. Тако су безобразно звали мали зашиљени дрвени клин, три пута ударен дршком ножа у земљу, који је онај ко изгуби извлачио зубима с рукама на леђима. Поражени би имао право на рупу за браду и нос, што је одлучивао победник. Ако би му то било ускраћено, журио би да већ у следећој партији, бацајући леђе, трбе, зубе... и оних најтежих удараца кад се нож држи за шпицу и наглим трзајем забада, узврати уз смех и цинично питање: „Ел ти слатка – мислим земља?” И тако данима.

Баш с врха Метле као на длану види се Амбар, долина пуна за то време ретко зелене и свеже, али опоре траве, пуне копрчине, како су звали ту необичну бодљикаву биљку. Још увек је ту и она његова леска с дугуљастим плодовима. Шкљоцнуо је да забележи и то место, легао под буквић где му је отац често клепао косу, и шта би друго, већ запалио још један ротманс. Петровдан је, неће ништа радити, а и ко зна како ће се ова ратна времена окончати, па да се бар нагледа. Таман кад је

---

у школу пошао, орући с оцем, доле у Амбару њиву коју су звали „код камена”, убацио је у прву бразду живо кокошје јаје, како би род и на тој њиви, али и на свим осталим био берићетан. Био је то бледуњави остатак ускршњег ритуала, који су блиски преци обављали и озбиљније и сложеније. Једном је приликом уз јаје у бразду кришом ставио пуну флашу пива. Пасилук је идуће године откривен, уз примедбу да је требало да сакрије још коју, јер су ледено пиво попили на душак. Место у дну њиве где се причало да има воде, годинама је обилазио и смишљао како да организује копачку мобу, па да заиста провере колико је истинита тврдња неколицине стараца. Причало се да су то место звали Бунарић, као онај на Јурувинци. Ипак, Амбара ће се најчешће сећати кад су се негде шездесет и седме у једној ноћи за зимског распуста спојили младост, пун Месец, алкохол, ватра и југо.

Три пара угојених коња са завезаним реповима промицало је лаганим касом преко Брезовца према Хомољцу. Горњи Бабин Поток, место где већ годинама школарци из Загреба и Карловца долазе „Аутопревозом” из Оточца, остао је иза леђа. После уобичајене радости што су опет заједно, очеви и деца почели су о озбиљним стварима:

- Како наши горе?
- Добро. Поздраљају.
- Како си проша?
- С три.
- А ти?
- Свакако.
- Еси ли проша, ил па?
- Есам.
- Шта еси?
- Па.
- Колке имаш?
- То је текар полугодиште, ћаћа.
- Ама, колке ти имаш единице, реци ти мени.
- Немам нег двије.



- 
- Ала, дости.
  - И ма њи и са седам–осам.
  - Да, да.
  - Шта ти је ћаћа, на крају пролазим гарант.

Како је овај, шта ради онај, па иначе, па друкчије, оће ли тај и тај, то и то, видите ли онога од оне – ћаскало се по саоницама. За само неколико сати загребачко „кај је”, поново је постало „што је”, оно кратко потврдно „је”, постало је „ест”, „бум”, „оћу”, „нисам штел”, „њесам ћио” итд... Трамвај број тринаест, којим се Петар Р. М. из Фолнеговићевог насеља „прек” Држићеве „допелал” до „Гумењака”, и на чијем се „пулферу понекад пелал” да не плати карту, а и да буде „факин”, сада је замењен саоницама које су вукле две кобиле Гара и Бибика. Снег испод саоница шкрипао је другачије од трачница, градска гужва остала је тамо негде далеко, бескрајно белило и тишина давали су нови смисао. У оној пустари, оковани снегом, изгледали су сићушни и безначајни, као мрави. Али ослобођени и на своме, за себе и велики и значајни. Неколико девојчурака и пет–шест назови момака, мало подгрејаних куваним вином у Потоку, уз помоћ „стараца”, почело је песму. Прилично трапаво се први глас мешао с циком и басовима из оних других саоница. Снег је тихо и упорно падао, а онај испод копита, с времена на време посипао по њима. Лаганим касом прошли су Брезовац и Шијанов кланац. „Врбик” (с Драгом Млинарцем и „Групом 220”, где је Петар Р. М. „ишел” на ћагу и „слушал” „Тако ми драга знај”, „Ако пођеш у Сан Франциско”, „Зелену траву мога дома”, „Прити фламинго”, „Бледе сенке”, „Ноћи у белом сатену”...), Отис Рединг, Би Би Кинг, Вилсон Пикит, Перси Слејх и остала братија која се слушала у то време, склоњени су у неку споредну фиоку и уступили место личком ојкану. С нестрпљењем су чекали тренутак када у близини неће бити одраслих, да проговоре о љубавним авантурама, које су се од лета до зиме намножиле. Сваки је имао најмање по једну девојку и, наравно, невешто смишљену лаж где се удварао, како је рекао седи, а она, шта ће друго, него легла, како су наше тешке, а њихове модерне итд... Скренули су и малим завојитим путем, који су због високог снега знали једино коњи, дошли под Јасен и за тренутак стали да бар једну

---

отпевају „уриктано” и разиђу се „ка људи”. Звонким и кристално чистим гласом, тужним готово колико и песма, отац Петра Р. М. повео је а сви прихватили:

Гором језде кићени сватови,  
а из горе вила проговара:  
Куд јездите, кићени сватови,  
куд јездите, куд коње морите?  
Умрла је прошена дјевојка,  
на умору мајци говорила:  
Лијепо, мајко, свате дочекајте,  
и још љепше свате даривајте.  
Сваком свату по бошчалуг дајте,  
мом драгану свилену мараму.  
Кад с’ обрише, нек за мном уздише,  
кад подере, нек се сјети мене.

Задихани и мокри коњи, из којих се пушила пара и претварала у иње, свладали су и последњи успон. Петру Р. М. још је у ушима одзвањао онај малопређашњи ојкан, кад му се с врха Брда Драгашева указало село. Није знао какве везе има ојкан с Отисом Редингом, али је у оба случаја препознао тугу, лакоћу, озбиљност, опуштеност или нешто друго, њему нејасно али узбудљиво. Зато се и љутио кад би му у Загребу у ретким тренуцима опуштености на његово личко певање добавивали да личи на завијање вукова. Бранио се одговором да они никад нису ни чули како вук завија. А где и да чују? А село као да је још мање и још мирније него претходне зиме.

Све је на столу чекала традиционална зимска ужна: кисели купус, кромпири, сланина и месо. Тек што би завршили с тим и мало се огрејали, један по један излазили би из кућа и почело би оно њихово дозивање: „О Петре”. За неколико тренутака сви су знали код кога ће још исте вечери бацити по таблић, а пред крај и „шустера”, како су још звали игру с најјачом седмицом. А ако Бог да и коју љуту, што би зависило од газде

---

код кога ће седети, јер су за већину још увек били „зелени”.

Неколико дана вредно су саоницама развозили стајски гној по пољу, свако вече код неког другог певали, тукли рукама по столу сваки пут кад би неко добио таблу, стидљиво причали о девојкама само кад би их неко од старијих харнуо, и онако млади и блентави лупетали још штошта, а онда је неочекивано дунуло јако и ретко топло југо. За два дана и две ноћи, она снежина је нестала, пољем се разлила вода „ки море”, а стока се ненадано дочепала свеже траве. Без буца се није могло ни корака. Право пролеће усред јануара. Југо је дивљало, сушило непокошену траву по брдима, снег се задржавао само по грмовима, послови су малаксали, па је тако пао и предлог:

– Ајмо едну вече у Крбавицу. Свако има неког, па да зера посједимо, да запјевамо, биће мило и њима и нами. – Баш у Крбавицу?

– Право велиш, требало би.

– Ош ти?

– Не знам, да се што стари не наљути.

– Ма какав стари, есмо ли ми дичаци, ил дјеца?

– Ајмо бразеру до кумашина, њесмо га одавно видели.

– Ајмо брате.

– Идем и ја до сеје.

– Онда ћемо и ми до тетке.

– Ма ће ћете дјецо отолен дотлен млацати, нијесте се изумили, добро вам је и вако.

– Значи идемо сви.

– Каде?

– Што не би сутра вече?

– Бил мога и ја с вама, ће ћете, бола, мене самог остаљати, едво сам дочека да дођете – додаде неколико година млађи од најмлађега Драган.

Носе по литар ракије, кафу, кришом купљене цигарете. Понеће и две ловачке пушке, ко зна шта се може „тревити” у толикој шуметини. Само се морају добро чувати.

---

– Закочена, и вавје цјев пушке горе! Есте чули. Састанак испод цркве, навр Јојина кланца.

Тако је и било. Отпевали су једну „за сретна пута” и да читавом селу песмом дају до знања да нису „мачи кашаљ” и кренули. Још се видело. Драган, дечачић из Босанске Крајине, близу Бронзаног Мајдана, који је из тешког сиромаштва доведен да за паре чува стоку, био је срећан „ки цеко кад га пуштиш с ланца”, како је с осмехом саопштио.

– Најволим кад ви дођете. Нико ме од вас не зове служакком ман именом, и то ми некако паше. А има и досте у селу који ми диване служак, па ми је криво, ко да сам, бола, пас а не чоек. Имам ја своје име ко и они. Ја радим за паре, ја нијесам слуга – јадао се поносни тринаестогодишњи босански Крајишник.

Био је усамљен, нејак је одвојен од родитеља и завичаја, па су му ови лапци, који су и сами слично осећање носили из некаквих домова и собичака Загреба, Карловца, а ређе Београда, заиста уливали поверење и доласком доносили огромну радост.

– Какви су ти градови, како се тамо живи? – питао је знатижељно. Кад послужим војску, идем и ја у господу. Од прве плаће узећу себи и сат и транзистор и ново одјело. А од остатка новаца ћаћи цигара, матери сервис за каву, а браћи и сестрама пуну кутију цукрица, чоколаде и ратлука – „претио” им је док су одмицали кроз Јокиновац. Пре силаска у Крбавицу, на месечини „ки дан”, запевали су, овога пута најављујући долазак:

Цурин прозор потопила вода  
ђе је било долазити згода.  
мој куме ни мене ни тебе  
кад нас није ђе се љубе двије.  
Ја у прело, Мјесец преко дола,  
ој Мјесече, оће л’ брзо зора?

Такво најављивање било је уобичајно и значило би домаћину, јер препозна ко долази, стигне да се припреми, изађе пред кућу, па цело сусрет добије свечанији тон. Много лепше него изненада покуцати на

---

врата полусањивог домаћина, збунити га, или га затећи у неком другом нежељеном стању. Петра Р. М. и буразера испред врата је дочекао насмејани кумашин с двојицом синова, искрено обрадован што је ненадано добио драге госте.

– Ма да није, не дај Боже, што лошо?

– Какав лошо, све је у најбољеме реду, ми дошли да вас зера видимо.

– Ко би река, чоече!

– Ала, Бог вам дава, кад сте се сјетили. Пијемо нас дво јутрос каву, а ја ка тобоже окренила шољу. Вељо ја, стари, ево нами гости.

– И ево нас, баш си ти то добро видила. Знадеш гатати и готово.

– Ма знаде враг, ја то више нако из бенавије.

– Ма није баш ни из бенавије. Да знадете да често потреви – додаде кумашин. – Неки дан вели да ће нам у кућу писмо, кад сутрадан пише брудер из Аустрије. Па ти сад види ел бенавија.

– Да сам те неђе видила, тешко би те препознала с тијем косами. Ме ш чини да си ти то и брке и ка тобоже браду пуштио.

– Добро ти се чини. Прирјетко је то још, само море бити да Загрпчанке воле то тако брадато и бркато. Није то ки досад – надовеза се пецкајући кумашин.

– Како кум и кума, есу ли штогоћ здрави?

– Држе се по зера, могло би и боље.

– Рецидете ви мени, има ли штогоћ тије цуретина?

– Нађе се, није лошо.

ВВраг зна што тако бјеже из села?

– Бјеже од рада, оће свака бити госпоја. Заклиси се, пушти нокте, оварба, натакне се на оне штикље, цигарић у зубе и ајде, само да не мора радити.

– Па и у граду се мора и опрати и скувати и ово и оно.

– Како њима не додја тако. Не меш лећи и по ваздан лежати.

– Не меш – додаде Петар Р. М. слушајући коментаре кумовског пара, који се тако жестоко окомио на град.

- 
- Да мени неко рече: ево ти плаћа, ти само лези – ја би полудио. Фала.
- Мислиш да и нема лудије колко оћеш, само велик град, па се не виде.
- Лако њима док Титан намиче те неке кредите и толки хабалук, ал неће ни то вјечито. Изаће то свима њима на нос.
- Изаће нами, прије неголи њима. Сељак вавје први плаћа све рачуне.
- А што вали селу, ајде ти мени реци. Ја никед не би дала село за град.
- Канда тебе неко нешто пита.
- Ајме, била сам ја неколка пута и у Загребу и у Београду, враг ме носио и у ону вражију Њемачку, ма какав. Ове комоције и ове слободе и овог ждрака и ове воде, ама свега, то нема ниђе.
- Нема, ти си, кумо, сто посто у праву, ал тако је, што ти ту мореш. Кад иду сви, мораш и сам.
- Гледам ове, д извинеш, шиљогузе, кад дођу љети, па тобож помажу. Све и една се праве ка да су заборавиле ове домаће послове, све се нешто засукују. Ели отишла, послје годину дана само кај па кај. И све јој нешто прљаво. Вели фуј, а није јој фуј она смрдљива творничина ђе ради.
- Све си у праву, ал ајде је остави.
- И ниједна неће да роди више од едног. Веле, чим имаш више дјече, нијеси господин, ман сељак. Јебала и, да извинете, господа!
- Дај мучи стара, што ти знадеш од тога, неголи направиде ти ту вечеру, дичаци су из далека. Накљукајдере ти тога мяса и кобасица у лонац, лако ћемо за то. Ајмо ми попиту још по одну, није вама до чекања. Колки је пут. А нећу јој се ни ја вала смицати, није кум торна гужва.
- Ако се мора, ајмо кумашине, па макар куја залајала, и то није ман више Слуња. А онда је домаћин повео ону своју:

---

Суво дрво јаворове коре,  
ко ће мене сироту да воле.  
Ко ће мене сироту вољети  
кад му немам дарове донијети.  
Дарови се не међу на цвјеће  
већ на оног кога нико неће.

Добри басови кумова, буразера и придошлог комшије охрабрили су  
Петра Р. М. па је одговорио:

Мој немене шестопере,  
а што теби перје вене?  
Ил' ти змија корјен гризе  
ил' те вода подлокава?  
Нит' ми змија корјен гризе  
нит' ме вода подлокава.  
Двоје су се завољели  
и на мене наслонили.

После пет сати дружења и договора да ће се видети за Илиндан, осам Петрова и мали Драган нашли су се после дозивања: „О Петре” на гричу, отпевали неколике и кренули назад. Пуцањ из двоцевке, галама, вриска и смех, јасно су говорили да се није штедело на ракији и вино. Поноћ је већ поодавно прошла. Узбрдица их је натерала да песму и галаму стишају и озбиљно се позабаве пењањем придржавајући се за грање и камење. Месец је најавио брзи залазак, а југо, које није ни престајало, поново је почело дивљати. Померало је читаву шуму из корена производећи невероватно непријатну шкрипу високих букава, од које се дизала коса на глави. Како је мало потребно да природа покаже сву своју силину и човека стави на место које му припада. Ускоро је Месец потпуно замакао. Настала је таква помрчина да се ни прст пред оком није могао видети, па су распојасани младићи с времена на време панично палили шибице како би знали где су и да се није ко загубио. Гунђали су и псовали сваки пут кад би се неко забуцао у какав трнов жбун и избо а онда смејали. Пребирући успут утиске са сијела, са

---

свиме су били задовољни, „само брате, да је било тије вражије цура”. Измишљали су имена девојака из тамо негде Карловца и Загреба, хвалили се како би се све ово другачије завршило да се враћају с неке „ћаге”, или како се већ где звала игранка. А не дај Боже да су те девојке сада овде, па то би био прави лом јер су сви, бар на речима, сем малог Драгана већ одавно омрсили брке и стекли солидно љубавно искуство. На Драганово питање дају ли у граду баш тако како причају, у хору су одговорили „да се то ни постићи не мере”.

– Само да ја ослужим војску, па кад се дочепам тије градова, ја ћу и мотати исто тако ка и ви. Упазиће оне бају, ја вама кажем.

Попут јаке кише, ветар је саставио небо са земљом, густа шума, шкрипа дрвећа, помрчина и пиће начинили су од млађаних Петрова праве карикатуре. Заносили су се час лево, час десно, падали и дизали се и да није било малог Драгана, јединог трезног, бауљање по долинама, сударање, скретање с пута, сигурно би им добро успорило пут. Много година касније Петар Р. М. гледајући филм „Ах, та дивна створења”, сетио се баш те пијане и блесаве ноћи. Кад су коначно избили на раван део пута без шуме, Драган их је пребројао, поседали су по камењу и запалили по цигарету. Пошто није пушио, запалио је руковет суве траве и трчећи у круг око њих и потпаљујући, зачас је направио пламени круг. Док би Петрови искакивали из тог круга, Драган би правио нови, па је тако почела необична игра коју су сви прихватили. Имитирајући Индијанце из филмова, урлали су и скакали у ватреним круговима и у последњем тренутку се склањали. Нису рачунали да ће се ватра ширити фантастичном брзином. За тренутак их је ухватила паника да би могло изгорети пола Лике, али су већ следећег часа видели да страху нема места, јер се ватра, долазећи до мокрих жбунова и густе шуме једноставно гасила. Тако су настављајући пут, палили све иза себе обасјавајући огроман простор, а пироманска грозница којом их је заразио Драган, полако и неприметно им се увлачила под кожу. Југо би односило и завлачило ватру у најзабитије бухаке, а они све страсније палили нову урлајући као у трансу. Пространа висораван Јурувинка зачас



---

је сва била у пламену. Горео је и Доњи Цицер, планула је Попрекуша, а онда се испред њих указао Амбар. Долина пуна суве траве. Ако је запале, биће то највећа бакља. Али близу је села.

– Ајмо запалити и Амбар.

– Ајмо, брате.

– Есте ли ви паметни, близо је село, а спрам села је мало грмова.

– Та видиш ли да пуше од села амо.

– Видим, ал ако окрене па управи тамо?

– Чекај зера. Ако се ватра провуче кроз До, па крај куће бабе Хујакове, прође она – неће је уставити сви ватрогасци свијета.

– Биће ки за рата кад су „ујаци” бекријали по селу, палили и клали.

– Кад се досад није ништа запалило, неће ваљда ни саде. А ми клати нећемо, нијесмо луди.

– Немојте да испанемо гори од усташа, шта је вами?

– Ако Амбара не запалимо, канда ништа нијесмо ни радили.

– Веле да је то добро да никне љепа млада трава.

– Ајмо ми најпрво едну поћибушити па ћемо љепо гласати, и ко превагне. И док су извлачили последње димове мораве, дрине, опатије и 57, прорадиле су и пушке. Наизменично, из оне две двоцевке, пуцало се до задњега.

– Нећемо и ваљда носити кући.

– Боме се саде гадно скаче из кревета. Враг зна оће ли све нако у гаћа бити бјезаније по пољу. Све село ће стварно мислити да су усташе.

– А још кад виде ватру!

– Јебале вас усташе, сви знаду да смо ми.

– И баш нека знаду. Појо говно ко не гласа да палимо. Ја сам за. Пет. Палите и ви. Палимо сви. Ако и запалимо село, нашо је, није туђо. Уследила је песма:

Ој, гори гора, гори боровина,

ој, гори мала наша ладовина.

Ој, није мени жао боровине

ој, већ је мени жао ладовине.

---

Ој, гори лампа и у лампи вино,  
ој, дођи мала да нам буде фино.

А онда је и мали Драган, сад већ потпуно ослобођен мелодијом из Босанске Крајине, повео ону „брезобрезну”, коју је певао кад је сам код стоке далеко од села да га нико не чује:

Цурица се купала у води  
видио сам, Боже ослободи.  
Видио сам међу ноге двије  
црног врага нигда се не брије.

Смех, а из смеха чупање траве, галама и паљење, наговестили су највећу ватру коју су икад видели. Девет запаљених руковети суве траве у рукама деветорице пијаних младића ширило је ватру великом брзином. Размакли су се таман толико да покрију сву долину и закратко је пламен дивљао свом ширином Амбара. Урлали су, бацали се по трави, буцали попут волова, рзали као коњи, блејали као овце, лајали као пси, завијали попут вукова, јурцали, саплитали се и падали, дизали се, и све време се дозивали дозивкама из свог богатог репертоара: „О Петре, о Илија, о Пантелија, о Гојко, о Тошине, о Петрашине, о Никола, о Зарија, о Пицане, о Тучеша, о бил одрозга јаја, о грлишова, о били је, о ки не би, о још како, о не меш, о ки не мерем, о само да је, о ел тако, о још како, о ел ону, о њу њу”... Коначно, кад су дошли на крај Амбара, окренули су се и видели величанствен пламен, километар дугачак и бар пола километра широк. Онако блатњави, задихани и презнојени, осетили су да се даље не може.

– Е да ми је саде на крају една из разреда. Неколка сам пута игра у мраку ш њом. Тврда ки камен и само пуше.

– Има код мене една комшиница, ајме ал је добра кад се увече пресвлачи.

– Најбоља је, брате, Совија Лорен, ја имам њезину слику.

– Боме ни Уршула Антрес, како ли јој веле, није лоша, а?

– А што велиш за Ану Карић?

– Ја нећу прећеравати, мени би била добра и Бијеба Лончар.

---

– Ја те ниједне не знам, мени би ваљала една из села, ал вам нећу рећи која.

– А ја би едну, зера је постарија, ал брате, ни една јој млађа не мере ни воде доњети.

– Ја би какву било – добаци мали Драган, заокружујући списак жеља свих девет. Уследила је слика слична секвенци дечака у аутомобилу, коју је господин Фелини духовито решио у филму „Амаркорд”. На оном размаку како су се зауставили после паљевине, девет, сад већ полуотрежњених ђилкоша жељних живота, откопчало је панталоне. Сваки за себе, покушао је да угаси буктињу, да би им се свима, као жмигавци аутомобила у „Амаркорду”, ватра пред очима час гасила час палила. Један од Петрова нашао је у хепу метак, онај „за не дај Боже”, потегао је обарач и почело је окупљање. Југо је и даље дувало од села, а не према њему, баш онако како је и требало, ватра се лагано гасила, а девет сенки уморним кораком кренуло је према селу. Нико није проговорио ни речи. Назирао се нови дан.

Магла се разишла, роса је испарила, а с маглом и присећање Петра Р. М. на Амбар и пијану ноћ. Лежећи у бујној трави, угледао је старог знанца паука како у савршено изаткану мрежу с чудесном елеганцијом и лакоћом хвата тек живнуле и досадне муве. Ухватио је и он једну и убацио је у мрежу, тек да се присети сурове игре из детињства. Редослед потеза је био исти. Паук би се муњевито бацао на жртву, обмотао је и отровао уједом, а затим се вратио у заклон. Радио је то Петар Р. М. с вршњацима све док се мрежа не би распала. Занимљива је била паукова упорност. Не би одустајао до последње нити и с истим стрпљењем давио би и прву и последњу жртву. Игру су звали „усташа”, а назив је настао кад је једне прилике на коментар дечака „да би паук, само да му се мрежа не пара, давио ка луд, све док не би па у несвјест” – сеоска луда Бодан одговорио: „исто ки усташа”.

Стрчао је Петар Р. М. низ Метлу, прошао преко Грујинке, Лукуше, Брда Ајдина, Обљајца, Долова, Ластвина. Необично касно процветале липе у црквеном дворишту, интензивним мирисом подсетиле су га на

---

Врњачку Бању половином јуна. У кући Маричиној попио је ону познату преслађену кафу, а онда у својој кући доручковао омиљену басу и поле. Отворио се леп и топао дан.

Само да се на „линији” не догоди какав снајпер или какво друго зло. И то данас, баш на Петровдан.

Потиснути страх од оног рата поново се увукао у кости и брисао осмех с лица сељака, журило им се у свим пословима, а да и нису знали зашто. Вероватно да радом одагнају то непријатно осећање. Тишина је наговештавала нешто необично. Као да су се сва чула сјединила да што спремније дочекају то нешто. Два старца, самотњака, пили су кафу под раскошном крошњом старог јавора и разговарали, тихо и сажето:

- Врази не комедијају.
- Не комедијају ни наши.
- Мени је ово с нашијем више налико на комедију.
- Што ест, врази знаду шта оће.
- То ти велим, а за наше баш не би река.
- Знам да врази знаду.
- Одавно они знаду.
- Сад је ово некако друкчије.
- Само да не буде горе.
- Боље, тешко.
- Шта је то њима?
- Ти се вавје чудиш.
- Кад гољ оно наиђи штокаква војска, они и ноге и руке увис, и њима добро. Ил се предавали, ил бјежали. Особито оне пизде Загорчићи.
- Есу. И пред Аустријанцом, и Мађаром, и Турчином, и Њемцом, и Талијаном, и шта ја знадем.
- И вавје слушали, служили им и мучали.
- И опстали, побро.
- И док им се зера пуштимо, ево и одма свр нас.
- Док им треба војник, добри с нами, док не треба, спрцају на нас ки бјесни пси.

- 
- И ми би јопе некако могли ш њима.
- Ал неће они с нами.
- Опазили да мору. Нема нас, сад им се нариктало.
- Нариктало се њима још од Јасеновца. Ту нас је враг и узо под своје. Ти кад изгубиш људство, ти си готов. Слушај, на стара вука и зец курчић оштри.
- Ил, нејака, мислиш, диже. Да нас баш толко не вде?
- Засљепили и ето. Мржња.
- Слабо се и сами видимо.
- Гадно нас зло разједа. Ови, ови. Црљени, јеба и ко и је увеза. Није тога било док је Бог по земљи одио.
- А били смо и ми напако за се. Па што се онда чудиш што нас други.
- Јадни су, брате, и они, ал макар се не даве међу се.
- Псовке су се проредиле, са стоком се поступало без грубости, имена су јој изговарана као да су људска. Тепало јој се. Ако би се којој од жена и омакло оно „неће ваљати”, оне друге би прекорно одговарале: „Ајме, не слуги, бено, немој да те ко чује од мушкије”. А мушкарци, много озбиљнији аналитичари целокупне ситуације, након преслушавања, што својих што туђих вести, „наматрали” би онако више филозофски:
- Ма слушај ти, изгледа да су они што су утекли у Србију знали нешто што ми ни сад не знамо. Само ако има Бога и правде, сачуваћемо ми ово наше крвопилије.
- Ја рачунам да ће наши „озго” наћи, брате, излаз. А ту је и свијет. Неће свијет дати да нас баш за посве затру.
- Јебе се свијету, д извинеш, и за нас и за правду. Та видиш ли да је Мерикианац дига главу ки Швабо четрдесет и прве и ништа. Нема га ко срести и готово. Исто ки бјесан ањгир. Нако баш силбенасто.
- Свезаше нас, брате, још осамнајсте с овијем лоповима, па се ти сад одреш. Мореш, ал комад крува и сланине у хеп, па преко Дрине.
- Виде, нестале Западне Шлавоније, па се нико ни по гузици не почеша.

---

Значи, чекај маго и играј коло које нијеси ни ћио ни започо. Па ко у гору, а ко у воду – процедио је кроз она неколика зуба онај што је у руци држао транзистор, с кога се нејасно чула једна од новокомпонованих.

– Утрнде га, крува ти. Видиш ли да је та батерица при крају. Ма ко ово слуша, ајде ти мени реци. Вако слично пјева оха у Цазину.

– Гледа сам, брате, неку вече. Прешло. Не дај Боже! Чија је оно жена, ко с онијем злом дјецу гради, ја не мерем бити паметан? Ко је њој ћаћа, а ко јој је маги? Каквијем је оно „криваљом” направљено? Наврне ону кикљицу од педља, па окрени гузицом амо, па тамо. Смије се, и то на силу, и ка тобоже пјесма. Нако Срби откад су, нит су пјевали, нити ће пјевати.

– Нијесу, ал како ћемо, не зна се. А она с нековом црљеном косом, то још нијесам видио. Ја јој оне моје три туке не би да да чува.

– Ел то она бруц, бруц... Горица, како ли је зову? Неће да пуште Цуну Гојковића ил Свјетлану Стевић ил Љепу, ил вако какву нормалну, ман све ове неке што ни Муса Кесехија не би пјева да је жив. Богами, озбиљно.

– Враг нека погоди какве су и ко то изуми и ко слуша.

– Слуша народ. И вавје се нада да ће му запјевати нешто да ваља.

– Нит се ми више надамо, нит више знадемо шта ваља. Ел неко турно прст у гузицу, одма иду сви. Тако време, шта ти ту мореш.

– И опичи, канда нам цури мед и мљеко.

– А за праве, само стра. Страше ови, страше они, све на страу.

– И јопе им све вјерујеш.

– Не знаш за друго.

– Канда те зачара. Зинеш у ону телевизорчину и видиш да лаже, ал рачунаш да неће да каже како је, да се не ода, а да ће амо урадити како спада. Не мора свак све знати, разумијеш.

– Разумијем, исто ки ти.

– Док га нијесам купио, био сам дупло мирнији. Ал, ајде, узимљу сви, не меш вавје у село. Уби руга. И скупо га платио, брате. Веле, те–ве Словенац, не мере ман таки. Кад кашње сви бољи. Јеба те ја и Словенца. Горење.

- 
- Ја заспем, а он остане и гори по сву ноћ.
- И вако ми вали памети, а кад га још нако ови наши засучу, па по сата диване, а не разумијеш ни едне. Прешло.
- Па још кад ми вели драги гледаоци. Баш те зајебава. Мили Боже, ал сам им драг.
- Они у ствари сви диване оно што рачунају да ће се нами допасти, а не нако како је.
- Зато ја најволим гледати ногомета, ил кад наши играју кошарке и вавје побјеђују. Знам да ту нема риктања.
- Веле да има и ту. Да судија рикта за новце.
- Ја, брате, најволим неке мисије из Африке, оклен ли су, па кад покажу оне лавове и слонове и свакаква чуда.
- Еси ти видио како оно усликају. Вата лав неку несретну срницу и видиш му сваки зуб и око и сваку длаку. Приђе ли он тако близо ил како ли, ајде ти буди паметан. Онда још нешто. Они њи чувају да и не побију некви лопови што криволове. Веле, Уједињене нације дале новце да се звјерад не истреби. И то велике новце.
- Кад давају за звјерад, морда даду и за нас, па морда и ми останемо.
- Богами тешко. Више они воле узимати ман давати. А и накотило се тога зла и чоека. Људи све више, звјеради све мање. Више они воле онијем неквијем тичицами што и нема ман неколко, неголи свијем Србима на Кугли. Е, што немамо каквог шареног перја по себи, ил какав израстак на гузици што нико нема, па да нас заштите и оставе на миру.
- Имам ја, ево баш солидан израстак, само га немам коме показати. Веле да овије дана ође долазила неква наша из Мерике. Рекоше неква Рада, како ли. Да има плаве косе и да није лоша на око. Донесе цигар, однесе јање. Помаже свој народ, а да како! Што не сврати код мене, да види израстак напаћеног Крајишника.
- Ма све су вам то људи трикови. Ће он лаву смије нако близо прићи, та би га онај лав појо ки смокву. То они нешто спетљаре, а ти гледаш и велиш: свака част. Ти дођеш од оваца и бленеш, ако ти усред вечери

---

вели добро јутро, ти ћеш одма помислити да је јутро и погледати на сат, а он ти понавља оно од јутрос.

– Само гледа да те зајебе.

– Ја сам, брате, најволио гледати оног врага – како му оно име?

– Којог врага?

– Ма оног малог са шеширићом и штапом.

– Ели наш, ил страњи?

– Није наш. Некав Меријанчић, нема га, би река, метер и по.

– Кад си ти то гледа да ми не знамо?

– Ма гледали смо га и баш се смијали ки дјеца. Има неке брчиће ки Итлер, а панталоне тако ки ти, за пет бројева веће и иде канда га навило.

– Сад сам се и ја сјетио, пуште га највиш за Нову годину да нас зера насмију, ал не на нашу ман ову свачију. Бјелосвјетску. Зна сам. Некако ки онај прашак за суде, како ли?

– Ест, Чарли, јеба га и Чарли, никако потревити. Ал како оно друго?

– Мени се чини да је и друго на ч, ал ајде се сјети. Мога би бити Чарли Чапле, ил тако некако.

– Велики лопов за засмијати. И како се само сјете нације бургијања.

– То им је поса. Сигурно имају више новаца неголи да копају и ору.

– Само су и они цртани, брате, чудо.

– Т е л то за дјецу.

– Нек је, ја и волим. Ја кад су цртани, море ми све и една овца бити у купусу, ја не прекидам. Оне неке животињице, који ли су врази, убије га двадесет пута, а оно јопе оживи. Пређе преко њега и свега га сатаре, а он се дигне и ево га канда му ништа није ни било.

– Видиш ли да је за дјецу, ђе мртав море скочити, што је теби?

– Мени море.

– То би ти волио кад умреш да тако скочиш, па да ти се не рачуна.

– Што би ја умира, умри ти.

– Ти си, брате, стари.

– Ајде, јеба вас цртани, мога би нам гадно бити цртани.



- 
- Нацрта је нами Титан одавно цртани.
- Сад нам онај служачић Врањо само доцртава.
- А музику ће нам нацртати овај наш мудроња, да запечати.
- Рјешио сам да му скинем слику.
- Сад метни Врањину.
- Нећу ни едне, ман ћу метнити, имам неку, што су ми сликали оног бенастог бика, оног што се бо, па ћу прибити њу, и то ће ми бити и вођа и коловођа.
- Оди вас носи враг и вас и те бенавије, видите ли ви да нас на транзистору нико и не спомиње. Канда нас и нема – опомену их чича машући дренавим штапом као да би неког ударио.
- А кога би ти с тијем штапом?
- Е, само да ми је нама.
- Мало би био овај, треба би зера подебљи.
- Е мој побро, нема дренића колко је лопова.
- А ја млацај четири године, и за шта и за ким. Славе побједу против фашизма, а ће се гољ окренеш фашизам. Веле, ми сломили. Сломили смо ми овај мој стари вржњави китан. Ко је зна да је Титан цијели рат едном ногом с нами, а другом ш њима.
- Није мога Титица сам. Ће су ове наше јајаре. Титанхије. Отимали су се ко ће му боље гузицу лизати. Т ел му онај наш “@ежени” што га чува, псе, и шета и чешља и купа. Генерал. Генерал умива цекицу и вода на пишање. Да био чоек, мога је лопова упрдити стотину пута.
- А задруга?
- Ала, кад оно мени на крају вршидбе за годину дана дадоше капу жита, па још мораш мучати. Видио сам ја још тадај да нас је разапело: амо усташа, тамо ки усташа.
- Колко ти оно погоди затвора?
- Срећом нијесам пуно. Само, убило, брате, бога у нами.
- Ко те ћера да вичеш пи, пи, пи, пи и да бацаш онлико жито кокошима. Три добре киле.

---

– За годину дана капу жита? Поједоше га оне неколке кокоши за пет минута, а он вели ево ти за годину дана. Пушти причу.

– Ко море ш њима.

– Јопе, нијесу ни сви комунисти еднаки. Едни су мучали и плаћали чланарину, а други коло водили, лапали и ко смета, јебало му мајку. Није то еднако.

– Ми смо, ја би река, били ти први. А то и њесу комунисти ман бене. И да би понеки неђе нешто ушићарио. Оди нас јеба ко нас је и учлањива. Мили Боже, чланова.

– Лако ти је с овијем иза брда. Ест врага, мислим лако, ал му барем знадеш шта ти мисли. А ови, како би река, наши, ова зла, пушти крају. Они, они.

– Да ја теби речем, ако неко увече леже у кревет и не зна шта ће сутра радити кад се дигне, нема од тога крува, ја ти вељо. Нема ту домаћина. Држава ти је ки кућа, еси ли зера попустио, оде, превали се.

– А ови наши у Београду, ја би река, нит знаду што ће сутра кад се пробуде, ни што је јуче било. Нају се, знаду да ће и сутра имати, исто ки бакови на гмајини. Све ваки вратови. И ниедан не виче на, ман само дај. Ки онај поп што се удавио. А подавиће се и они, кадли – тадли. Не ваља, ал немеш ништа.

– Ајме, кад нас је оно нагнало на четнике на Грачацу. Сатрало нас, брате, ки мраве. Срби озго, Срби оздо, а Рвати се сутрадан смију. И есмо за смијање. А нас све мање.

– А на Удбини? А свукуд. Биће нас још мање. Ки оније бенастије Руса. Најептинији чоек. Лула дувана.

– Ти само кукаш.

– Кад већ оћеш, ево рећу ти, биће нас све више. Еси сад задовољан. Ал кад се на крају срачуна, јопе мање, па ти вилософирај колко оћеш. И вантрозирај.

Око подне, с парчетом хартије и оловком, прошетао је Петар Р. М. до зграде насред села, коју су некад звали школа, а касније Меморијални музеј Прве партизанске женске чете, основане хиљаду деветсто

---

четрдесет и друге, баш ту у селу. Сада није ни музеј, јер га нико не посећује, а слика о чувеним Јованкиним партизанкама поприлично је избледела. Требало је и девојке укључити у сламање немачке силе и неправде, да се за сва времена упамти ко коси а ко воду носи. А у чети насмејана сељанчица из Пећани, касније супруга нашег вољеног друга Јосипа и још много девојака из региона. Сламајући фашизам, многе су погубиле главе, а оне преживеле данас су баке и док по парковима метрополе шетају унучиће, чудом се чуде како се то фашизам баш по Лици хилита као бесан вук, а оне су га тако темељито „сатрале” и нанеле му смртоносан ударац. Још их више збуњују традиционалне комунистичке прославе тих победа на сваком кораку, а народ им се, баш као и онда кад им се чета формирала, ломата по шумама и горама, и изнова страдава од усташа. Притајио им се домаћи издајник док су јуриле Швабе, шта ли? А те хиљаду деветсто седамдесет и седме, освануо леп летњи дан, дођоше силни аутомобили и аутобуси у село. Ту су заставе, ту је озвучење, на реверима споменице, све дотерано, а богами дођоше и глумци из Загреба и одржаше традиционални рецитал. У неизбрисивом је сећању остао топли и сугестивни Енесов глас који је за разлику од осталих глумаца говорио своје стихове, а онда се прешло на уобичајни крканлук. Уз гомилу јагњетине и прасетине, Баделов вињак, гемишт и партизанске песме, обележен је још један значајан датум. А Јованка, звучно најављена и данима ишчекивана све до задњег часа, нити је дошла, нити је на запрепашћење снисходљивих организатора, послала било какву поруку. Народ је за то брзо нашао оправдање шушкајући како би она сигурно дошла, „али јој није да онај лопов”. Понека злобница из села знала би рећи да је она заправо „превелика госпоја, да би млацала толки пут за тако малешно и никакво село”. А ко је мало боље гледао, могао је приметити да је то била сахрана и школе и села. „Ђе нема школе – нема дјеце, а ђе нема дјеце – нема ни села. Парастос а не музеј”, гунђао је старац који се школи није ни примицао читавог тог дана. Годинама је музеј зврјао затворен, заборавили су га и борци и боркиње, а понеки залутали странац који би

---

се ту зауставио, пољубио би врата и отишао не видевши скромну али прилично лепу етно збирку.

Док је седео на степеништу испред улаза, мисли су му одлутале у време кад се школа градила а он имао осам година. Хиљаду деветсто педесет и осма. Спољњи део школе већ се сасвим јасно оцртавао. Требало је „доћерати” врата, прозоре, преградне зидове и још понешто, па да се идуће године закорачи у, за све у селу а посебно дечурлију, дуго чекано здање. Она страћарица код куће бабе Драге, попела се свима наврх главе. Гледали су кад ће неко упасти у подрум, кад ће се срушити кров, а снег кроз разјапљена брвна падати у учионицу. Село је што оним ратом, што колонизацијом десетковано, па су се преостали сељаци надали да ће школа, без обзира на петнаестогодишње закашњење, ипак нешто значити. Давало им је то наду да ће опстати.

– Вала Богу, дођошмо и ми на ред. Ест да је мало дјецe, ал нек су је вала направили. Морда која снаша истисне још понеко дјетешце, а има и овије „матрака” рођеније у рату, порашће и они и поженити се, биће дјецe. Само да се отмемо од сиромашлука – паметовали су по селу, а онда је почела нова школска година. Најтеже је било је доћи до свесака, или како су их звали, тека.

Као и претходних година, књига је било довољно, али се испоставило да нема тека. Није их било ни у Кореници.

– Така ситуација – објашњавао је учитељ.

– Ма како не би било тека, не тражимо ми ништа хабе, само ви њи дожденте, платићемо ми. За то увјек има новаца – сумњичаво су очеви вртели главом знајући да их „опћинске јајаре” опет игноришу.

– Људи, веле да нешто није у реду тамо ђе и праве. У фабрици, шта ја знам. Чим проради, веле да ће доћерати – смиривао их је учитељ.

Већ сутрадан неко се сетио да је пуно поље хакова од цемента.

– Ђе ћеш бољије тека? Шта вали врећама, боље су од плочице и писаљке. Проће се и вако, док и не направе.

Настала је јурњава по пољу. Убрзо се ниједна врећа није могла видети ни у најзабаченијем бухаку. Они што су „наватали” мало више,

---

лошије су кесе давали онима који нису имали, и већ сутрадан сви су исписивали прве ретке у новој школској години. После научених ћириличних слова, спектакуларно су прешли на латиницу. Сматрали су то дуплим послом и питали се зашто. Учитељ им је рекао, како су му рекли тамо где треба, да су то лепша и боља слова, па су се и сами после тако убедљивог објашњења обрадовали том бољитку, мада нису баш најбоље разумели где је тај бољитак. Смејали су се како је сад одједном „њ” „н ј” „љ” „л ј” „х” „д ж”, а учитељ им фино објаснио како се ћирилицом пише у цркви, а црква је зло за народ, да су латинична слова лепша и да тако пише цео свет, па кад може цео свет, морају и они. Готово сви родитељи трудили су се да канапом што лепше увежу теку да буде што сличнија куповној. „Ђе си то купио таку теку, колко си је платио, у твог ћаће изгледа нема ножица, твоја није ни за клозет”, подбадали су се међусобно. Ипак, писање је одмицало, сабирало се и одузимало и све би било у реду да нису престали зидарски радови, па је тако нестало и цементних врећа. Потрошиле су се и резерве „шканицли” од шећера, а општина још није слала оно што је обећала. Знано се да тека има код њих, преко брда, јер, кад има свега, мора бити и тека. Али ко ће тамо од страха, тамо је хрватско село. Тамо су те некакве усташе. И мада их никад нису видели, на основу прича из рата, бојали су их се као шарене змије. Замишљали су да су огромни, снажни и крволочни, као каква натприродна бића. Збуњивало их је и то што се о њима није смело причати, сем потихо и код куће, али да се ни случајно не преноси по селу. Нити су, сем ретких, ови ишли тамо, ни они овамо. Чак им се ни стока није мешала. Чувајући овце по пољу, скупила се група дечака да види шта ће.

- Нема се више на чем писати, шта ћемо?
- Једино код њи.
- Ма дај бјежи, ко смије тамо.
- Неђе морамо, ко море све оно упазити. Ако не запишеш, мам заборави.
- Боме, ти заборавиш и кад запишеш.

- 
- Признаћу вам. Био сам едном с ћаћом по некво петреуље, со и цукар и нијесу нам ништа.
- Ма дај, не лажи, крува ти.
- Есам, матере ми. Само, стари ми је река да никоме не диваним да се не би замјерио људима. Немојте да би коме казали.
- Лако је теби било с ћаћом, ал како брез ћаће.
- Ја рачунам да нам ни вако не би смјели ништа.
- Како изгледају.
- Исто ки ми.
- Јеба ти њи, враг зна шта нам мору створити. Морда тамо има каква јама, па да нас све побацају.
- Онда нам не би требало ни тека, ни ништа.
- Не смију они на дјецу. Ја сам слуша да убијају само људе.
- А у рату су убијали и дјецу и све одреда.
- Па сад није рат, морда неће.
- Чекај, ти велиш да си иша. А бил зна пута?
- Би брате. Није тешко, а није ни далеко.
- Моремо ли доћи, одсад па док не зађе Сунце?
- Ла, двапут – одговорио је најстарији објашњавајући како би ипак ваљало поћи, али да иду сви и да нико не ода ни за живу главу.
- Вако ћемо ми: узећемо свак по ножић, добро га наоштрити, па нека напану нас овлико. Не смију нам ништа – додао је онај други по годинама.
- И не би било лошо да усјечемо сваки по штап, па кад заманемо, није шала.
- Они су нашо село спалили све и кућу, побили толки народ, ваљда би се они нас требали бојати?
- Ја ипак не би иша.
- Није рачун погубити главе за теке, не би ни ја.
- А бил се могло како привући, па на брзину купити и утећи да нас нико не вди?
- То би се највише исплатило, ал како?

---

– А ако забасамо?

– Идем и ја с вама. Нема басати. Ја био. Не бојим Крањаца – добацио је Бодан, већ одрастао момак, „ал с Боже ми опрости, ни по памети”, како су жене знале рећи за њега. Једна врста сеоске луде, ментално на нивоу детета од неколико година, али физички развијен више од обичног човека. Кад би се узбудио, био би застрашујуће снажан, а кад је још једном поновио да ће их он водити, и они колебљиви променили су мишљење. Сви су одједном поверовали како и они коња за трку имају. А тек кад му дају штап у руке? Брзо су одлучили да иду. На тако опасан и неизвесан пут треба да их поведе сеоски лудак. Два дечака од дванаест година и петорица између осам и девет, почели су разрађивати план операције „тека”, јер времена за чекање више није било. На месту где их нико није могао чути ни видети, најпре су се заклели с „матере ми” да нико неће одати ни речи, макар се и о животу радило. Сутра ујутро нормално иду у школу, нема окупљања да нико не буде сумњив, нема смеха да их нико не пита зашто се смеју, долазе кући, краду паре, једу, обавезно узимају ножић и канапом га вежу за панталоне да се не изгуби, скупљају овце код старог гробља иза Раскрижја, нико никог не дозива, сви се шуњају до Пољанка, а даље ће се већ некако јер је густа шума.

Тако је и било. Закључили су да нема издајица и да све иде по договору. Петар Р. М. је из десног хепа дединог лепог америчког одела, које је донео да га после двадесет и девет година рада у руднику у њему и сахране у родном селу, узео ситниш који му је ту деда намерно и да нико не зна остављао за чоколаду и „цукрице”. Снашли су се и други, а што је најважније, није их изневерио њихов узданик Бодан, коме су одједном посвећивали више пажње него икад. Одмах су му обећали пуну кесицу бомбона које је необично волео. Једини услов био је да не буду папрене већ слатке. Појео би он десет кесица, само да му их неко купи, али и кесица је била нешто што ће први пут видети. Један од оне двојице старијих сетио се да му понесе парче сланине и хлеба како се у случају глади не би предомислио и вратио, јер је често умео да у сличним ситуацијама напусти

---

било какав посао. Одсекли су му и специјални штап, три пута дебљи него себи, па још с квргом на доњем делу. Кад удари, да више боли. Нож није носио јер није умео да га користи, а и да у критичном моменту кад га „ухвате бубице” не нападне неког, или чак и себе повреди. Тако је реаговао кад би му неко опсовао неког из фамилије, а већ је пре тога био нечим изиритиран. Узбуђен због пута и нестрпљив што бомбона нема одмах, био је ратоборнији него претходних дана, а још с оном штапином, деловао је тако да би му се и озбиљан „мудоња” склонио с пута. Правац је био добар. Тихо и нечујно, прошли су кроз непријатељски заселак од неколико кућа. Чак их ни пси нису осетили, па је седам „опасних” дечака с Боданом на челу лако ушло у забрањену зону. Додуше, с ножићима и штаповима, али и с огромним страхом. Кад би им само родитељи знали куд су кренули. Одмах иза Бодана ишла су она двојица старијих. Један је и косу, с нешто шећера и плувачке, успео да „залиже” како би изгледао значајнији и озбиљнији. И даље нису проговарали ни речи. Пут је био баш онај прави, теке су бивале све изгледније, у хеповима су чврсто стезали ножиће, трзали се на сваки шум, а онда се пред њима указао повелик пропланак. На пропланку стадо крава, неколико пари коња, а у хладу дебелог буквића педесетак оваца. Све је личило на њихове пашњаке. Можда им је и село слично, а можда и људи? Застали су прибојавајући се пастира и паса. Док су стајали иза густог грабића, не знајући шта би и чекајући Боданов потез, схватили су да је и он или уплашен или негде у свом свету, вероватно мислећи, ако је ишта и мислио, једино на бомбоне. Кад су га тргли и упитали шта да раде, мирно и без оклевања проговорио је:

– Не бојим, ајмо, има пуно цукрица, гладан, неће нико тући, имам штапину. Договорили су се како ће сад за инат разговарати, па ће ко их год чује, видети да се не боје. И наставили. Кад су прошли пропланак, схватили су да нема ни пастира ни паса, да коње и краве, исто као и они, ујутро истерују како би се предвече вратиле на појило у село. Бунило их је што су овце саме, како им се газде не боје вукова? Брзо се испред њих појавила долина, а по ободу долине, баш као и код њих, куће. Уследио је још један договор.



---

– Сви поздрављамо с добар дан, нас двојица диванимо, ви мучите, вавје је една рука у хепу на ножићу, штапове остављамо на вратима, јер тако се ради кад се неком улази у кућу, плаћамо, довиђења – и одма назад.

– Мени цукрице.

– Теби цукрице, мучиш и ти, тако си опаснији, еси разумио.

– Ја разумити, паметан.

Силазили су врлетним колским путем, уобичајним за тај део Лике, поново ћутећи и видно уплашени, пребирући по главицама исплатили се све то због тих проклетих тека. Присетио се онај што је ишао с ћаћом и пута и задруге, како су звали сеоски дућан. Још тридесетак метара делило их је до тека, а можда, како им се чинило, и до смрти. Тек што су крочили у двориште посуто ситним туцаним каменом, неколико домаћих дечака и девојчица истрчало је однекуд иза задруге, збунило се и ћутећи, баш као и они, застало. „Дјеца иста ки ми”, помислиле су обе стране. Једни су први пут видели Крањчиће а други мале Влаје. Кад су домаћи уз кикотање отрчали иза дућана, седморка се одледила и кренула ка улазу. Остављајући штапове крај врата, у дворишту су приметили пар упрегнутих мршавих коња како у хладу дрвета млати главама да би растерало досадне јесење муве. Баш као и код њих. Ушли су и назвали добар дан, а после очигледог изненађења, добили идентичан одговор. На питање трговца одакле су, један од двојице одговорио је и разговор се наставио.

– Шта је вас нанило у ови крај, госпе ти?

– Немамо тека, имате ли ви?

– Како не би било билежница, ђава и носија, кад ће и бит ако не сад.

А шта ће вам ти штапи прид вратин?

– За псе, ако напану.

– Ја Бодан.

– Еси види, бога ти. Како оно теби право име – упитао је продавац „вођу”.

– Еси ли ти Слободан, или Бодан?

---

– Есам. Волим цукрица. Љутим. Ја опасан. Наћи љепу жену. Високу метер. Ићи војску.

Док су дечаци куповали и плаћали, двојица одраслих људи су у другом делу дућана пили пиво, да би један, онако преко флаше, добро чувши претходни разговор добацио:

– Бојите ли се каквије вукова ил медвида?

– Не бојимо – промрмљао је онај што је и до тада одговарао, видевши тог часа у пивопији и једну и другу звер. Купили су Бодану обећану кесицу бомбона, одговорили на још понеко незгодно питање, а таман кад су кренули, поново се зачуо глас оног с боцом пива у руци:

– Имаш ли ти зачешљати ћаћу?

– Имам.

– А матер?

Након кратке паузе, одговорио је да има. И поцрвенео од муке.

– А како јој је име? Одговора није било, али су се дечакове очи изненада натопиле сузама.

– Бил ти њу поздравија? – наставио је полупијани уз смех, и да му трговац није рекао да престане, вероватно би груба шала добила наставак.

– Ајде не зајебавајте, мору испричат, па није липо. Ајте ви сад, дицо, кући и ништа се не бојте – повратио их је из шока дебели трговац и испратио до врата. На месту где су их оставили, штапова више није било. Она деца која су их дочекала смејала су се иза зида задруге, очигледно тражећи контакт са странцима.

– А шта сте то пазарили? Знадемо, билежнице – сами су одговорили, јер одговора друге стране није било. Кад се Бодан окренуо, она деца су се разбежала, а руке купаца стегле су ножиће још једном, јер ко зна, могу баш сад, кад су теке под руком, напасти с леђа. Журним кораком кренули су назад. Крањска деца су им, засипајући их шљунком с леђа, још једном дала до знања да су на њиховој територији, али су ови и то поднели не окренувши се. Већ за који часак нашли су се на оном истом колском путу журно одмичући, а да их Бодан није успоравао халапљиво

---

једући бомбоне, стигли би и даље. Онако трапав и сад више не видећи ништа, био им је добра заштита, па је и страх спласнуо. Не осврнувши се нити једном, брзо су се нашли на пропланку где је пасла она иста стока, а онда је онај „зачешљати”, љут попут риса наредио:

– Станте!

– Шта је саде?

– Имамо још едан поса.

– Какав?

– Видите ли оно јуне?

– Којо, ено и троје?

– Оно мршаво, што има бронхицу око врата. Морамо га уватити.

– А што?

– Онај, онај, што је пио пиво и река ми да ми поздравља матер. Знам ја добро да је то исто ка да ми је и опсова. Осветићу се ја њему, неће он мене вређати. Скинућемо бронхицу, па нек вређа свога ћаћу.

– Окле знаш да његово?

– Мени су еднаки.

И заиста, извели су то и лако и брзо, јер се мршаво јуне није много опирало. Још брже прошли су кроз заселак од оних неколико кућа. Ни овог пута их нико није приметио. Коначно су се нашли на својој страни. Сунце је било високо, с врха брда видели су своје село као на длану, овце су биле баш тамо где треба, а руке пуне тека. Велико задовољство и срећа нису се могли сакрити, страх је нестао а разговор кренуо другим током:

– Добро је, остали смо живи.

– Ја сам мислио да су опаснији.

– Ма како нијесу опасни? Кад су она два почела, ја сам мислио да ће нас побити.

– Морда и би да није било дебелого. Дебели морда није усташа, а онај ест гарант.

– Ја сам мислио да усташе друкчије изгледају.

– Ено наки ки онај с пивом. Само узме нож и коље Србе.

- 
- А зашто? Што имају од тога?
- Ја сам чуо да им је тако река њев поп.
- Есте видели, њева црква цјела, а наша сва распрндана.
- И звони. Знаш да се кад је тио време чује мам до нас.
- Е, кад би наша звонила, па кад они звоне, а ми да им одзвонимо.
- Ма видите ли да се прича да цркве не ваљају. Да тако река Тито.
- А зашто ми слушамо Титу, а они не слушају ман звоне.
- Боме, ако дозна, јебаће им Тито матер.
- Враг зна уче ли они ћирилицу?
- Оклен им онлике теке, а код нас ни едне.
- Враг нека погоди, оклен и догоне.
- И задруга пуна свега, а не ки код нас. И виша десет пута, а село мањо.
- Ал су зато горе обучени. Онај што је пио пиво сав гадан и у неквије закрпама, ки просјак.
- А мали Крањци исти ки ми.
- Ми смо, брате, некако љепши и згоднији.
- За колко нам покрадоше штапе?
- И на крају нас засуше камењем.
- Лако им је на њевом, ајде нека они дођу амо, ки што смо ми тамо.
- Ест шипак, ће ће они с нами?
- Боме си се био препа.
- Нијесам, брате, више си ти.
- Ја сам био стиса ножић, реко, ако ко крене, ја одма вадим и потежем, па да видимо.
- Још би се на „слободној територији” сређивали утисци и наматрало, да се није појавио нови проблем. Крађа се строго кажњавала, па се звонце с јунета никако није смело донети у село. Морали су га се некако решити. Неком је пало на памет да би га било згодно затрпати у једну од оближњих громила, па су то и урадили. Наравно уз ону њихову заклетву „матере ми” да никад нико неће одати где је.
- Ето им саде, па нек себи псују мајку, а не нами.

---

– Боме више неће поздраљати никог.

Бодан, као доскорашњи „вођа операције”, поново је пао на место које је имао и до тада. Појео је сланину и хлеб, легао у траву и варећи, задремао. Силазећи у поље, нашли су се у још једној невољи. Обузети жељом за текама, нису ни размишљали да се оне не могу сакрити.

– Ала, шта ће нам рећи кад виде теке?

– Видиће учитељ и друга дјеца.

– Нека виде, биће им криво.

– Ајме, ал ћемо ми добити по туру.

– Нека, неће нам бити први пут.

Сви у селу већ су сутрадан знали где су били и ко их је водио. Неко је добио више, неко мање батина, али у поређењу с авантуром, све је било неважно. За осталу децу били су прави јунаци. А да би били још већи, данима су им препричавали догађај, увек нешто мењајући или додајући ново. Једино се не зна је ли прича о звонцу и место где су га затрпали, икад иком откривена. Родитеље је највише збунило како је у одлуци да крену на такав пут пресудио баш луди Бодан.

– Еси ли ти видио ђе они иду и ко њи води?

– Вражија посла.

– Ваљда су ћели имати теке ки друга дјеца, што ли?

– Знају ли они да им је та бена могла само сметати. Мога и је оставити на по пута и вратити се.

– Купили су му цукрица. Поткупили га.

– Ма кад се нако накочи ки бенаст во, сваки нормалан чоек га се мора бојати. Препали су се врагови колко–толко.

– Морда из опћине пошаљу теке, па им више неће падати на ум таке бенавије.

Извадио је Петар Р. М. оловку и папир из хепа и пришао спомен–плочама (откривеним исте педесет и девете кад је и школа отворена) с намером да препише имена. Две плоче су од белог мермера и смештене су лево од улазних врата у школу, а трећа је од црног мермера, посвећена је Првој партизанској женској чети и с десне је стране. Од оне две беле,

---

на једној су погинули у народноослободилачком рату, а на другој су тзв. жртве фашистичког терора, обе од 1941. до 1945. Први су погинули у борбама против фашистичких немачких снага и домаћих издајника, а друге су побиле и поклале усташе. Али на плочи се не помиње нити да су усташе, нити да су домаћи издајници, нацисти, фашисти. Дакле, усташе нису домаћи издајници, али усташе нису ни неки тамо рецимо нацисти. А ако су домаћи фашисти, то се не види. Шта су онда? Они с прве плоче су погинули, а они с друге су жртве. Цивилне жртве, које су усташе брутално побиле. Али се саопштава да су само жртве. Погинули са прве плоче, дакле, нису жртве, а са друге поклани и побијени су жртве. Ето нису чак ни погинули. Жртве можда какве елементарне непогоде? Нормалан човек одмах ће приметити да нешто није у реду. Ако су Талијани и Немци фашисти и нацисти, а домаћи издајници усташе, четници и сви остали, ко су онда они други фашисти (и нацисти), сем Немаца и Талијана? Зна се да су то усташе, али зашто онда не пише: жртве усташког терора већ: фашистичког терора? Ако су фашисти и једни и други, зашто онда њихови „результати” нису на истој плочи? Или можда фашисти нису ни једни ни други? Заправо, једино је сигурно да су жртве на свим плочама Срби. На првој су страдали као партизани у народноослободилачкој борби, на другој побијени као цивили у истом периоду, али из тога онда проистиче да то није била народноослободилачка борба. Па шта је онда? Како назвати усташке покоље, а да се не помену усташе? Ево баш овако како су то урадили преживели комунисти, саборци оних с прве плоче. Назову их фашистима, па ће, зна се, за одређено време, све наредне генерације, читајући сличне плоче, јасно закључити да су то заправо Немци и Талијани, а не усташе Хрвати. Ако су у рату били на супротним странама они с леве плоче, а у рату партизани, зашто крију злочине оних што су побиле оне с десне плоче, то јест, зашто крију усташе? Ако се зна да су усташе готово стопроцентно били Хрвати и римокатоличке вере, можда је то учињено после свега зато да се тај народ и та вера као бајаги што више приближе српском народу и православној вери? У име

---

помирења? Може изгледа, али само с мртвим Србима и православном вером тих мртвих Срба. Каква монструозна љубавна веза. Умоболна. Невероватно. Али гледајући плоче, очигледно могућа. Или су, како се често могло чути, комунисти, да би усташе и њихове симпатизере, превели кобајаги на своју страну, чинили понеки „безначајан” уступак, као нпр. овај на плочама. Оригиналан и духовит начин придобијања симпатија, или нешто много опасније. Резултати се, ево већ пету годину, виде као на длану – помислио је Петар Р. М. и с оне плоче где се налазе имена оних које су побиле и поклале усташе почео преписивати:

Дмитрашиновић С. Буде  
Дмитрашиновић Ђ. Јован  
Дмитрашиновић Н. Ђуро  
Граховац П. Душан  
Граховац Н. Мара  
Граховац М. Мика  
Граховац Г. Раде  
Граховац Ђ. Владо  
Хрњак Т. Миле  
Хрњак П. Раде  
Хрњак Ђ. Станиша  
Хрњак И. Станиша  
Јагњић К. Дара  
Јагњић Л. Ђуро  
Јагњић Ђ. Милан  
Јагњић Ђ. Стоја  
Лукић Д. Анђелија  
Лукић М. Аница  
Лукић М. Анка  
Лукић И. Богдан  
Лукић Ј. Раде  
Лукић В. Буде  
Лукић Б. Дане

---

Лукић М. Дане  
Лукић М. Дане (није иста особа као изнад)  
Лукић П. Дане  
Лукић Б. Драга  
Лукић Б. Драган  
Лукић Д. Душан  
Лукић Р. Илија  
Лукић П. Јово  
Лукић С. Коста  
Лукић М. Мане  
Лукић С. Марија  
Лукић А. Мићан  
Лукић Б. Мићо  
Лукић Н. Милан  
Лукић Ш. Милан  
Лукић Б. Миле  
Лукић М. Милева  
Лукић Б. Милка  
Лукић Д. Мира  
Лукић М. Никола  
Лукић П. Пејо  
Лукић В. Пера  
Лукић П. Пилип  
Лукић М. Раде  
Лукић Б. Стака  
Лукић С. Вајо  
Мирић Ђ. Никола  
Мирић И. Слободан  
Нинковић Исе и Драгојле Стеван (1870–1944) у Чанку  
Нинковић Јована и ? Пера (1871–1945) у кући Пањковића  
Нинковић Стевана и Пере Исо (1893–1945) у кући Пањковића  
Нинковић Миле и Анђелије Марија (1897–1945) у кући Пањковића



---

Нинковић Стевана и Пере Дане (1912–1945) у кући Пањковића  
Нинковић Тодора и Марте Сока (1914–1945) у кући Пањковића  
Нинковић Исе и Марије Драган (1932–1945) на Думану  
Нинковић Исе и Марије Миле (1934–1945) у кући Пањковића  
Нинковић Дане и Соке Милан (1935–1945) на Думану  
Нинковић Дане и Соке Петар (1937–1945) у кући Пањковића  
Нинковић Дане и Соке Исо (1939–1945) у кући Пањковића  
Нинковић Дане и Соке Јован (1941–1945) у кући Пањковића  
Нинковић Дане и Соке Ђуро (1943–1945) у кући Пањковића  
(Нинковићи су по мајчиној линији, која је сасвим случајно избегла  
тај масакр, Петру Р. М. блиски рођаци, па је, слушајући приче од оно  
преживелих уписао неколико података више).

Пањковић М. Илија

Пањковић И. Мара

Пањковић С. Сока

Пањковић М. Стана

Пањковић Р. Стјепанија

Станковић Р. Миле

Станковић Р. Никола

Станковић Миле и Анђе Петар (1917–1941) у Јадовну код Госпића,  
блиски рођак Петра Р. М.

Станковић Н. Пејо

Станковић Д. Стево

Влаисављевић Б. Ђуро

Влаисављевић Д. Ђуро

Влаисављевић Ј. Јека

Влаисављевић С. Мика

Влаисављевић Ђ. Милан

Влаисављевић М. Миле

Влаисављевић Ђ. Милка

Влаисављевић С. Мирко

Влаисављевић Ј. Раде

---

Влаисављевић П. Стана

Влаисављевић Р. Вајо

Делом су страдали на почетку рата, кад је усташтво дивљало свом жестином, а готово половина на крају, кад је то исто усташтво, повлачећи се пред Титиним партизанима, уништавало све пред собом. Многи су питали да ли се цивилно становништво могло сачувати у тим окршајима. Народ је за то имао своје објашњење:

– Да нијесмо Срби, морда би нас неко и обавјестио, вако, то овијем горе по тије штабовима није било ни на крај памети.

Сунце је било у зениту, пржио је свети Петар, још мало па као свети Илија. Петар Р. М. је стављајући оно парче хартије и оловку у хеп, бацио поглед ка засеоку испод цркве и шкљоцнуо, јер му је у кадар ушла кућа покојног Рође, сумњивог првоборца, и често предмета сеоских измотавања. Од много догодовштина с Рођом, сетио се једне. Пре много година причао је духовити чичица:

– Таман, брацо мој, ту је неђе онај враг и Дан Републике, двадесет и девети, како ли. У Рође прасица, и то добра прасица. Више јој је угађа неголи себи и жени заједно. Дјеца му се одавно расула. Није има коме ман прасици. Набери траве, накоси дјетелине ил оне слатковине из вртла, замети јој ово, баци оно, вавје сита и дебела ки пув. Ама ки лађа. Двиста ки едну, ја ти вељо. Поклали се крмци по селу, Рођо најкашњи. Не би ли нагна још коју килу. Е сад, велим ти, он и жена сами, брацо мој, већ постарији људи. Што ест, ест, треба помоћ. Ма треба и младијем, а камоли њима. И нема ту, помажемо ми сви едни другијем. Ал Рођо, како би ти река, нит воли коме помоћи, нит воли да се њему помаже. Таки чоек, не воли с људима. Првоборац, па се увје некуд заносио, ка да је нешто изнад нас, брацо мој. И амо и тамо, зађе ти он кроза село, па бил ти – би, бил ти – виђаћу, бил ти – не знам, па ког је гољ упита и оће и неће. Скупи се нас, брацо мој, слагаћу те, едно седам–осам. Више неголи треба. Преша се Рођо, рачуна да нећемо сви. Дошли да заметнемо какву бенавију. Придавили би највишег парипа. Ма би оног вашог Лисца, а да не би прасице. Ал напако за се, све лопов до лопова,

---

све голи зајебант и бургијало, брацо мој. Нијесмо се нег састали, већ почо лоповлук. Почело смицање. Шушкамо едни отуд, едни ундуд. Види Рођо да се нешто смијемо и све рачуна да није њему, ал јопе не мере бити сигуран. Колко је гољ био притврд за дати, а посебице за пиће, узо некав боцунућ од три литре ракије и точи ли точи. И то нако с јутра. Ма што му је? Знамо да толко шкрт, да врагу не би ножа да да се закоље, ал точи. Заиграва нас не би ли ка што боље радили. А нас тешко заиграти. Бенатали би ми и брез пића, а ће је ракија, ти знаш да за трен оде све куд не треба. Гони, порени, брацо мој – идемо ми изгонити прасицу из прашчијака. Ма какав. Ми нијесмо нег ушли, скаче она прасица ки ждребица, па бубни главом амо, па јарни тамо. А твој ти Рођо кад је узо нако малешну ка шака, закова је неквијем окорчина и кочина, ту ниедан чава није мањи од педља. Не би провалио онај мрки међед што га Рођин вровни комадант Тито убио, а камоли прасица. Едво за живије рана отковати. Најпрво неће ван. Отуд, ундуд, богами, одедном скочи, ђикалац и завали ту, не знам, која оно два. Почело:

– О Рођо, што је вако загради?

– То си ти мислио да је Швабо, па пријарио, рачунаш да не утече.

– Ма виде тврђаве, еси ли видио што је мајстор, а не ки ми.

– Треба си је, брате, ушкопити, па би ти мировала.

– Свјетски чоек. То је он кад је путова, па неће спрегледа.

– Мирујте од чока, морда је рачуна да ће је држати три–четри године, па да се осигура.

– Не, не, у праву је чоек. Сад кад будеш купова нову, пријари ти њој, Рођо, још јаче.

– О врази вас пријарили, оставте ме на миру, ман ватајте ту прасицу – прекиде Рођо ону бенавију, јер се сви смијемо, стојимо и гледамо. И отуд и ундуд, а то било нешто дивијо, Боже те сачувај. Дивијо од најдиввијог вепра. Никако. Ајде, неко за уво, неко за реп, неко за ногу – савладати ми ону прасицу и не знам који оно узе и, удари ножом под врат. Леже она прасица, кад зове му жена да идемо јести. Пуше Рођо. Љут. Да ми њему не требамо, већ би он нас све упопреко, ал не

---

смије, требамо му. Био врнтав, а још запо ки сљеп, због неколка дана те партизаније вавје мисли да је најпапетнији у селу. А ђе ти мореш проту села? И, брацо мој, ту ћемо ми јести, и то бећарски.

– Ајте да се не лади – вели му жена. А ми још по ракију, па кад смо почели ђељати по неквој куповној салами, уштипцима, бази, сланини, бјелој кави. А ту још и добар крув испод пеке. Зера по зера, ма скресашмо све и мрву. А Рођо ста и гледа. Нијесмо ми били ни толко гладни, ман на силу. Не остаде Рођи крува и оне саламе, ама ни папоњак. А знамо да се оно вавје држа да је ка господин, да воли саламу. Од цијелог оног туцња од саламе, како је био свезан с обадије стране, ама осташе му само онај папир и она слова. Био некав паризер. О Родјаче, имаш ли још зерицу те ракице? А он шта ће, мучи и точи. Љут ки рис. Да га змија ује, отровала би се на лицу мјеста. Виче, ајмо људи, да не дангубимо, имам ја још кашње и маст и дроб и кобасице, и ово и оно. А едан, не знам који оно, нако у бенавији рече: „Ајмо, утеће прасица”. Кад ми изаћи, а прасице ниђе. Стварно утекла. Стали ми сви и гледамо. Зино и Рођо, не мере доћи к себи. Вели, да су вако усташе клале, сад би нас било више. Гледамо едан у другога, знамо да смо сви били на јелу и да нико није излазио. И ко море сакрити прасицу, није прасица љешник? Ама који су врази, ђе је прасица? И ми се чудом чудимо. Поче се онај што је река да не утече, напако за се смијати. Кад Рођо скочи – па да смо ваки, па да смо наки, па, ви мене, д извинеш, зајебавате, ви њу нијесте ни заклали. Ама, есмо Рођо. Ама, немој тако. Не вреди. Разбежимо се ми, па око куће, па горе по трњу, кад зове едан, не знам који је оно био, вели: „Ево је”. А она, како нож није доватио како треба, оживла за неколко, па право у некву трнчину. Мили Боже, те патње и те спрдачине, кад је нас седам–осам почело из оног трна извлачити ону јадну прасицу. Изгрдили се и изгребли, брацо мој, ка да смо били у шестој офанзиви. И јопе бенавија. Вуче Рођо за реп, а ми зера повуци, зера пушти, онај килу, онај по киле, неће нико колко треба. Пуше првоборац и псује, ал све нако у браду и никог посебно, ман богара. Па Сунце, па Мјесец, па ово, па оно. А ми шта ћемо, брацо мој, свучемо ми то доље, докољемо, ајмо саде најпрво

---

палити. Опалимо оно, испрескакали ки ни себи ни свом, е сад идемо ка пастрвити. Дигнемо ми најпрво лијепо ону прасицу на колски под. Зашли едни страг, зашли други с главе, ајде бар нешто како спада. Ту се ми, брацо мој, и ка уозбиљили. Режу едни око ушију, други, д извинеш, испод репа, трећи око крака, – ипак се одмиче, што ест, ест, нема ту шта. А Рођи мило, па вели: „Ајмо де још по ракицу”. Токни је, родјаче, само ти њу токни. Кад, не знам јопе који је оно био страг, и обреза, д извинеш, оног прашчијог врага, па не зна шта ће од лоповлука, ман баци и погоди едног посред чела. Не знам којога. А тај јопе за оно зло, па за другијем и убаца му у хеп. А тај ће за трећијем, па како га стиже, зграби му шешир, па врага у шешир и још му устакне шешир на главу. Ето ти, враже, и нас и помоћи! А онај јопе за еднијем, па из преварке, иза врата под кошуљу. Оде, брате, све к врагу. Смијемо се ми и бенатамо ки магарци и то стари магарци, с оном, д извинеш пиздом од прасице исто ки дјеца. А Рођо ти ста и гледа и не мере вјеровати:

лопови, о ајдуци, о нељуди, о усташе, о несорто, о паси синови, есам ли ја вами зато купова онлику ракију, есам ли ја за то иша у град по куповну саламу, ел жена за то сву ноћ пекла уштипке, па ваки па наки, па да нас и чи смо, па ко нас је зва, па свако зло. А ми полудили и готово. Јуламо се с оном кожурином, горе од икве дјеце. Било и је који су пали у блато и искаљали се, не вреди. Кад одедном, јопе ти нећу рећи који, како је гољ онај сретни Рођо спрца и запјенио, не вди он више ништа, полудио и он, а зино ки међед, а овај, како је држа оног крмећог врага, да јој јопе имена не спомињем, заману, па прас Рођи посред уста. И ту се више није имало куда.

- Не једи је, Рођо, вршкун!
- Посолде је, видиш ли да је неслана.
- Враг зна, бил је ваљало попригати?
- Ма виде ти борчине, како је мота.
- Како је ваволи.
- О Родјаче, држи пуздру, држи апуздрина.
- Најбоља је кувана. Тито је најволио кувану.

---

– Ето, ти њој не меш ништа исто ки ни жаба љешнику. Еси гледа каде како га жаба ваволи?

– На панту ти њу, па осуши, таман за орање.

– Е, да у партизанији било и вришке?

Кад, не лези враже, твој ти Рођо у одну руку згабио, д извинеш, оно, а у другу неку ножекању, па за нами. А ми, шта ћеш ман бјежи. Однио враг шалу, разумијеш. Бјежимо ми, брате, забавио се свак о своме јаду. Срећом, Рођо стар, а да којога уватио, било би му исто ки прасици. Би га пробо ки гњилу врећу. Полудио. Ми, брате, прећерали сваку мјеру, ко не би полудио. Провали ми: „О Рођо, остави се ножа, ајде да се помиримо !”, ма какав. Па за нами. И још свакоме све најцрње. Тако нас је и разагна. Нит ми домиришмо оне прасице, нит ми узешмо ноже, ни ништа. Враг зна како је кашње све сам, ал и умро је, да с ниеднијем није до смрти проговорио. Нит нам је икед вратио ноже. А нами кашње било криво. Нијесмо смјели баш толико, ал не вреди. Прећерало се и готово. Он нако како се био разбјеснио, вели: „Доакаћу ја вама. Отићу ја код мојије у комитет и све испричати”. Да је што друго лако би, ал како ш у комитет збогради прасеће, д извинеш, пизде. Ови су едво чекали да неко нешто одрука, па да зера саслушавају. И едан дан стварно бена оде. Па ово, па оно, па амо, па тамо, па гони, па порени, па ваки, па наки, па који је којога ће сватио органом, како су ови лопови ка тобож службено диванили. А кад им је приповидио, ови га ишћерају, запрете да ће му узети ту њеву књижицу, и да им више за таке ствари никако не долази. Јер да су они за политику и озбиљније ствари од крмеће, д извинеш, коже. А есу ли, ти то види сам. Ја не знам. Ти си школорац и читаш те штокакве књиге, ја се у те њеве ствари не разумијем. И велим ти, јаднијога клања, одкад је села, нит је било нити ће бити.

Желећи да има снимак читавог села, Петар Р. М. се после паузе од неколико дана, попео на повеће брдо, шкљоцнуо, а онда отишао до зидина, где су му некад живели преци с мајчине стране. Сетио се прича о савршеној организацији готово двадесеторочлане фамилије и покоља хиљаду деветсто четрдесет и пете, када се за само пола сата многобројној

---

породици број побијених повећао на укупно тринаест чланова. Највише мушке деце. Седам дечака од једне до дванаест година. Преживели су причали како се један од њих седам успео искобељати и побећи, али га је стигао метак.

– Барем није од ножа и није изгорио ки ови други, присећао се преживели рођак једном приликом. Крушка и липа где се као дечак пентрао да се заљути незрелим крушчицама и набере чаја за зиму, сад су огромне. Зова се разгранала и потпуно сакрила остатке куће дуге више од двадесет метара, показујући како време немилосрдно брише све пред собом. Одлазећи кроз расцветалу хајдучку траву које је било свуда око некадашње куће, не осврћући се, лаганим кораком упутио се преко поља покушавајући да замисли колика би то сад, после педесет и једне године, била фамилија. Да није уништена. Враћајући се, прошао је покрај двојице старца самотњака под оним јавором, који су, сада пијуцкајући ракију, углавном ћутали.

– Како си?

– Ако ш право, не знам.

– Ма да, ко ће све знати – чуло се после дуге паузе. Осећала се у тих неколико реченица и стрепња и немоћ пред догађајима који долазе, али и мир, јер се нису ни због чега осећали криви. Одатле је прошетао до гробља и фотографисао га. Споменик подигнут за оних тринаесторо с мајчине стране, једини је преврнут. Нико не зна како је почетком овог лудог рата срушен, али с обзиром на то да се у тексту помињу усташе, а не починиоци такозваног фашистичког терора, можда су се комшије Хрвати прикрали и срушили га. Причало се да би могли бити и ови наши, да „боље закувају, јер треба што више гужве”. Можда је ипак дунуо необично јак ветар и преврнуо га једне олујне ноћи, тек, баш је тај и ниједан други преврнут. Недалеко је и једини „хрватски” гроб и споменичак партизану из Брибира погинулом хиљаду деветсто четрдесет и четврте. Нетакнут. И нека га. Пушећи цигарету крај очевог гроба, још је једном зажалио што му није био на сахрани, проклињући и рат и неодговорне поштаре. Сетио се свађе око лекова и показао што

---

није отрпео очево неповерење према лекарима, већ му се жестоко противио и тако покварио последњи сусрет. Не осврћући се ни тада, затворио је врата гробља. Прелазећи преко њиве зване Огречић, сетио се занимљивог сусрета осамдесет и неке са старином Новишом, а за све је био крив бокс цигарета ротманса.

Баш тих година, толико су туристи нагрнули на Плитвичка језера, да је било немогуће сав тај силни свет сместити у оних неколико хотела. Потреба за приватним смештајем многима је омогућила да се дочепују девиза и смање рмбачење, па онако по господски, како су се измотавали, најчешће марке, слажу у карловачку банку. С кућама подаље од Плитвица, имитирајући оне на плавом Јадрану, почели су забијати поред пута табле с натписом „зимер” и „рум”. Тако се, што је пре било незамисливо, у најзабаченијим селима одједном могао чути некакав страни језик, било немачки, талијански, француски, шведски или ко зна који, измешан с личким говором уз много гестикулације, а све са жељом да се преспава на лепом ваздуху, тишини и у непознатом амбијенту, па ако треба, још једном обиђу језера. Привлачила их је и ретка љубазност, неисквареност, наивност и доброта већине тог народа, који их је уз осмех позивао на пиће, „ал за хабе, а не за новце ки други”, машући при том и ногама и рукама, само да некако остваре везу. Наплаћивали би спавање, а за ракију и мезе углавном су одбијали новац, објашњавајући како је то обичај.

Опет око Петровдана, Петар Р. М. је већ преболевши прве жуљеве на длановима и оне најболније од грабаља између палца и кажипрста, косио и купио сено по пољу дозивајући се с Петровима, пријатељима из детињства. Док су се жена и деца, „мували” у хладу бежећи од инсеката, а нарочито осице зване згрча и смејали „сељачким штосевима”, Петру Р. М. који је са братом и оцем превртао сено, приближавао се с вилама на рамену стари деда Новиша.

- Дједино, нећеш ваљда мимо?
- Ала, оклен ти?
- Знадеш оклен.



---

– Знадем, ал како ја тебе њесам опазио. Мора да си ми се некако прокра обноћ.

– Управ тако.

– Мени ни ући, ни изаћи из села не мере ни дјете док не лежем, а да га ја не спрежам. И ко је и оклен је. А камоли ти.

– Стара сам ти ја лисица, мој дједе.

– Богами еси, ја ти вељо. Ал сам и ја. Колко има да си избио?

– Ево трећи дан. Уследио је поздрав, а онда је деда наставио.

– Еси ли ми штогоћ јаки?

– То би ја тебе треба питати а не ти мене.

– Двадесет посто. Отишло је моје јачиво одавно, само јопе, не да се, чича, да ти право речем.

– Богами, ја би река да се ти још не смичеш с пута, па макар била и каква млађа.

– Вала, ако ш право, досад се њесам смица, а да каква и наиђе, ја би се пуштио, па нек ме, брате, претаре, враг са мном. Како горе у Београду?

– А нако обично, како ће бити?

– Има ли тије цуретина? То се ти не смичеш, па пребацујеш на дједа.

– Има, брате, сваке веле, стани па гледај.

– Враг зна би л се за ме наша каква, па да и ја зера провам те госпоштине.

Смејући се духовитом старцу, Петар Р. М. је из хепа извадио плаву широку паклу ротманса и понудио му да запале по једну. Пошао је деда руком по цигарету, на тренутак застао, одустао, погледао Петра Р. М. право у очи погледом озбиљним и испитивачким, климнуо главом, коначно узео цигарету и загледајући је, рекао кратко:

– Аха.

– Шта аха?

– Значи, ти си тај. Да, да.

– Шта је дједе, крува ти? Што се ти одедном тако сјецну, канда је поскок а не обични цигар?

– Цигар ест, ал је далеко од обичног.

– Не разумијем.

– Слушај, да ја теби нешто речем. Имам ја цигара, ево видиш ове смрдљиве опатије, а имам код куће и оне јебене мораве. Не мерем је потрошити до Покрова. Ал узећу ову, јеба је ко је правио вако лијепу с овијем златнијем пасићом.

– О чем се ради, дједе? Да ти нијеси нешто љут?

– И не био љут, што си ми створио.

– То ти нешто комедијаш?

– Еси, брате, створио, и то још како. Ти знадеш да сам ја цијели рат спрово у Њемачкој. Био ти је и стари.

– Ест. Прича ми је сто пута. У Брандебургу, СТАЛАГ 2 Д. Заробљен 26. 4. 1941. у Славонском Броду од стране италијанско–њемачке војске међу коју се мјешала и усташка, неби ли кога извукли и приклали. Талијани, вели нијесу дали, а Њемци мање – више. Ослобођен 28. 4. 1945. кад су наврли Руси ка бјесни вуци. Заробњенички нумер му је био 69802. Посље 116 дана избио је у Титину Југославију.

– Оди и јеби и Титу и њу, ман да ти речем. Не знају ови по селу њемачки. Ми кад се гољ сретемо, а ми зера нашки, а зера њемачки. Па камарат вако, па арбајт нако. А ови гледају. Шта они знаду од њемачкога. Њесу ваљда у партизанији учили. А било би и нами боље да га га никеда ни не чушмо. Разумијеш?

– Разумијем, ал што си ти љут?

– Како нећу бити љут? Ја не знам, брате, који су ово врази с овликијем народом. То нико ништа не ради ман само сједу у те ауте и млацај. Ајде Тома да њеси дома. Ево и ове неколке године, посули ки пљева. Шта они виде у томе мору, ја њесам паметан. Ил нешто друго њушају, а то им је изговор, па ка тобож иду на море. А више од половице и не зна ни пливати. Пођу доље, па мало–мало, ево и по селима. Ови врази и партизанке метле ону таблу за овај њев ка музеј, што ли је, а Швабови, а

---

има и другије, право па к мени. Гутн таг, ђе музеј. Ка занима и, разумију се у ту партизанију. Ки баба у криваља покојнога Јована.

– А што се ти зато љутиш, ајде ти мени реци.

– Ето види. Ја сам мислио да макар ти нешто знадеш. Колко си година заћера у пркно по тијем штокаквијем школами и хабе? Ајде мучи. Знам и ја још од четрдесет и прве. Швабо ти је лопов био и лопов оста. Есу, брате, вредни су, све и јебало, не би вјерова. И дисциплина је ту, нема шта, грота је грешити душу. А вале се како имају јаку ту културу и то. Ја се у то не разумијем, ал јебем им и културу и све, кад вавје оће туђо и да даве другога. Није то култура, па макар ја био најнекултурнији на свијету.

– Морда културно даве, мој дједе?

– Тај ти није неће оставити, ђе не мере притоварити. Т ел га Рус био сатра ки балегу, и ево га јопе. Да се надише вришкога ждрака и ка тобож да види природу. Има и код њи и ждрака и природе, само лопов разгледа и мјери како би јопе амо.

– Ма смјера он црна врага, ман је пун марака, а ође му јептино, па иде да и потроши. То ти је тај туризам, мој дједе.

– Разумијем ја туризам, турне му ко море и туризму, ал ти јопе ништа не разумијеш. Ти знаш да ови врази и Рвати никед не мирују. Нит им ваља држава, нит им ваљамо ми.

– Знадем ја то, ал си га зера прећера.

– Не мере се ту прећерати, мој школарац. Не мере се ту ни доћерати, а камоли прећерати. Они и Швабо су ти били браћа у оном рату, а брат је брат. Ништа им ја не вјерујем. Прича се овије дана да има та неква група, да би нам могли воду по бунарима потровати, што ли. А море бити и локву. Ил нас ил стоку. А мору обадва. Зато ја устављам сваки ауто са страњом таблицом и ка тобож – добар дан, изволте. Да чујем како дивани, разумијеш. И док спомене музеј, а ја – не ради то, затворено, арбајт, људи раде, разумијеш. Окрени се ти, побро, и ајде оклен си и доша. Рикверц, па форверц. Вели едан неки дан, из оног врага и Швицарске, ако не лаже, да му дјете није видило парипче ман на

---

слици. А ја му вељо, ево имам ја, ајде купи и гони. И тако не знам што ћу од њега. Фин чоек. И жена, згодна брате, таман твој број. Ки лађа. Зајашило оно дјете на парипа, усликаше и мене, а из нектог апаратића искочи слика док си дланом о длан. Вели да није Њемац. А зна њемачки. Гледам га. Само нек су што даље. Довиђења – никед више.

– Друкчија су ово времена дједе. Брига Њемаца за нас.

– Ено га види јопе. Чујеш ли ти шта ја теби диваним? Он ће с овијем, знаш на кога мислим, кадли – тадли, јопе нешто ровикати. Само да се не боји Руса. Море, бродови, транципорт, све ти он то мјерка, мој побро. Исто ки Врањо Јосип. Откад су још онај први рат изгубили, немају мира. Ал, док се гољ Руси силе, ево му шишка. Само, чујем да ни код Руса није баш како спада. Приповидио ми је скоро едан чоек да су гладни. А ја му вељо, што не најаре тењковима и ракетами усред Њемачке, па узму све што им треба. Нека товаре и гоне све што ваља, што и толко пуштају? Не знају бене што су лопови. Вели, не да Америка. Ја је не би ни пита. Јебем ти је ја. Сила ти је тај Рус. Мили боже, кад нагрнуше четрдесет и четврте, па кад почеше трати она њемачка говна. Ослободише нас, па кад се стадошмо љубити. Радио ја на нектом имању. Веле, кољте ту прасад и ту стоку и једите до миле воље. А ми јадници, нако гладни и испаћени, а и тукли су нас и убијали, мајку им јебем, па кад смо почели ђељати оно полувришко месо, било и је који су и помрли. Залитали смо по Њемачке. Крају шала. Да не треви Рус, не би ја саде вако с тобом разглаба и пушио. И то још с овом пасијом златном траком.

– Добро ти је река тај чоек за Русе да су гладни. Само, ће смо ми саде од Руса. Америка.

– Не би ја баш тако. Ни ово неће издобрати. Видиш ли ти да нико ништа не ради, а свима, осим сељака, пуни хепови новаца. А ни ми се не жалимо. Ки пред какво зло.

– Оде ти далеко дједе.

– Ти сад мени мореш рећи да сам ја луд, ал док су се Савкица и онај Трипан нако уштектали за време оног вражијог пока, како ли му оно веле?

- 
- Маспока, добро си река.
- Ето видиш да знаш боље од мене. Ја сам одма река, ако им је тадај пропало, други пут неће.
- Ме ш чини дједе, да си ти још у ономе рату.
- Њесам ја, ман они. Мени је рата дости за сва времена.
- Ајмо де ми још по цигар, па нек враг носи и рат и око рата.
- Оћу, само ако њесу њемачке.
- Нијесу. А што си ми оно река да сам ја тај, па се још љутиш?
- Њесам ја толко љут, колко сам у бризи. Ево, већ трећи дан идем по пољу и зера–зера, па наиђем на ове твоје ћике са златнијем пасићом. Ево га види како га засукало. И што ће му овај златни пасић? Ваљда да буде скупљи. Сваку ћику коју нађем, а ја, па у хепић. И вавје мислим, чије ли су, ко је тај што је уша у село. Мало–мало, а ја код едног па код другог, па се ка претварам да немам цигара, да видим шта пуше. Имам ја цигара, само тражим лопова. Ма да се није ко убацио, све га јебло? Да нас не потрује. Већ, велим ти, пуна два дана и ево данас трећи, све док тебе не треве, гледам бабу како пије воду и све рачунам, дураћу жедан, нек се најпрво она преврне. Ако зјевне едно, да оно друго има ко закопати, разумијеш. А ја сам и ка зерицу побољи, више ме штета. Посебно сам се некако узнемирио откад је умро онај лопов.
- Који лопов?
- Титан, Титан. Од тадај ја пратим како све иде некако кривострано. Натесер, што река онај. Све се некако притајило. А док се притаји, нешто се вељо, курвањски ради испод жита. За Србију ти не би мога рећи ништа, осим за те Шиптаре, ал ја ниодног за ово свог живота ни видио њесм. Незнам ни како изгледају. Њесу ваљда црни ки они из Африке.
- Е сад ћемо по још едан, па на поса.
- Крају шала, њесу ли њемачки?
- Па вјеруј ми кад ти велим. Енглез.
- А како им је име?
- Ротманс. А пише се ка тобож по њевом Ротхманс. Видиш.

---

– Па добро, некако и морају крстити. Знаш да ни едну ову ћику за инат нећу бацити. Нека и у хепу, да се сјетим како си ме сикира.

Лето је брзо прошло. О немачким се маркама све више причало по читавом крају. Многи су већ с јесени почели дограђивати и преправљати собице за идућу сезону, али је попут деда Новише било и оних који су на све то гледали нешто другачије.

– Каква је то држава ће се туђоме динару више воли неголи своме?

– Како то ови наши горе све пуштају, ајде ти мени реци?

– Враг зна коју су чији.

– Свак вукља на своју страну.

– А нико ништа не ради. Само сједу у ауто, пињкалу у хеп и тамбурај.

– Море ли вако дуго?

– Ја би река да не мере.

– Срећом имамо јаку војску.

– Е ни ту ти ја не би био сигуран. Прешло смјешано. Да не буде ки за бивше.

– Богами, како причају ови лапци, кад дођу с ослужења војнога рока, има свашта. Нико ни с ким. Амо Словенчић и Рват, а тамо Србин, Црногорац, и понеки Македонац. Шиптар сам, не вјерује ником. Муслиман ландра неће амо, неће тамо, исто ки муда у косидбу. А има – веле – и тије ка тобож неквије Југославена. То јопе некуд за се, па ти сад види. Ко то море сриктати? Ки рогови у врећи. Јеба нас ко нас је и састаља.

– Ја знам ко ће на нас јопе. Пушчицу ко има и правац шума.

– Ма није ваљда дотлен дошло, оде ти далеко.

Исте је те године, Петар Р. М. с јесени, у Београду сасвим случајно чуо да је деда Новиша „на право, на здраво” умро. Легао и више се није пробудио. Онај истрошени сако с чиковима ротманса у хепићу, остао је да виси на улазним вратима, баш онако како га ја деда и окачио пред спавање те последње ноћи. После неколико година умрла му је и жена. Кућа је остала пуста а сако је с опушцима висео на истом месту све

---

до четвртог августа хиљаду деветсто деведесет и пете, кад се после дивљања хрватске војске и нестанка Крајине нашао у прабини испред куће.

Кад је један од дедових синова после шест месеци смогао снаге и храбрости да оде у пусто и уништено село и обиђе остатке куће, наишао је крај улазних врата на блатњави излизани очев капут. На питање Петра Р. М. да ли је случајно прегледао хепове, одговорио је:

– Ништа ман неколке ћике. И то неке друкчије. Таке стари није пушио. Враг зна оклен му? Мислиш да ми морда нијесу оставили каквије марака? Или куна?

– Не мислим ни на марке ни на куне – одговорио је Петар Р. М. запалио ротманс и, одливши неколико капи на земљу, попио пиће деди за душу.

У наредних неколико дана радећи од јутра до мрака, шкљоцајући и разговарајући, осетио је код народа сумњичавост према фотографисању, па је до дана пред полазак баталио и апарат и приче. Колико је све што је радио било логично, толико је било и злослутно. Чинило му се да у тој жељи да забележи и оде има и нечег ружног. Он ће отићи, а они остати. Одједном је сам себи личио и на издајицу и на некаквог злог пророка који најављује, не дај Боже, судњи дан. Мотала су му се по глави стидљива, мудра и наивна питања мештана:

– А што ти толко сликаш?

– Што баш саде, што нијеси прије?

– Ма да ти, ранко, то не ваташ, ако се што триви?

– Да нијеси штогод начуо, па велиш, за успомену?

– Ако си што чуо, светога ти Петра, немој да нам не би река. Видиш да нас сви лажу.

– Изгледа, синко, да смо ми усликати и без тебе.

На све то Петар Р. М. је једноставно одговарао, да то ради само зато што се више него до сада, боји.

– Бојимо се и ми, ал не меремо ником ништа. Ако су нам тако сриктали, онда нам је сриктано и готово. Видићемо.

---

Можда гавранова није било више него претходних година, али сад су их сви примећивали. Нарочито жене.

– Овлики врази нијесу без ђавола – гунђале би жене често их бројећи и из броја доносећи одређене закључке. Кад би виделе два издвојена, то би им било најзлослутније.

– Виде и, два врана, ки на Косову.

А некима су поређења ишла и у другом правцу.

– Ово је овај лопов, а онај други клемпави, оно је онај бенаћ – кроз киселкасти смех мрсиле су у недра. Косидбене песме, увек певане у то доба године, нису се ни спомињале, а камоли певале. Оно Петрова што је било у селу, престало се дозивати. Састајали би се накратко и више ћутали него говорили. С до сада невиђеним поштовањем, сви до једног свакодневно су загледали у остатке цркве, и не крстећи се, али не чинећи ни било какав други покрет, изговарали две старинске речи – ајме брајне. Значиле су отприлике жал за нечим лепим, за нечим што је некад било а сад га више нема. То је време кад је село било пуно људи, кад је црква радила свој посао како Бог заповеда, кад се о нестанку није ни размишљало. Било је у тим двома речима и кајања и молбе да их, кад су већ сви од њих дигли руке, бар Онај горе не заборави. Јавила се дубоко притуљена и готово окамењена жеља да се бар погледом обрете Свевишњем, јер ако ико зна шта је то притисло, одакле та злокобна тишина, зна Он. У црним марамама и хаљинама жене су све чешће улазиле у гробље, ту дуго остајале и тихим гласом нешто причале. И ниједна није плакала. Мир и достојанство с којим су излазиле показивао је да је „разговор” с мртвима обављен како треба.

– Бојим се да ми је ово последње виђење овог и ваког села.

Биле су то последње речи које је изговорио вече пред сутрашњи одлазак у Београд. Нису пријале ни њему, ни око њега, али их нико није нити оповргао, нити изговорио било какве друге. Тишина је говорила да није никаква шала, али како поверовати, како се помирити са тако ужасном могућношћу.



---

Не поздравивши се ни с ким, сем са својима, двадесет и трећег јула хиљаду деветсто деведесет и пете, рано изјутра, Петар Р. М. напушта завичај. Иако је одлучио да се не окреће, на излазу из „соката изнад Дола дједа Новише”, стидљиво је бацио поглед на село. Трудећи се да ни једном детаљу не да више важности, ипак је, приметивши запуштени стари бунар, саграђен за време Марије Терезије, закратко застао. Ако се добро сећа уклесане године на огрљку, саграђен је ту негде око хиљаду осамсто седамдесете. Радиле су га познати мајстори из Брибира. Дубине и пречника девет метара, рађен је од на гобељу тесаног камена, истих димензија и сваком мајстору био је потребан по један дан за један камен.

– Едан дан, едан камен, едан мајстор – сетио се Ниханових речи, које је овај чуо од оца, а отац од оца. Огрљак је исклесан од једног дела, камен је пажљиво тражен и нађен у Бујадљици код Растиха, а дванаест пари волова вукло га је три дана до дна Дола. Команде: ћа, сту, ост, о, с именима волова: Лозоња, Дикоња, Периња, Златоња, Брезоња, Цвјетоња, Зекоња, Мркоња, Рудоња, Шароња, Сивоња, Љубота, Срнота, Граноња, Вилаш, и како су се још звали, одјекивали су селом, свима на радост, јер се неподношљивој оскудици воде назирао крај.

Међу многобројним сељацима који су учествовали у градњи био ми је и прадеда Дане – помислио је Петар Р. М..

– Село је тадај по причи имало јаче од осам стотина душа, а виде нас саде. Ко је тадај мога рачунати да би све, не дај Боже, могло отићи у лагум – одзвањале су му речи које је чуо само пре неколико дана од истог оног Нихана. И више се није окретао. Последња слика села нестала је претварајући се постепено у бригу и тугу, а потом у осећање издаје.

Можда је требало да останем још који дан? Ако се шта догоди, сигурно бих био од користи и својима и селу. Али, потребан сам и породици у Београду. Док су се патетичне и кошмарне мисли преплитале и губиле у ништа, пролазећи крај леске на Брду Драгашеву, откинуо је један зелени лешник и почео да га жваче. Наврх Јасена, места одакле се рачунало

---

да почиње село, застао је. Поглед му се, шарајући, зауставио на врху Пљешевице, баш на оним хваљеним Титиним радарским системима којима смо могли „ватати по свијета”, а мисао на питању: чија ли ће ово ускоро постати скаламерија? Испљунуо је онај сажвакани лешник, зажмурио и из свег гласа заурлао као кад вук упадне у овце, а пастир се, да га отера и другима да до знања да се примиче опасност раздере – пиии охooo, пи охooo, пиии охoooooooooo. И лаганм кораком пошао низ брдо.

Јављајући се својима одмах по доласку у Београд, чуо је вест, да је један од Петрова, чувајући некакву чудну линију према Бихаћу, док су профитери обављали добро уходани посао, а муслимани већ одавно из тог дела очистили „влашки вишак”, погинуо од снајпера. Још један Петар мање. Најмлађи од многобројне деце, сахрањен је само неколико година после оца. А зашто, а за кога?

Само дванаест дана касније, најтужнија и најнесрећнија колона откад је Крајине, попут стотинама километара дугачке змије, провлачила се кроз Босну према Србији. Бежећи од усташког ножа, приближавала се српу и чекићу, нема и ужаснута над судбином која ју је задесила. Крајина је претворена у пустош, а народ (побијене ни овог пута нико сем најближих не рачуна) уточиште налази што код родбине, што по разним сабирним центрима (раштркани, како би се отежала комуникација и смањила опасност од побуне) од мађарске границе до најјужнијих делова вољене матице. Обећање Хрвата, последњег председника Социјалистичке Федеративне Републике Југославије тако се и остварило; српски народ Крајине са својих вековних огњишта понео је своје (српске) земље таман толико колико је стало на опанке, многе натопљене крвљу. Тако је још један, како рече хроничар с краја прошлог века, гроздић српског народа, по много чему занимљив и особен, за сва времена нестао. Звали су их – Крајишници.

Петар Р. М. са нешто динара, марака, цигарета и много туге, одлази у сусрет колони. Осми дан од почетка те тзв. Олује на „легендарној” Рачи дочекује и оне за које се страховало да су настрадали. Без снаге

---

да било шта каже, ћути. Ћуте сви и схватају да су други уместо њих довршили давно започету причу.

– О, Петре – заори се глас однекуд из колоне и поприлично узнемири све који су чули.

– О, Петре – одазва се Петар Р. М. и пође у сусрет пријатељу из детињства.

– Ели оно на Петровдан грмило, ил није?

– Није. Али ест на Светога Саву.

– Значи, љешника ће бити?

– Оће, ал и неће имати ко брати мој Петре.

– Накосили смо дости сјена.

– Есмо. Ал га неће имати ко ни давати, ни гристи.

– Ја сам, мој Петре, рачуна, кад роде љешници, да ћемо и ми опстати.

Није грмило.

– Рачуна сам и ја, ал сам опазио да се примиче крај.

– Ма да ми то нијесмо нешто погрешно вјеровали, па нас онај озго кажњава?

– Не знам, ал ми овије дана рече чоек да у његовом крају рачунају, кад не грми на Илиндан, а не на Петровдан, да ће љешници родити и да неће бити зла. Помјешали смо Петра и Илију.

– Ал, ни на Илију није грмило.

– Ништа мени није јасно. Знам само да нас спрашинаше. Бог ће знати, па нека он својем метером премјери. Неко ће за ово платити кад–тад.

– Знаш ли да су, кад смо нас неколка најкашњи напуштали село, усред поља сашла два бика.

– Едан црљен, очију навр главе, лопов и прождрљив, а други шарен, има трећи рог, зубе ки диви прасац и иде му пјена на уста. Оправили га из невог страњог циркуса. Не зна се који је наказнији.

– Оклен знадеш?

– Видио сам кад сам био мали.

– Ма шта то диваниш?

---

– Ништа, бенавим се.

– И пободоше се насред поља. И не би вјерова, ни у едног нема муда. Ни кесе, ни кесишта, а изгледају ка бикови. Вратови, баш нако дебели, а друкчије ки краве.

– И дободе шарени. И поче ићи укруг ка да је бенаст. Ка да га је неко сировијем коцом ударио по глави. Буче, би река, све врази носе.

– Ал није што је јачи, ман ка да му је црљени пуштио. И нестале црљеног канда у земљу пропаде, ил оде на небеса, куда ли.

– То су се, мој Петре, бикови само играли. Рошкала се браћа. Њи је едан ћаћа градио.

– Теби је, Петре, вавје до бенавије.

– Да, да, мој Петре.

– Да немаш морда коју сличицу? Оно кад си нас љетос слика. Макар то.

– Имам. Њесу ми ође.

– Даћеш ми, Бог ти да.

– Ођу.

Неки из колоне су, прибравши се, успели да проговоре, али тихо и у поверењу, јер се онај педесетогодишњи страх од нових Јасеноваца и Брозових мајстора осећао и даље:

– Боље се није могло ни проћи. Цијели ка тобожњи рат радило се ки ни себи ни свом. Нема главе. Не зна се шта се ође. Ландарај лево, ландарај десно. Ки муда у косидбу. А стисло са свију страна.

– Кога нами наш „тајо” шаље? И како? С ким смо ми ратовали и ко нас побједи? Да су то људи, ман они недомирени гњидаљи и подмуклаци. Откад је мог нумера, а одавно је, па ево све до данашњога дана, јаднијог рата нико од моије није водио. А сви су, напак за се, ратовали. Ово је тешка спрдачина а не рат, само ајде што лани.

– Што створише с нами. Нит је ко пита нас амо, нит се што пита народ у Србији. Све то риктају Титини и Антини бакови. И штокакве свјетске курветине. Ма ели ко узо новце за нас, ајде ти мени реци. И колко је узо? Морда нас је неко већ попушио. Ако си што река, море ти врцити глава ка да си мува. Ма каква мува.

---

– Мајори, пуковници, генерали. Јеба њи ко и је и посла. За усташу знадеш да је усташа, а за овијем идеш и у гору и у воду. Рачунаш, твој је, неће те зајевати. А он ти га, да простиш, ућера да ти очи искоче. И још мораш мучати.

– Боме, и ови наши домаћи смрдаљи и нељуди. Све би то требало подавити ки мачке. Само су овијем официрчићима лизали гузицу и додворавали се оно по комунистички. И гледали ће би који шта зграбио и препрода. А ти, сељо, мучи и дурај. Ако врлекнеш, није те ни штета. Све то гледа онај озго. Девето ће им кољено пагати, ја ти вељо. Само, јеби га, они не рачунају ни на прво. А они што су гледали на свој народ а не на се, те је појо мрак. Било је правије јунака, није да није, само, боље да мучим. Чуће ме ко, па сам најеба.

– Видио сам ја тај шлепер. Само смо нако прошли. Гледаш да не видиш. Веле да из авиона, а чији је авион враг нека погоди. Лоповска посла. Јаћа, мати и двоје мале дјеце. Разњело.

– Нијесмо ми Срби. Ми смо ти нико и ништа. Ал јопе, ајде буди Рват, кад нијеси. Ајде се покрсти. Све да оћеш, не мереш. Не мереш и готово. А неки мору. Ја би се волио убити. А сила и се преметло и ено и саде, најљући. Има и по Рвацке. Лоповска посла. Ватиканија.

– Мучи, немој да те ко чује. Како продати, брате рођени? Ко би био тај Србин да нас прода. Нема тије новаца. Мучи, ја ћу мучати.

– Боље би било да нас је све побило, неголи вако. Брзо би се ка и сва зла свијета заборавило и готов поса. Што вишо зло, брже се заборави. Мили Боже, ал се онај гурави Бутрос Галица појде од луте сикирације за све ово. Само производе зло и трпају новце у торбе. А што ће им толки, враг црни знаде? Ваљда да праве ново зло.

– То су два рођена брата. Ел могуће, шта се прича, да су у тој Карађорђевој шуми све ово... пази овај ми није уван...

– Нит смо чији били, нити смо саде. А не дају ти да будеш свој. Нас је Бог одавно заборавио. А и ми њега. Да нас је Павелић још онда све подавио, саде ми не би давили ни себе ни око себе.

---

– Амо де се, не познам овије, мору чути. Немаш с киме. Све црљено, све лопов и бена. Педесет година у ташну бурек и јогурт. И новине у хеп. Накриви шапку с оном њевом звјездом и у канцеларију. У одну руку бурек, у другу ка тобож пињкало. Пише друг, разумијеш. А плаћа, само така. И све хабе. Тај педесет година није ништа мислио, ман само пазио да се не замјери ком не смије. Свако мјесто, ако ишта ваља, дај га свакоме, само да није Србин. Ако се који наш и домча скорупа, знај да је несорта и подрепаш. Попило им мозак и не вриједи. Они што су ваљали, јебало им мајку и готов поса. Мучи, мучи, ево едног, тај би ћаћу свога цинкарио, и то хабе.

– То што су ти Рвати, таког народа нема на Кугли. Цјели сам рат вата тај њев јадни радио. Они нас толко мрзе, да неко саде рече: нестаће сви Срби ал одоште и ви ш њима, они би рекли: ајде одма. Само да нас нема, па макар и они нестали. Више воле да нас нема, неголи да њи има. Слађа им је наша несрећа ман њева срећа.

– Видио сам одма. Док они нас шаљу напред, па оно некво примирје, па ајде назад, ма какав. Вељо, нема, брајко, од тога ништа. Ил ратуј ки чоек, ил мируј и риктај друкчије.

– Ја би река да је нас требало по нечијом рачуну пуно више побити. Ту би обадва били на добитку. Едном да нас је мање, другом да ка тобоже приказује тај геноцид. А видиш, Њемац се за то сикира. Културни Европљанин, нема ту шта. Рашчеша гузицу демократа. Ђе сте Руси? Шта чекате? Само, то ћу ти други пут, ево оног смрада.

– Одвали комад Павелић, открка комад Тито и његова говна, а сад нас докусураше. Појли би нас да смо од студена камена. Да Бог даде, па се земља под њима провалила, па доље у бездану едни другијем хигарицу јели! И никед се не најели!

– Ми ћемо сви полудити. Ми не меремо остати нормални. А и нијесмо нормални кад смо им вјеровали. Онога се бојиш, овоме вјерујеш. Обичан чоек увје испане бенаст и готово.

– Да не би Јасеновца и овије што су га ка тобоже пет стотина пута провали ослободити и ниедном им није успјело, сад би ја њи гонио

---

спрам Беча. Вако, гоне они мене. Само не знам ће ће ме догнати. Ту нам је био почетак краја.

– Ватикан је људи чудо. Двдесет и четри сата у дану они не спавају. Само рију и поткопавају. Ел враг јаки? Јачи од црнога ђавола, ја ти рече.

– Шта ћемо ми Србији ваки? Ни они више не знаду ни шта ће, ни куда ће. Ја сам својем из Лике у Београд за цијелога рата слала и теле и кумпјере и сланине и пршта и ракије и што сам гољ имала. Веле, послали рану из Србије. А ја вељо да ми ране имамо. Пуна села стоке, неће је нико. Што не доћерају камионе, плате који динар и гоне? Враг нека погоди шта је ко ту радио и жмукљарио. И тај шверц и та препродаја. Ја би то вако стара и неписмена боље. Могли су да су ћели. За мјесец–два од гологузаћа настаја је богаташ. Како то? Ено сад нолка стока Враћи, а ми меричке гулашиће из конзерве на „излету” усред Босне. Ја ни не знам ће сам. Сад нас љепо све треба побацати у Дунав, ако је ту ће близо.

– Пази вако, милион по Јасеновцима и штокаквијем јама, милион нас се сигурно покренуло од Вардара до Триглава и све пошло своме ћаћи и својој мајчици Србији, а нека нас је само милион прешло у ту њеву вражију вјеру, па ти сад срачунај. Ми све рачунамо на милионе, ка да нас има ки Кинеза а не шака паре. Не мере то издобрати, мој прикане. Само мораш мучати. А ко ће цијелог вјека мучати!

– Колко су само мукте скресали јањаца и нанизали уз јањетину оније црта и чинова. Да смо знали, па макар, ако ништа, да смо сваки дан пекли по јање и јели. Макар нешто. А остаде ми и онлика ракија. Треба сам се био сваки дан нашишати ки Рус, морда би ме досад ђаво прекино, па да не гледам ово што нико нити је видио, нити ће виђети. Бједа, ништа друго.

– Веле да га убило тамо неће према оном турском Петом корпусу, ће ли. Немој да ко чује, ал веле да је био таки лопов, да га није ни штета. Тај је веле продава и оружје и цигаре и некав грашак и пиву и што све није. Одрекли га се његови. И што се ми онда чудимо за ову

---

нашу „буранију”, кад је он, с таког положаја и продава и мунтава. Тај би прода свога ћаћу, а не нас. Отиша сам и ништа ти нијесам река.

– Лоповска посла. Цијели свјет се прокурва. Амо нас са оном ајдучком усташијом разбуцају, па нам онда шаљу ка тобоже помоћ. Причају на радију како ће нам дати душеке од fine спужве, ћебад, јакне, а биће, веле, и чоколаде за дјецу. За кока–колу ћемо, веле, причекати који дан. Боме ће нам присјести и чоколада и спужва. Јебем ја и њи и ту, како јој оно веле, демократију. И то навр врцате спужве.

– Нема нами више живота, мајко. Ни повратка тамо, ни доласка амо. Све је то туга неопјевана. Исто смо ки грана на вјетру. Ал откршена. МИ СЕ НАС МОРЕМО САМО СЈЕЈАТИ.

– Враг зна оћемо ли се ми уставити и у Србији. Моремо ми вако и до Русије, само ако нам даду горива. Па лијепо право до Сибира. Да се заледимо и да нас нестане за сва времена. А у пичку материну више...



---

## РЕЧ О КЊИЗИ

Рукопис Миле Станковића је прозно штиво којему су у темељу ауторова сјећања на дјетињство у Лици, саопштена из перспективе непосредно прије и по пропасти Српске Крајине. Фабуларна нит обједињена је посјетом родном селу у Лици, о Петровдану 1995. године. Током те посјете, с доласком на одређене локалитете и при сусретима с људима одмотавају се сјећања на личности и прилике из приповједачеве младости, дјетињства и зрелих дана, прекидана разговорима и размишљањима о актуелним зебњама. Та, по нашем осјећају, срећна форма омогућила је слободно повезивање сјећања на животне околности, приче и причања, пуне аутентичних одбљесака људи, њиховог особеног темперамента и поимања свијета. Најљепша страна ове књиге је у изврсно дочараној процедури свакодневних усмених причања и натпричавања, у духовитим епизодама из свијета дјечака и одраслих, те у фолклорним умотворинама – по правилу шаљивим и подругљивим, што је препознатљиво обиљежје тога дијела нашег народа (нпр. причања о вуку, о борби бикова, о инаћењу двојице „компанона” око пољских послова, о клању свиње, ноћним подвизима дјечака или о првом одласку у хрватско, усташко село и сл.).

Драгоцјена је, а биће све драгоцјенија готово магнетофонска тачност репродукције говора једног свијета који остаје само у оваквим причама, док их буде имао ко причати и уколико се сачувају у књигама. Обједињено панорамским распоредом локалитета и догађаја, претварајући се у низ изванредно занимљивих, духовитих, одлично саопштених локалних и породичних збивања, Станковићево приповиједање је успјела евокација

---

наше, и не само наше, дојучерашње младости, али и начина живота и мишљења покољења људи на једном тлу.

Станковићева се књига у цјелини, међутим, доима као тужбалица, као непрегорен бол над незнано зашто пропалим свијетом: завршне странице њене, коментари самих ауторових земљака, послије пропасти, на Рачи, постају изванредно ријечито образложење безразложне, бесмислене трагедије која не оставља мјеста никаквој катарзи. Ако катарза није можда у некадашњој радости и љепоти живљења, које се нису дале угушити ни знаковима модерних пријетњи ни сјећањима на усташка клања, кад су од српских села остајале заједничке гробнице. Подтекст ове књиге је управо тај несавладив јаз између трагике једног свијета и животних радости као искуства и сјећање на тај свијет. Тај расцијеп, та провала, књигу Миле Станковића чини вриједном читања и препоручује је и као документ и као умјетничко штиво. Она ће пружити задовољство, ма како оно било горко послије крајишке трагедије, подједнако онима који се радују живој ријечи свога некадашњег краја и онима који воле ведре приче из његове свакодневице. Остаће и као незамјењиво сјећање на тешку љепоту живљења, на људе и неуништивост духа, можда јединој преосталој утјеси послије изгона крајишких Срба с њихових огњишта.

У Београду,  
о Никољдану, 1997.  
Иванић

Душан

---

*„ Да ми је врло жао и срце  
ме моје боли без престанка;  
Јер бих желео да ја сам  
будем одлучен од Христа за  
браћу своју, сроднике моје  
по тијелу, који су Израиљци... ”( Рим. IX, 2 – 4 ).*

Ово нису речи неког безбожника нити националшовинисте, већ апостола Павла из Посланице Римљанима. Св. Павле, иако је био васељенски апостол, нимало не заборавља своје порекло и свој јеврејски народ, па љубав према њему изражава овим речима. Веће родољубље, већу љубав према своме народу, није могуће ни исказати, а ни замислити.

Многи људи су националним идеалима принели на жртву свој живот. Неки су за спасење свог народа жртвовали и своју част, свој образ. А апостол Павле, Христов изабрани сведок, даје нешто знатно више. Спреман је да се одрекне и свога вечног спасења, само да се некако његов народ спасе.

Сам спаситељ, као човек припадник јеврејског народа, заплакао се над судбином Јерусалима кад је прорекао његову пропаст ( Лука, XIX, 41 – 44 ).

Раб Божји Миле Станковић, предосећајући пропаст Српске Крајине, заплакао се над њеном судбином, али и над судбином свог српског народа. Из тог гласа, због истинског и великог родољубља, настала је књига „Лика које више нема”.

---

Услед разноликог духовног пустошења и експеримената којима смо били подвргнути више од пола века, многи појмови изгубили су своје првобитно и право значење, штавише добили су потпуно супротна значења. Тако је и појам родољубља био резервисан углавном за одређене акције с идеолошком подлогом, а стварна љубав према свом народу била је шовинизам, или чак издајство свог народа.

О Петровдану 1995. године Станковић, с хартијом, оловком и фотоапаратом, одлази до свог родног села у Лици и почиње да бележи оно што је памтио и носио у себи све време.

Иако је дело аутобиографско, аутор се оглашава у трећем лицу не желећи да себи даје већи значај него што му се чини да је то неопходно. Наслућује се чак осећај кривице што је завичај напустио раније, не поделивши у потпуности судбину са својим земљацима.

И као што се на фотоапарату мењају објективи, Станковић мења визуре свог приповедања: некад је актер или непосредни сведок збивања, а некад их сазнаје из друге руке, једном је у питању антиципација, а други пут реконструкција догађаја. У ову приповедачку плетеницу уткана су многа размишљања, тешки проблеми и важна питања.

Станковић нас води по различитим пределима свог завичаја које представља, прецизирајући и топонимију краја која употпуњује ионако богату лексику овог дела. Сваки од локалитета асоцира га на одређену причу која поред стварног догађаја има и своје метафорично значење (мистичан и необјашњив однос хелата и жртве као у причи о вуку и овну, или у борби бикова трансформација снажне и лепе домаће животиње у наказно митско биће као наговештај ерупције наталоженог зла).

Овде нису анализирани многе узрочно–последичне везе оваквог стања ствари, мада су на једном месту набројане неколике, већ је дата могућност да их откривамо и препознајемо у слојевима језика као последицама различитих дејстава на њега.

Иначе, већи део књиге је у дијалогској форми, што јој даје посебну драматичност и аутентичност. Бриљантно забележен дијалект као израз посебног менталитета једна је од највећих вредности овог дела.

---

Самосвојност људи присутна је у сваком и најмањем одломку, а свест о важности њеног очувања представља битан моменат опстанка овог народа. Она је посебно обрађена већ у једној од првих прича о три косца од којих је Петар, по много чему најслабији, побрао највише симпатија ( – Лако је оној двојици, ал ајде ти буди Петар, а да останеш свој. Буди такав си и то што си).

Видљиво је тврдоглаво и погубно истрајавање у неким ставовима и трагична неспособност да се овај народ одреди према односу снага у свету. Али фасцинира његова способност да се самом себи подсмева без обзира, или баш с обзиром, на озбиљност и опасност ситуација у којима се налази (надметање „компањона” око „дјевења воза”, или капа жита као годишњи приход ). Понекад је тај хумор груб и претеран, као у „клању прасице”, али је увек усмерен ка оном ко га провоцира.

Овај родољубиви путопис о завичају (којег више нема) и земљацима (који су из њега изгнани), завршава се серијом истрзаних реплика избегличке драме. Једна од завршних је она да су сами себи постали успомена, и да како кажу: „Ми се нас моремо само сјећати”.

Сам крај је иронична визија о могућем одласку у Сибир, као најдаљу познату тачку прогона своје словенске браће, и залеђивању свих прогнаника. Ово није знак мегаломанске жеље за стварањем монументалног споменика, него показује потребу да се, после своје пропасти, остави траг и материјал за истраживање будућим поколењима макар и у дебелом сибирском леду који тако добро чува, рецимо, тела и тајну давно изумрлих мамута.

Овим делом Миле Станковић је учинио нешто важно за очување особености, културе и вере оног дела свог народа које су, како каже, звали Крајишницима. А то је већ корак ка спасењу.

О Савиндану  
1998.  
Радовић

Саво



---

## МАЊЕ ПОЗНАТЕ РЕЧИ

**ајтати**, марити, бринути се за нешто  
**ала**, узвик дивљења, узбуђења, чежње  
**ањгир**, неуштројен коњ, пастув, ждребац  
**апуздрин** (о стоки), полни орган мужјака

**бак**, бик  
**баса**, необрано оцеђено кисело млеко којем се дода скоруп  
**баха**, отвор, рупа с поклопцем на крову куће или бајте која служи за пролаз светлости и дима  
**бенатати се**, бенавити се, измотавати се  
**берјак** (пасти у б.), кроз плач запомагати, дозивати у помоћ  
**бика** (о сланини), бела сланина, свињска полеђина  
**биста**, команда једном од коња у запрези при кретању  
**богарати**, често псовати Бога  
**бошчалук**, свадбени, обично младин дар (кошуља, гаће, чарапе) увијен у бошчу  
**брина**, стрмен, обронак  
**бронза**, ливено звоно које носе коњи  
**бронхица**, ливено звонце које најчешће носе краве  
**брст** (сећи, кресати б.), обично букове или јасенове младице које стока не може дохватити  
**буцати** (о биковима), букати, рикати и раскопавати ногама земљу пред борбу, фиг. растурати, разбацити  
**бун**, буника  
**буце**, гумене чизме

**вавје**, увек  
**ваволити**, ваљати залагај у (безубим) устима  
**вајган**, правоугаона корпа од дрвета и метала која се монтира на запрежна кола у којој се допрема сено или слама из поља

---

**вантрозирати**, фантазирати, измишљати  
**вареника**, варено или тек помузено млеко  
**вела**, врста, сорта  
**вилашаст** (о бику), који има зашиљене и закривљене рогове попут вила  
**вирањага**, завеса; пеж. вео  
**вржњав**, квргав, чворноват  
**врлекнути**, фиг. умрети, нестати  
**врнтав**, задрт, блесав  
**врсан**, кадар, дорастао, способан  
**врцити**, одскочити, одлетети

**гаче**, дем. од гад  
**гиљтати**, одговарати, ваљати  
**главња**, облица, клада  
**глотан**, лошег квалитета  
**гмајина**, заједничко сеоско земљиште (пашњак, ливада) које се може слободно искоришћавати  
**гњидаљ**, некарактеран човек  
**гобеља**, спољњи лучни дрвени део точка на запрежним колима  
**гољ**, год  
**грич**, каменити предео, врлет, крш

**дерепати се**, викати, дерати се  
**диван**, разговор, причање  
**догнати**, дотерати  
**дојјати**, досадити  
**дожденце**, 2. л. мн. императива од глагола догнати  
**домирити**, довршити  
**домчати**, докопати се нечег, шчепати, зграбити  
**драга**, ужа долина стрмих падина  
**драм**, мала количина нечег, честица, трун



---

**дрвљеник**, место у домаћинству за цепање и смештај дрва  
**дурати**, подносити, трпети  
**дуркауз**, метални део точка запрежних кола у који улази осовина

**ђикалац**, узвик при скоку, хоп

**едво**, једва  
**ељде**, јел да  
**ждрак**, ваздух, зрак  
**житак**, живот, живљење  
**жмукљарити**, бавити се мутним пословима

**завинтати**, закочити запрежна кола винтом  
**закалати**, нагло почети, отпочети  
**заклисити се**, зализати, зачешљати уз главу, дотерати  
**залитати**, упрљати проливом  
**заседрити се**, прекрити се, обложити седром, закречити се  
**засер** (имати за з.), фиг. имати више него што треба, претећи  
**затрљати се**, избрисати се, потрти се  
**згрча**, врста осе  
**зељов**, пас сивозелене длаке  
**зера** (зерица, зерка), мало

**изумити се**, изгубити памет, ум  
**искаљати се** (закаљати се), испрљати се свега блатом

**јакарити**, носити тежак терет, теглити  
**јарнути**, ударити у нешто  
**јачиво**, снага  
**јопе**, опет

**каблица**, врста дрвене посуде, кабао, чабар  
**капак**, отвор на крову штале или улазу на таван  
**капула**, црни лук

---

**карбина**, део обреда после сахране кад се једе и пије  
**кашње**, касније, после  
**кикљица**, сукњица  
**клак**, креч, вапно  
**клепати**, откивати косу  
**клепка** (о овцама), клепетуша  
**клепчарица**, овца која о врату носи клепетушу  
**кључић**, гвоздена кука причвршћена за врх повеће мотке која служи за чупање сена и сламе  
**колница**, просторија у којој стоје пре свега кола  
**комињача**, дугачка мотка којом се отвара и затвара баха  
**копрчина**, бодљикава биљка  
**косиште**, држаља на које је причвршћено сечиво косе  
**котарина**, ограђен простор близу куће за сено, сламу и другу сточну храну  
**кошаница**, ливада за кошење, сенокос  
**крвопилија**, с муком стечен иметак  
**крешталица**, чегртаљка  
**куке** (вући), надјачавање двојице мушкараца тако што се ухвате средњим прстима  
**куробецнути се**, трзнути се последњом снагом

**ла**, узвик  
**лагир**, део запрежних кола за који се упрежу коњи  
**лапати**, фиг. безобзирно красти  
**лапац**, дечкић, клапац  
**лећкати**, лагано трчати  
**лотра**, лестве, мердевине  
**лубина**, део тела који обухвата грудну и трбушну дупљу без унутрашњих органа

**љеса**, врата за капију, направљена од летава

---

**мал**, него  
**мам**, одмах, сасвим, далеко  
**ман**, него  
**матрак**, клата, фиг. младић  
**мељта**, песак који се користи за прављење малтера  
**млацати**, фиг. ићи без одређениг циља; лупетати  
**мукиња**, наранхастоцрвени брашнасти плод који се користе за јело и као лек  
**мунтавати**, фиг. будзашто продавати  
**мркати се** (о овцама), парити се  
**мулити** (лишће), једним потезом скидати (обично) лесково лишће с гране

**најарити**, фиг. нагрнути  
**нама**, одмах, надохват  
**наматрати**, измишљати приче, лепо приповедати  
**напрво**, спреда  
**натесер**, наопако, онако како не треба  
**нахек**, алатка која наврх држаље с једне стране има сечиво, а с друге је затупљена као чекић

**њушати**, њушкати

**огрљак**, озидани отвор бунара  
**одвинтати**, откочити запрежна кола винтом  
**одјазити**, широм отворити  
**одмлацати**, отићи крупним корацима без нарочитог циља  
**одрену**, 3. л. презента глагола одагнати  
**одрозга јаја**, јаја од дрозга, а заправо: одро си га јаја  
**одрукати**, откуцати, пријавити, отцинкарити  
**оклен**, одакле  
**окорак**, крајак који остане од трупца кад се тестеришу даске  
**орма**, коњска опрема

---

**остаљати**, остављати  
**от**, команда једном од коња у запрези при кретању  
**отик**, алатка за копање рупе у земљи (за стожину)

**пагати**, настрадати (вероватно као на Пагу)  
**падела**, плитка шерпа веће запремине  
**панта**, гредица која служи за спајање рогова на кући, на коју се качи посјек  
**пасати**, проћи  
**пастрвити**, комадати месо, транжирати  
**пачати се**, мешати се у нешто  
**петреуље**, петролеј  
**пикање**, врло гласни повици чобана који упозоравају да је вук у близини  
**пјевчић**, врста дрвене звиждалке којом се опонаша кукурикање  
**пласа**, равна травната површина, зараван  
**побашко**, одвојено, по страни, посебно  
**помуњасати**, полудети, постати муњен  
**поле**, печене половине кромпира у љусци  
**попасак** (доћи на), долијати, таман кад не треба  
**поправдати се**, посвађати се  
**порени**, 2.л. императива од гл. погнати; потерати  
**посјек**, месо од свиње, говечета или брава које се закоље за зиму  
**пошарометити се**, пореметити се  
**праз**, неујаловљен ован  
**прам**, коњ мрке боје; име коња  
**прашчијак**, свињац  
**прво**, пре, раније  
**преша**, преса; журба  
**пријарити**, чврсто закуцати, добро заковати  
**пув**, пух  
**пуздра** (о стоки), полни орган женке

---

**пулфер** (загребачки), полука између трамвајских вагона  
**пунтарица**, мушичава кобила која повремено одбија да вуче терет  
**пунтати се** (о коњима), укопати се на месту кад треба вући терет

**распрндан**, растурен  
**ровикати**, роварити, рити, поткопавати  
**руга**, брука, срамота

**силбенаст**, бахат  
**слатковина**, биље које расте на нагнојеној земљи, а стока га посебно воли  
**смрдаљ**, лош, некарактеран човек  
**сњушити**, сузити  
**сокат**, сокак  
**спрашинати**, уништити; утерати до краја  
**спрежати**, вребати, открити  
**струга**, пролаз

**текар**, тек  
**тобалица**, направа у којој косци у води држе брус, огњило и перајицу за дотеривање косе, водир, брушњача  
**тов**, узвик при паду с висине  
**торина**, место у близини куће где овце зими једу сено, кад падне снег, гази се  
**торна гужва**, омча од усукане лескове гране на вратима (љесици) тора  
**трбувокруваш**, печалбар, човек који је отишао у туђину да заради за себе и породицу  
**трина**, отресено семење сена  
**трњака**, кошница  
**трубаљика**, дугачка, од лескове коре увијена свирала с јаворовим или јасеновим писком која производи дубок тон  
**туцањ**, дрвена палица за гњечење куваног кромпира

---

**ћулати се**, гађати се, шутирати

**уван**, поуздан

**ужна**, оброк у подне, (јутарњи оброк је ручак)

**улуњити се**, притајити, примирити се

**ундуд**, одонуд, с оне стране

**упазити**, упамтити, запамтити

**усован**, непредвидив, незгодан

**утрнути**, угасити

**утувити**, схватити

**уштектати се**, почети лајати као ловачки пас

**цеко**, пас

**цокља**, од вуне исплетена обућа обложена с доње стране кожом или гумом

**цукар**, шећер

**цукрица**, бомбона

**шканицла**, папирна кеса, шкартоц

**шкомутање**, псеће оглашавање у страху или радости

**штала**, простор изнад стаје у који се смешта сено

**штерањ**, бунар који се пуни водом кад пада киша или кад се топи снег с поплочане камене косине

**шугаљ**, некарактеран, лош човек

**НАПОМЕНА:** У говору села упоредо постоје облици: сијено/сјено,

млијеко/мљеко, развијело/развијело, нијесам/њесам.

Дентали се јотују у речима: неђеља, међед, ђе, ође...

Не јотују се у речима: дјед, дјеца, дјетелина, родјак.



















---

Миле Станковић  
Лика које више нема  
Друго издање

Издавач:  
Удружење Срба из Хрватске

За издавача:  
Милојко Будимир

Рецензенти:  
Саво Радовић  
Павле Илић  
Душан Иванић

Лектура:  
Сандра Шаре

Техничка припрема:  
ИП Сигнатуре

Дизајн корица:  
Анђа Станковић

Фотографије:  
Петар Р. М.

Штампа:  
Беокига

Тираж:  
500

ISBN:

---